A. H. TAMMSAARE

MA ARMASTASIN SAKSLAST

ROMAAN

VAHTRA

NOOR-EESTI-TARTUS

MA ARMASTASIN SAKSLAST

A. H. TAMMSAARE

MA ARMASTASIN SAKSLAST

ROMAAN

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

Korrektor Th. Michelson.

EESTI RAAMAT 1535 1935

Noor-Eesti Trükikoda Tartus, 1935

Lugejale.

Mõni aeg tagasi kadus keegi noormees, teadmata millal just, miks, kuhu või kuidas. Arvatavasti pidi ta üsna tavaliste kilda kuuluma, sest muidu poleks ta nii tähelepanematult kadunud. Vähemalt surnultki tahab iga silmapaistvam isik kaaskodanikele kas või matuste kaudugi meelde tuletada, et inimene on suur, kuigi ta sünnib väikese ja väetina ning elab enamasti nagu putukas puukoore vahel. Aga nüüd ei teatud teda otsidagi — kadunud inimest nimelt. Sest need, kelle juures ta linnas elas, arvasid, et ta on ajutiselt maale isatallu asunud, seal aga oldi veendunud, et ta elab endiselt linnas. Ja kui lõpuks selgus, et teda pole ei maal ega linnas, siis ei osatud otsimise suhtes enam millestki peale hakata. Teatati politseile, aga seal öeldi, et inimest on raske otsida ja leida, kui tema kadumises, selle põhjustes või tagajärgedes ei ilmne kuritegevuse tunnuseid. Selle küsimuse juurdlemiseks majaproua, kelle juures noormees oli elanud, tõi politseile käsikirja, mis kadunult järele jäänud. Aga kui oli käsikirjaga lähemalt tutvutud, siis leiti, et ka selles puuduvad soovitud kuritegelised jäljed. Sest kuigi eeldada, mis pole aga kuigi tõenäolik, et noormees oleks ise oma elu külge käe pistnud ja et teda oleks selleks ahvatlenud noor neiu oma tegude ja kirjaga, siis poleks sel vähematki tähendust, sest see

neiu on surnud ja surnute kuritegevust politsei ei jälgi. Pealegi, kultuuriline maailm ei näe enesetapmises juba ammugi mingit kuritegu, vaid ennem teatud isikulise vabaduse ja rippumatuse akti, sellepärast ei peaks võima ka enesetapmisele ahvatlejaid seaduse nimel taga kiusata, liiatigi kui ahvatlemine sündis armastuse tähistel.

Ühe sõnaga — käsikirjas leiti küll psühholoogiat, aga mitte kriminaalset psühholoogiat, millega tegeleb politsei, ja sellepärast anti ta majaprouale tagasi. Kadunu omastega läbi rääkinud, majaproua pöördus minu poole, sest talle oli öeldud, et mina tundvat huvi igasuguse psühholoogia vastu, olgu see siis kriminaalne või muidu niisama. Nõnda sattus kõnesolev käsikiri minu pihku. Käsikirja lugedes mind paelus muu seas küsimus, mil määral küll tema esitatud sündmused võiksid tõsioludele vastata. Lugemise jätkudes see küsimus muutus aina teravamaks, eriti sellepärast, et paiguti leidsin lehekülgedelt pliiatsiga tehtud ja halvasti kustutatud tähendusi, nagu: „vale", „„pole õige", „ettekujutus", „liialdatud", „vastupidi" jne. Samuti oli käsikirja servadel ohtralt tarvitatud küsi- ja hüüumärke. Rääkides sellest majaprouaga, kes käsikirja tõi, sain teada, et enamik tähendusi on temalt, kuid mõned kuuluvat ka tema ümmardajale. Nemad mõlemad lugenud seda käsikirja mitmel korral, küll üksinda, küll kahekesi koos ja katsunud parandada seal, kus ilmnenud lausa eksitus või arusaamatus. Üldiselt aga vastavat lugu täpselt tõelikkusele ja selles mõttes oleks siis järgnev raamat haruldaselt elulähedane: ta oleks peagu elu ise, teiste sõnadega — sündinud lugu.

Ajanõuetele vastavuse suunas katsusin mina omalt poolt seega kaasa aidata, et kohendasin käsikirja majaproua ja tema teenija näpunäidete kohaselt. Seega ei peaks tõelikkuse poolest kellelgi midagi ütlemist olema. Kohendamine osutus üsna kergeks, sest enamasti käisid proua ja teenija arvamised üksteisele sedavõrd risti vastu, et kuldse kesktee leidmine oli naljaasi. Kui ma näiteks majaproualt küsisin: kas preili Erikas oli midagi selletaolist, nagu kadunud noormes arvas temas nägevat? vastas see: „See on luule! Erika oli üsna harilik saksa plika, pisut naiivne, pisut puine ja paindumatu, aga muidugi, teatud võlu tal ei puudunud, nagu noortel tüdrukutel ikka.“ Ümmardaja vastas samale küsimusele: „Preili oli palju, palju kenam, kui selles raamatus seisab, sest kirjutajal pole olnud vist õiget luuleannet. Minagi hakkasin teda armastama, ja nutsin hea peatäie, kui lugesin siit, et ta juba surnd.“ Veel küsisin ma: kas on tõenäolik, et raamatu lõpus esinev kiri oleks võltsimatu? ja sain majaproualt vastuseks: „Kiri on vist otsast otsani võltsitud või tõlkimisega moonutatud, välja arvatud käsikohver, sest see oli tal tõepoolest kord kaasas“, kuna aga teenija kinnitas: „Preili võis küll niisukse kirja kirjutada, ainult kohvrist ja neist asjust, mis seal sees pidid olema, ei tea ma midagi.“ Lõpuks huvitas mind, mis arvatakse noormehe targutusist värvimütsist ja muist elüküsimusist ja sain majaproualt vastuseks: „Minul pole seal midagi arvata, sest need on enamasti minu ja mu mehe arvamused, ainult et kadunu on nad kirja pannud.“ Ümmardaja ütles: „Ei noh, mis seal ikka arvata! Värvides oli ta kohe nagu suuremast soost ja seisusest, just kui

mõni venelane või saks kohe.“ Samuti oli peagu kõigi küsimustega. Et aga preilil olid vinnid näos ja et ta valged juuksed tõmbusid tõepoolest loomulikult pisut lokki, selles olid mõlemad ühel arvamusel.

Võidakse küsida: milleks ilmub raamat minu nime all? Enne kui seda katsume selgitada, pean oma kohuseks kinnitada: on tehtud kõik, mis võimalik, et autori õige nimi pääseks päevavalgele, niipea kui on saabunud selleks sobiv silmapilk. Esiotsa pidi ta aga unarusse jääma, sest igaüks mõistab seletamatagi, et kui kirjeldatud inimesed ja sündmused oleksid vähegi tõelikud, siis oleks autori õige nime tarvitamine võimatu tema enda ja ka teiste asjaosaliste pärast, kes alles kõik peale ühe elus. Noormehe endagi surm pole ju veel lõplikult tõestunud, kuigi ta on tõenäolik. Oleks aga mõeldud tarvitada mõnda varjunime, siis oleks see olnud vististi esimene kord, kus varjunime taga peitub mõni surnu või surnuksarvatu. Tänini on olnud küll varjusurnuid, mitte aga surnute varjunimesid.

Minu nime tarvitamist raamatu autori omana põhjustasid ühelt poolt majanduselised, teiselt poolt kirjanduslik-kunstilised kaalutlused; esimesi rõhutasid arusaadavalt need, kes lootsid raamatust tulu, teisi mina isiklikult. Mina arvasin nimelt, et kui raamat ilmub kadunud noormehe kas õige või varjunime all, siis hakatakse tingimata otsima jututegelaste algkujusid, ja kui paljud otsivad, küllap nad siis ikka midagi leiavad. Nõnda tekiks suur hulk kirjanduslikku teadust, mis võiks kirjandusele kuuluva tähelepanu endale tõmmata ja huvi käesoleva raamatu vastu vähendada. Inimesel on ju selline imelik loomuomadus, et

Tema on palju rohkem huvitatud Carrara marmori või mõne savi leiukohast kui kujudest, mis sellest marmorist või savist voolitakse. Inimesi on ikka võlunud loogika, et kunstiteos on seletatud ja taibatud, kui teatakse, millest ta on tehtud ja kust materjal on võetud. Sellepärast on üsna arusaadav, kui meil elas kord kirjanik, kes arvas, et meil ei sünni enne suurteoseid, ei saagi sündida, kui pole asutatud vabrikut, mis valmistaks meie iseloomu kohaseid kirjutusesulgi.

Kuna raamat ilmub nüüd minu teosena, siis vaevalt keegi usub, et temas on midagi tõelikku, vaid ennem arvatakse, et kõik on väljamõeldis, kõik on puhtpaljas luule ja kujutelm, et pole kunagi maailmas elanud sellist korporanti, majaprouat, ümmardajat, „saksa plikat“ ega tema vanaisa. Kuigi see arvamus on eksitus, ometi võidab lugeja selle tõttu kahtepidi: esiteks, ta pääseb kirjanduslik-kunstilisest teadusest, mis uurib loodud kuju asemel saviauku, marmorimurdu või kirjutussulgi, ja teiseks, ta õpib tõelikku elu maitsma ja vaatlema kui luulet. Eriti tähtis on see viimane asjaolu, sest uuema põlve ajalugu, veel enam aga ajalooline romaan ja kino hoolitsevad küllaldaselt selle eest, et luulet võetaks kui tõelikkust.

Veel mõtlesime minu nimega saavutada teatud tulemusi kirjanduspoliitiliselt. Oleks raamat ilmunud mõne tuliuue ja võõra nime all, siis arvustajad oleksid tingimata hakanud ka temas endas midagi tuliuut või võõrast otsima. Kui nad seda poleks leidnud, siis oleksid nad öelnud: milleks see tuliuus raamat ja tuliuus nimi, kui muidu kõik on vana? Ja on üsna kindel, et nad poleks leidnud, sest raamatust midagi uut leida, kui tema kirjutaja pole su sõber, on sama raske

Kui näha asja, mille otsa komistad, — sellega saavad toime ainult filosoofid. Aga kas keegi teab, milleks filosoof peaks Eestis arvustajaks hakkama? Veel halvem oleks lugu olnud, kui nime uudusele oleks vastanud samasugune sisu, sest ei lugeja ega arvustaja armasta uut: ühel rikub ta ajaviidet, mida lugemine peab pakkuma, teisel raskendab ta arvustuse kirjutamist, mida hinnatakse ridade järgi. Sellepärast siis arvustaja, olgu ta vana või noor, toimib loomusunniliselt nagu iga korravalvur, saagu selleks kahejalgne inimene, neljajalgne koer või sulekandja lind indiaanlaste asulas: ta teeb valju ja vihast häält, kui haistab, kuuleb või silmab midagi tundmatut ja võõrast. Minu nime all ilmudes lootsime raamatule leida vähemalt tavalise vastuvõtu: vanemad valvurid tutvuse tõttu urisevad heatahtlikult, nii-öelda ülalt alla, sest tegija seisab ikka madalamal kui tehtu tarvitaja ja hindaja, nooremad, kes mind ei tunne, tõstavad kurjemat häält, haistes võõrast, keda pole vaja mõista, vaid ainult vihata.

Lõpuks oskas majaproua mind veel veenda, et raamatu ilmumine minu nime all ei too kasu mitte ainult raamatule, lugejale ja väljaandjale, vaid ka minule: raamatule kirjanduseliselt, lugejale maitsmiselt, väljaandjale äriliselt, minule aga kõlbeliselt. Mina olevat enamasti ikka armastust kujutanud ilma tervendava kõlbelise aluseta, nagu oleks ta mõni nähtus looduses. Sellest raamatust võivat aga igaüks lugeda, kuidas armastuski hoidub kõlbelistesse piiridesse, kui ta on see õige. Kannab raamat minu nime, siis leiduvat tingimata kergeusklikke, nagu juba kord tähendatud, kes arvavad, kuigi ekslikult, et see ongi minu raamat, ja

nõnda poleks eriliselt raske järeldada, et ka mina kinnitan armastuse kõlbelist alust. See olevatki mulle kasulik, nagu majaproua ütleb. Ja et kasu oleks veel suurem ning minu rehabilitatsioon armastuse alustes täielikum, selleks soovitas ta käsikirjas teatud muutused teostada. Esiteks, pidi kustutama stseeni, kus noormees võtab pargis abitul tütarlapsel jalge ümbert kinni, kuigi ta ise seejuures langeb põlvili; teiseks, „saksa plika“ asemele pidi panema „tubli eesti tüdruku“, sest nende seas leiduvat ikkagi veel mõni, kel on loomulikud lokid valgeis juustes, nii et selle poolest raamatu luuleline väärtus ei kannataks; kolmandaks, saksa vanaisa asemele tüse eesti taat ja neljandaks — kiri kas hoopis välja visata või järele jätta ainult need kohad, kus räägitakse lapsest ja hingest, sest ainult nende kahe asjaga tegelevat õige armastus. Minu tähendusele, et nõnda me rikuksime tõsielu, sest raamat on ju sündinud lugu, vastas proua: „Sest pole midagi, sündinud lood võivad olla, nagu nad on, ainult pühaskirjas ja ajalehis, raamatuis, mis ilmuvad kellegi nime all, olgu nad kõlblised.“ Mul maksis palju vaeva, et käesolevat raamatut selleks jätta, milleks kadunud noormees ta oli kirjutanud. Kui see mulle tõesti peaks kahju tooma, nagu majaproua ennustas, siis pole parata, mina olen talitanud südametunnistuse järgi.

Nõnda siis — nimed on ainuke puhas luule selles raamatus, olgu autori või tegelaste omad, kõik muu on kodumaa sündinud asjad. Kus nimi puudub, seal sünnib see asjaomase isiku soovil. Majaproua, näiteks, ei tahtnud endale valenime, aga kuna raamatukangelasile, nagu surnuilegi, varjunimesid ei anta, siis

jäi ta hoopis ilma nimeta. Oma abikaasa eeskujul talitas ka tema mees. Sündigu nende tahtmine. Ümmardaja nimi on ta enda valitud, muidugi majaproua nõusolekul. Kadunud noormehe nime leiutajaks on ta õde. Vanaisa nime kustutasin mina omavoliliselt. Loodan, et ma sellega raamatu väärtust pole eriliselt vähendanud.

See on kõik, mis minul kui raamatu toimetajal öelda, muu selgub lugedes. Kes aga seda raamatut ei loe, see ei vajagi suuremat selgust. Jumal olgu talle armuline!

Sõna on kadunud noormehel.

A. H. T.

„Iga haritud inimene võib vähemalt ühe romaani kirjutada — romaani iseenesest“, need sõnad olen kuskilt lugenud, seda mäletan kindlasti, aga kust? see on ununenud.

Kõige tõenäolikum, et ma neid sõnu olen isegi mitu korda lugenud, sest ma olen tähele pannud, et sõnadega on nagu kuulutustegagi: neid peab kordama, muidu nad ei hakka silma ega jää meelde.

Sellepärast siis sünnib nõnda, et esiteks ilmuvad teatud mõtterikkad sõnad kuskil raamatus, siis ajakirjas ja lõpuks lehes. Aga ilmumise järjekord võib ka vastupidine olla: esiteks lehes, siis ajakirjas ja lõpuks raamatus — tõsise teadusliku uurimusena või auhinnatud romaanina, mida koolilapsed peavad lugema.

Sest kuna haridus aast'-aastalt kasvab, siis hakatakse tarku asju igal pool kirjutama, nii et peagu enam ei teagi, mida julged lugemiseks kätte võtta. Nõnda jääb haritud inimesel ainukeseks vaimseks puhkuseks ja varasalveks veel kino, mis ei pane haigutama ega aja und peale.

Siiski, kirjasõna säilitab vististi ka tulevikus teatud tähtsuse, seda ei saa salata. Vähemalt esiotsa, seni kui õppeasutisi pole põhjalikult reformitud. Nimelt on need enestele igivanast ajast saadik kohuseks võtnud harjutada noorsugu igavaid raamatuid lugema — ai-

nult igavaid, muidugi üsna õige eeldusega, et huvitavaid asju loetakse niikuinii, keela või käse.

Peale selle — imelik küll — leidub maailmas ikka veel inimesi, kes armastavad raamatuid ja muid kirjutisi lugeda ainult siis, kui nad on igavad. Ka seda maitset tuleb rahuldada.

Lõpuks, kirjasõnal on tähtsus kui registril, kuhu pannakse need asjad, mis ei seisa meeles: kuhu pannakse kas või nendegi ridade alglause, et igaüks võiks soovi korral järele vaadata, kes tarvitas teda esimest, teist, kolmat jne. korda. Sellesse registrisse võiks mahutada ka kõigi maailma filmide nimestiku, et haritud inimesel poleks vaja sama filmi kas või kümnendat korda uuesti vaatama minna.

*

Eelmised read kirjutasin eile. Ligi pool päeva kulutasin nende sepitsemiseks. Õigupoolest tahtsin ma midagi muud kirjutada, aga tuli see. Nõnda taipasin veel kord, et kirjutamine on keeruline toiming: kirjutan küll mina, aga juhib keegi teine.

Pealegi, kirjutatud read ei käi põrmugi asja kohta, need oleksid nagu ainult muidu niisama. Nad võib jätta, aga võib ka maha tõmmata, kellelgi pole sellest sooja ega külma — mina ise muidugi välja arvatud, kel läheksid read kaotsi.

Kui ma nad siiski jätan, võiks mul vabanduseks olla tõsiasi, et romaan on üldse ala, kus räägitakse sagedasti sellest, mis ei puutu asjasse. Eriti on see psühholoogilistes romaanides nõnda.

Igal romaanil on oma lugu, süžee ja psühholoogia. Lugu on see, mida jutustatakse, aga mida võib ka ju-

tustamata jätta, nagu see viimasel ajal üsna sagedasti sünnib. Süžee on see, mida jutustusega mõeldakse või tahetakse öelda või mida öeldakse tahtmata ja mõtlemata. Psühholoogiasse aga võib panna kõik, mis jutustamisega pähe tuleb.

Seega kuuluksid minu eilsed read psühholoogiasse, sest nad tulid mul pähe, ainult et nad tulid mul enne, kui ma sain jutustama hakatagi.

Aga sellest ei peaks koguni mitte järeldama, nagu tahaksin ma tingimata romaani kirjutada, liiatigi psühholoogilise. Mina olen nimelt arvamusel, et kui romaan täna-homme üldse välja sureks, siis sellega kaotaksid ainult kirjanikud — kaotaksid honorari, mõnikord ka mingisuguse auhinna, mida mõned arvavad honorari hulka.

Et ma aga ise samal ajal ometi midagi romaanitaolist hakkan sepitsema, millel oleks oma lugu, oma süžee ja oma psühholoogia, siis selleks on oma erilised põhjused, mille selgitusele asun kohe, püüdes olla nii täpne ja asjalik, kui minu vilumatus seda lubab.

Mina olen praegu kakskümmend viis aastat vana, keskmist kasvu ja siniste silmadega, mis pole kuigi suured ja ilmekad. Habemest ja vuntsidest ei maksa rääkida, sest need kas lasen ära ajada või ajan ise, kui olen sunnitud kokku hoidma. Aga kokkuhoidu ei armasta ma, sest habemeajamisel on see valus.

Juuksed on mul mustjad, aga mingisuguse ebamäärase varjundiga, mis võiks küll teisiti olla. Kulmude karvast võib vaikida, sest see pole tänapäev enam kuigi kindel. Õigupoolest peaks juuste suhtes sedasama ütlema. Üldse peaks värvidest rääkides ai-

mult seda tähendama, kas nad on loomulikud või kunstlikud, see oleks kõige õigem.

Minu pealuu üldine vorm on ovaalne, aga teatud kalduvuse või tungiga kuklasse, kus inimesel asuvat aru, mida mina pole tänini tähele pannud. Lõuapärad toonitatud, nagu oleks saatus mu määranud purejaks, aga ometi pole mul sagedasti ivagi hamba alla panna. Täna, näiteks, on kell juba kaksteist läbi, aga ma pole veel midagi söönud ja ei teagi, kust või millal ma midagi saan. Mõnele võib see imelikuna, isegi uskumatuna näida, aga ometi on see nõnda: lõuapärad on ja hambad on, kõht on ja isu on, mis tahaks midagi kõhtu panna, aga toit puudub. Samal ajal turg on toiduainetega kuhjatud, eile käisin vaatamas, sest mul oli mõni sent raha taskus. Ma käisin rida-realt kõik marjalauad läbi, et imetleda seda küllust ja toredust ning nuusutada peagu uimastavat lõhna. Isegi hinda küsisin ma mõnes kohas, kus aiamaasikad olid eriti värsked ja jämedad. Kui eit tahtis mulle mõõtma hakata, ütlesin ma, et ma vaatan enne pisut turgu ja hindu, sest mul on vaja osta suuremal arvul. Valisin maasikaist kõige jämedama ja isuäratavama ja küsisin eidelt, mis maksab, sest ma tahtsin ju maitsta, et hiljem teada, kust osta. Alla senti niisukest marja müüa ei või, ütles ta. Ma andsin talle kaks ja liikusin edasi. Eit ei pea ometi arvama, nagu oleks küsimus rahas, ei, küsimus on ainult marjade maitses. See peab olema see, mis ta olema peab. Aga tühja kõhuga seda ilusat marja süüa tundus ta läägena, lihtsalt veepotsuna. Mul hakkas oma raisatud kahest sendist hirmus kahju.

Kui ma olin küllalt marjaridade vahel tiirelnud,

läksin sinna, kus müüakse leiba, sepikut ja saia — laudadelt, mille taga seisavad suured vankrid või autod tagavaradega. Taskus lugesin käsikaudu raha, et kombineerida, mida ja kui palju osta. Lõpuks ei ostnud ometi ka siit midagi, sest mul tuli meelde, et mis mõte oleks nii kaugelt hakata leivakannikat koju kandma, kuna ju kodu hooviväravas on pood, kust võib saada sedasama niisama odavalt.

Üldse ei ole haritud noormehel kuigi sobiv ja viisakas tänaval kanda pakikest, mille vormist igaüks võib järeldada, et seal sees on tükk leiba. Iseasi, kui sul pakis on magusad saiad, koogid või mõni tort, see on hoopis iseasi, sest sellest aimatakse teatud vahekordi, tundmusi, seiklust, õrnust ja armastust. Tükk leiba aga räägib ainult näljast, mis on kõigi meelest labane ja jõhker asi ning alandab igaüht, kes temaga kokku puutub.

Nii siis, ma läksin koju ja ostsin poest — mitte sellest, mis hooviväravas, sest seal on mul vanad-vanad arved, vaid teisest, mis natukene maad eemal, ümber nurga,—sealt ostsin ma nelisada grammi leiba ja heeringa, mis võtsin kahe näpu vahele ja hoidsin kui raipe endast eemale, et ta riideid ei määriks, tõttasin pooljoostes üles oma tuppa, lukutasin enda järel ukse, istusin toolile ja mugisin ära niihästi leiva kui ka heeringa. Õige, leivast jäi suutäis järele, selle närisin kuivalt südaöösel, kui lamasin juba asemel.

Talvel, kui kodus pererahvas, kellelt oma toa üürin ja kes elab minu all teisel korral, oli mul võimalik nende köögist vähemalt keedetud vettki saada, aga nüüd, kus kõik suvitamas, peale peremehe enda, keda näen vahel harva, pean leppima külma kraaniveega.

Muidugi, talvelgi polnud keeva vee saamine nõnda, et pole muud kui mine ja küsi või võta, vaid pidi teenijaga teatud sõbraliku vahekorra looma, mis nõudis mõnikord rohkem kohustusi, kui oleks tahtnud meeleldi enda peale võtta. Aga ükskõik, nii või teisiti oskasin seda asja ometi korraldada ja üsna sagedasti tuli alt köögist ühes veega ka midagi muud sooja või külma üles minu tuppa, kui mul oli kitsas käes, mida tüdruk tundis nagu haisust. Alguses ajasin neile lisandustele kõigest hingest vastu — ma ütlen tõepoolest kõigest hingest, sest mulle oli see alandav ja vastik, — kurjustasin tüdrukuga, sõimasin teda, aga see ei aidanud, lõpuks pidin ikkagi järele andma ja selle pilli alla neelama.

Õigupoolest ei teinud ma seda esimest korda sellepärast, et mul oleks nälg nii suur olnud, vaid ma ei võinud tüdruku nutetud silmi näha. Ja oleks ta olnud pisutki vanem või ilusam, kindlasti poleks ma seda seakarbonaadi ja praetud kartuleid ei sel esimesel korral ega ka hiljem vastu võtnud ja nagu tõeline varas söönud. Aga tüdruk oli noorukene, seitsme-, kaheksateistkümnene, välimuselt üsna plikakene, riietuselt vilets, peagu närune, tuhvlid jalas alati auklikud ja pooleldi põhjata, nägu lopergune, nina latergune, suu liiga suur, hambad eest harvavõitu ja lüheldased, igemed naerdes liiga ettetükkivad, silmad väikesed, aga mustade kulmude all.

Õieti öelda, kulmud olid ainukesed kogu tema olevuses, mis looduse poolt antud talle korralikud, kulmud ja võib-olla ka juuksed, sest need olid mustad, päris ilusad mustad ja loomulikult pisut käharad. Aga muidu, üsna hale oli teda vaest loomakest vaadata, kui

ta kõndis või seisis: kael lühike ja jäme, õlad laiad, nagu kuuluksid nad mõnele mehele, piht liiga pikk, jalad liiga lühikesed, kogu keha alla keskmist. Kui ta siis nõnda oma maises viletsuses või armetuses ukse kõrval seisis, toetudes teise õlaga vastu piita, katkised tuhvlid nõelutud sukkade otsas, hoides taldrikut, millel teine kummuli peal, määrdinud põlle all, endal juuksed sarjas peas ja pisarad silmis, mis vahtisid kuhugi kõrvale, nagu peaks häbenema tema, mitte aga mina, siis hakkas mul temast nii hirmus hale meel, et ma oleksin võinud temalt kas või surnud konna või roti vastu võtta ja kinni pista ning ainult sellepärast, et ta oli niisugune, nagu ta oli, ja et ta seisis ukse kõrval just nõnda, mitte teisiti. Sest oleks ta need sõnadki, mis ta lausus alles siis, kui ma olin juba toodud karbonaadi ja kartuleid sööma hakanud, pisut varem öelnud, kindlasti poleks ma temalt ta andi vastu võtnud. Aga ei, ta vaikis siis ja ütles alles nüüd:

„Perenaisel pole sellega midagi tegemist, see on minu jagu, mis ta mulle andis.“

„Aga te jääte ju nüüd ise ilma,“ hüüdsin ma ja lükkasin taldriku eemale.

„Noorhärra, ma ei või ju niikuinii seakarbonaadi süüa,“ vastas ta. „Ikka annan ma ta kellegile ära, kas või kassile ja koeralegi.“

Mul angus suutäis suhu ja keel hakkas suulae külge. Sest ma olin sellele viletsalegi kassi või hoovikoera eest! Ma ei teadnud, kuhu oma silmad panna. Aga kui ma lõpuks nad tüdrukule pöörasin, mõistsin ma, et kõik on vale, mis ta räägib. Ainus tõde oli, et ta tõi mulle iseoma paremad suutäied ja näris nende asemel kuiva leiba ja lutsis heeringasaba.

„Milleks te mulle nõnda valetate?“ küsisin ma.

„Ei, härra, ma ei valeta. Ma tõesti ei või nii rammusat süüa, sest olen lahjemaga harjunud,“ seletas ta.

Kui see oli õige, siis pidin mina ikkagi kassi või hoovikoera mängima, kes saab selle, mis inimestele ei kõlba. Aga parata polnud enam midagi, pool karbonaadi ja pooled praetud kartulid olid juba läinud ja teine pool tuli esimesele järele küütida.

Kui ma pärast täie kõhuga tiivanil mõnusalt pikutasin, läksid mu mõtted uuesti tüdrukule, nagu ta esiteks oli uksepiidal nõjatunud, taldrik põlle all. Ja nüüd paistis ta mulle äkki kui mitte just jumal teab millise iludusena, siis ometi mitte enam inetuna, igatahes väga meeldivana. Ning ma katsusin mõista, mis on ilus ja mis inetu, mis meeldiv ja mis ebameeldiv. Muidugi ei jõudnud ma mingisugusele otsusele. Mul tuli ainult meelde, et perenaine oli tüdruku enda juurde kaubelnud peamiselt tema inetuse ja armetuse tõttu, sest tema ei pidanud ilusaid teenijaid majas kuigi sobivaiks esemeiks ja nende korralikku riietust kartis ta üle kõige. „Tänapäev ei taha ükski inimene enam tööd teha, kui ta on endale hilbud ümber saanud,“ kinnitas ta ja vististi pidi see tema veendumus olema, sest ta ajas läbi ainult selliste plikaohtu hilpharakatega, nagu oli praegune tüdruk. Ja ma imestasin, kuidas isegi vilunud majaperenaine võib inimestes eksida, kui küsimus on meestes ja naistes. Sest mis aitas see, et Loona käis tallukas ees, teine taga ja et ta oli kehaliselt nagu kõigile kas naeruks ja pilkeks või kahetsemiseks ja haletsemiseks loodud, ometi oskas ta nõnda ukse kõrval seista ja vaadata, et ta võis

igale mehele meeldima hakata, tema silmis isegi ilus olla.

*

Paaril viimasel päeval ei saanud ma ridagi kirjutada — polnud kodus. Sest kui ma ületunaeile õhtuееli lõpuks välja läksin, et nii või teisiti oma nälga ravida, vedas mul sõna otseses mõttes ropul kombel: ma tulin tagasi alles täna hommikul kella kolme-nelja paiku ja kuigi praegu kell saab varsti uuesti kolm, valutab mul alles pea ja süda ajaks nagu pööritama. Pidin jällegi kodunt lahkuma, aga millegi pärast hakkasin seda lugema, mis ma viimati olin kirjutanud.

Minu praeguses meeleolus taipan loetust ainult ühte: kirjutades pidi mu keskpaik tõepoolest hele olema, sest kuidas muidu oleksin võinud oma esialgsest kavatsusest nii hullusti kõrvale kalduda. Olen asunud kirjeldama oma välimust, aga niipea kui jõuan lõuapärade ja hammasteni, on kõik äkki ununenud ning siis tuleb lehekülgede kaupa ainult toidust ning sellest, kes nii või teisiti toitu toob. Ainult ühe olen jätnud tähendamata, nimelt — et Loona toidutoomise põhjuste seletamine oli muidugi kõik vale ja pettus, aga mitte nõnda, nagu mina arvasin, vaid hoopis teisiti. Ka ei eksinud majaproua, kui ta valis just Loona endale teenijaks, vaid mina eksisin tema inimestetundmises. Aga sellest kõigest omal kohal ja ajal.

Praegu pöördun uuesti oma välimuse juurde tagasi ja ütlen: oli ehk ometi hea, et ma viimati oma välimuse kirjeldamise katkestasin nälja pärast, sest mina kahtlen väga, kui palju inimese välimust üldse saab siduda tema sisemusega. Sest kui minul, näiteks, on

nõgunina, kas siis võib sellest eksimatult järeldada, et minul ei või olla samu loomuomadusi, mis on mõnel kühmninalisel? Ei ju või, ega? Noh, milleks siis nii väga toonitada minu nõgunina?

Muidugi iseasi, kui on tegemist naistega ja armastusega, siis on muidugi hoopis iseasi. Sest naised arvavad, et ainult nool- ja kühmninad on suursugused, nii-öelda õilsad ja nende armastus on õilsuse peale kui mesilane meele. Lihtsalt naljakas! Nagu ei võiks neegri laterguse nina taga õilsust leiduda. Mõned uurijad tõendavad, et seal leidub seda palju suuremal määral kui euroopa kühmninade taga. Ja kui minu tuttavad mulle kinnitavad, mul olevat eht soome nina, siis tahaksin teada, kas siis ehtsal soome ninal mingit õilsust ei ole? Või ei puutu see õilsus kuidagi armastusse? Aga siis küsiksin ma: mis tähendab õilsus üldse ja mis tähendab ta armastuses?

Nõnda on lugu nõgu- ja kühmninadega ja sellepärast ei ütle ma enam muud, kui et minu laiavõitu nina loob lõuapärade ja õlgadega, isegi minu labajalgadega teatud kunstilise terviku: kõik on üksteisele vastav ja tasakaalus. Isegi minu kõnnak on sellekohane: pisut lai ja latergune, pisut kohmakas ja nurgeline. Mis sellest järeldada, otsustagu targemad, sest nemad armastavad eksida, et veel targemail oleks, mida õiendada. Ühe sõnaga, järeldusi tehku teadlased, kes seletavad, et aaria tähendavat orja, õilsus röövikut, õrnus närvinõrkust. Et aga mul kolm hammast — kaks purihammast alt ja üks esihammas ülalt paremalt, just silmahamba kõrvalt — plommitud, siis see ei puutu minu arvates ei õilsust ega teadust, vaid ainult armastust, eriti kui plomb istub halvasti, on halvast

materjalist või on välja kukkunud. Kes seda ei tea, ei tea armastusest midagi, nagu seegi, kes arvab, et on ükskõik, millist kinga kannad.

King on armastuses tähtsam kui nina või iseloom ja kinganina vorm otsustab palju sagedamini inimeste saatuse siin ajalikus ja seal igaveses elus kui inimese enda nina nõgu või kühm. Seda olen mina tähele pannud. Mõni teine paneb midagi muud tähele, see kirjutagu siis sellest. Nõnda on mul õigus üsna põhjendatult öelda, et kingi kannan ma vaheldumisi nr. 43 ja 44, kuna parajad oleksid ainult 43½, aga niisuguseid, st. poolikuid numbreid pole kuskilt saada ja sellepärast ihkavad paljud vanemad inimesed endisi vene aegu tagasi, sest siis olnud neid laialt müüa. Sobivamad on kingad laia ninaga, nagu seda võib igaüks ise järeldada eespool-öeldust, aga kannan ka teravaid kui nõelu, kui mood seda nõuab. Nii et kinganinast ma endale põhimõtet ei loo, nagu mul pole kindlaid põhimõtteid inimestegi suhtes, aga niipalju arvan ma küll, et kuna kinganinad oma vormi aina sagedamini hakkavad vahetama, siis peavad inimesed sagedamini ka oma põhimõtteid vahetama või nad hoopis kõrvale heitma ja ainult moe järgi elama, mis ehk ongi kõige moodsam põhimõte ja maailmavaade. Kingsepp ja rätsep peavad määrama kultuuri suuna ja hariduse taseme.

Minu haridusega on nõnda, et seda võib nimetada keskmiseks või kõrgemaks, nagu keegi seda soovib ja võtab. Minu enda arvates olen ma kõrgema haridusega, sest ma olen kaks ja pool aastat ülikoolis olnud ja seal ladina keele eksamigi sooritanud, mida võin tarbekorral kas või dokumentaalselt tõendada.

Rebasenaha ajasin seljast maha ja värvid sain külge, nii, et ma kuulun täie õigusega akadeemilisse vilistlasperre. Lahkusin ülikoolist omal soovil, sest ei leidnud enam sõpru, kes oleksid tahtnud, suutnud või usaldanud mulle veel laenata. Aga sõprade läbi sain mõneks kuuks panka praktikandiks ja pärast ministeeriumi kindla koha, mille aga kaotasin, sest leidus mehi ja naisi, minust nooremaid ja vanemaid, kes oskasid tõendada, et neil on minu kohale suuremad õigused või et nemad on sinna sobivamad. Nii ma siis nüüd istun oma katusekambris juba mitmendat kuud ja ootan paremaid aegu. Jumal tänatud, et ka selle vana kahekordse puumaja omanik usub paremaid aegu, muidu oleks ta pidanud mu juba ammugi välja küütima ja uue üürniku võtma, kel on juba praegu pisut paremad ajad kui minul. Maksan toast kümme krooni kuus, aga olen maksmata jätnud juba kolm kuud. Majaomanik usub nähtavasti, et ma ükskord ometi oma võla tasun. Annaks jumal, et tema usk kindel oleks ja imet teeks, siis ei tuleks tal ei minus ega teistes inimestes pettuda.

Nõnda siis, majaomanik võiks toaüüri minult lähemal ajal ainult ime läbi kätte saada, aga mina võin oma praegusest seisukorrast hoopis maisemate abinõudega pääseda: ma võiksin koju tallu tööle minna. Aga see ongi, mida ma ei taha sajal põhjusel, ja need põhjused ei puutu ainult minusse, vaid ka mu isasse ja emasse, õesse ja vennasse, isegi kogu mu suguseltsisse, sõbrusse, tuttavaisse ja ümbruskonnasse. Sellest kõigest hoolimata ometi uuesti vanemate kaela minna, see nõuaks teatud kangelasmeelt või lootusetust, millest ei leidu enam mingit väljapääsu. Aga

mina olen otsustanud pääsetee leida sellega, et kirjutan ainukese romaani, mis igal haritud inimesel käepärast — või ei ole mina haritud inimene? — romaani iseenesest. Ja ärgu, jumala pärast, keegi arvaku, et mina usun endas erilist annet või võimet, et mina loodaksin mingi püha vaimu pealetulekut, mille valgustusel siis kõik sünnib peagu vaevata, nagu iseenesest. Ei, mina usun kõigepealt tööd, eriti sellest ajast saadik, kus ma ühest geeniusest lugesin, et temagi arvab oma teostes leiduvat üheksakümmend üheksa protsenti tööd ja ainult üks protsent või veel vähem annet. Kui nüüd geeniused peaaegu puhta tööga siinilmas läbi ajavad, miks siis mina seda ei või? Pealegi, kus on see, kes oskaks meie aja romaanides öelda, kus lõpeb töö ja kus hakkab anne? Seda võivad otsustada ainult järeltulevad põlved või ei või needki. Tänapäev on ande tõenduseks ikkagi tehtud töö, mis olekski nagu anne. Sellepärast ei antakski ka kõige jumalikuma luuletuse eest kunagi mingisugust esimest auhinda, küll aga suure romaani eest, kuigi ta oleks üsna keskpärane. Anne on jumala and ja oleks kõlblusevastane sellepärast kedagi auhinnata, et jumal on temale midagi annetanud.

Oleks minul mingisugune eriline anne, mida nimetatakse jumalasädemeks, kas mina vaevaksin siis oma pead või südant niisuguste maiste asjadega, nagu on seda puudus ja nälg? Eks ma ei lööritaks siis nagu lõokene, nii et kõik kadestaksid minu suurt eluõnne? Oma pisaratest ja suurest nukrusest, mis mõnikord langeb nagu ling südamesse, teeksin ma siis midagi niisugust, mis loob illusiooni maisest paradiisist ja mida ihkaksid kõik. Aga nüüd, kus mul see jumala-

sädemekene puudub, mõtlen ma neid ridu kirjutades mitmendat-setmendat korda sellele, et kell kuus suletakse vürtspoodide uksed ning mina pole täna veel midagi hamba alla saanud ega ole ka raasukest kodus, mida võiks sinna panna. Juba ammugi kibelen ma poodi minekuga, aga ikka veel kirjutan edasi, kuigi ma tean, et lõpuks pean ometi minema. Ja täna ma võin minna, küll mitte sellesse poodi, mis otseteed hooviväravas, sest vana arve tasumiseks mu rahast ei piisa, aga sinna, mis ümber nurga, lähen ma julgesti.

*

Kas keegi teab, milleks mõned kasvatavad oma esimese või väikese sõrme küüne pikaks? Mina kasvatasin ka oma parema käe esimese sõrme küünt, kuigi ma ei teadnud, milleks ma seda tegin. Aga täna süües avanesid mu silmad: pikast esimese sõrme küünest on suitsuräimede nülgimisel suur abi. Poolkuivaltki räimelt võtad temaga ilusasti naha maha. Selles veendudes ei saanud ma kuidagi hoiduda imetlusest, et kuidas küll siinilmas igal kõige mõttetumal asjalgi on oma kenakene otstarve. Samuti peaks see olema ka näljaga ja puudusega. Sest kuhu panna maailmas vanad saiad, kuivanud suitsuräimed, tullitanud heeringad ja tahkunud leivakannikad, kui poleks neid, kel puudus ja nälg! Ei, neid poleks kuhugi panna ega kellelegi müüa ja nad läheksid raisuks, mis oleks rahvamajanduseliselt suur kahju. Aga nüüd, jumal tänatud, läheb kõik täie ette, kõik kulub marjaks ära, olgu poolmädanud õunad või hallitanud maasikad, kulunud riided või auklikud kalossid, vana rauakolu või koerte näritud kondid.

Ja kui ma süües nõnda imetlesin maailma jumalikku korda ja seadeldist, viirastus mulle äkki, et mina pole kogu oma eluaeg muud näinudki kui aga puudust ja nälga ja et maailma valitseb ainult see. Mõistusega katsusin sellele vastu vaielda, aga ometi tundsin endiselt, et see on nõnda. Lapsest saadik pole ma üldse muud kuulnud, kui aga puudusest ja näljast. Kui ema läks loomadele põhku või heinu ette andma, siis kinnitas isa alati, et andku ta pisut või palju, aga andku nõnda, et puudus kätte ei tule, sest pikk talv on ees. Veel kevadelgi kordas ta, et peab hoidma, sest keegi ei tea, millal loomad hakkavad metsast midagi leidma. Aga kõigest suurest hoidmisest hoolimata tuli kevaditi ometi sagedasti puudus ja nälg kätte, nii et ükski ei teadnud, mis loomadele sõime ette visata. Mullikad pidid nii mõnigi kord külmunud sohu aetama, kus nad mätastelt ahmisid suure suuga vana kulu ja harvu mustpäid, mis olid siin-seal juba oma otsad välja pistnud.

Samuti oli ka inimeste toiduga: ikka räägiti kokkuhoiust, ikka arvestati, et kas jätkub sellest või teisest selle ja selle ajani. Ja ei jätkunud, vaid pahatihti tuli puudus kätte. Muidugi, oli kordi, kus pidutseti, süües ja juues mitmekordselt ning ülearu, aga praegu näib mulle, nagu oleks see sündinud sellepärast, et homme, tunahomme peab jällegi nii paljust loobuma, ja sellepärast prassiti täna, et saaks korrakski enda õieti täis süüa ja juua. Võib-olla kõik need, kes söövad ja joovad maailmas liiga, teevad seda sellepärast, et kardetakse homset päeva, mis võib tuua kui mitte just nälja, siis ometi puuduse. Täna veel on, täna veel jätkub, sellepärast söögem

ja joogem ning olgem rõõmsad, sest tulevikust ei tea keegi midagi.

Kui mind kooli saadeti, kuna õde ja vend kodus tööd rühmasid, korrati mulle alati: katsu õppida, katsu edasi püüda, sest meie oleme vaesed. See, mis me sinule anname, võtame iseoma ja õe ning venna suutäite kõrvalt. Ja need polnud ainult sõnad, vaid tõsiasjad, sest ega isa ometi nalja pärast hakanud talule võlga tegema. Sinu pärast, Oskar, teen ma seda, sinu tuleviku pärast, et sul poleks vaja samuti oma suutäisi lugeda, nagu meie seda emaga oleme teinud. Nõnda ütles mulle kord isa. Aga ta väljendas oma sõnadega ainult pool tõde. Õigem oleks olnud tal mulle öelda, et minu tuleviku pärast ei loobunud nii paljustki mitte ainult isa ja ema, vaid ka õde ja vend, pidid loobuma isegi loomad, olgu nad sarvikud või sarvedeta. Iga seapõrsas sulus, iga köörutav kana laka otsal pidi tunda saama, et võideldakse minu parema tuleviku eest. Oma parema käe esimese sõrme pika küünega poolkuivanud suitsuräime koorides näis mulle äkki, et kogu meie maa on täis sulus seapõrsaid, munejaid või loksujaid kanu, ammuvaid lehmamullikaid ja hirnuvaid hobusesetukaid, kes ühes mingisuguste isade ja emade, õdede ja vendadega võitlevad kellegi parema tuleviku eest.

Aga mina ei võidelnud, mina mitte. Ja minu kaaslased ka ei võidelnud, vähemalt ei märganud ma midagi ega puutunud mul ka selletaolist kõrva. Meie polnud nagu kunagi näinud oma isade-emade lehmamullikaid ega seapõrsaid ja sõnad võitlusest parema tuleviku eest olid nagu ühest kõrvast sisse, teisest

välja lennanud, ilma et oleksid meid põrmugi mõjutanud. Ja kuidas või millega pidimegi koolipingil võitlema? Suure õppimisega? Aga me panime liiga vara tähele, et see parem tulevik, mida mõtlesid kodus meie isad ja emad, ei lange koguni mitte rüppe neile, kes on hästi õppinud, vaid otse vastupidi: paremat tulevikku maitsevad need, kes pole midagi õppinud või kes on õppimises näinud moodi, lõbusat ajaviidet, viisakat setskondlikku toimingut. Saavad need, kel on südant võtmiseks, aga õige õppimine nõrgendab võtmise-südant, seda arvasime mõistvat otse loomusunniliselt kõigest sellest, mis sündis meie ümber. Õige õppimine kasvatab südametunnistust, aga meie kasvasime ajal, kus kõik katsusid elada, nagu oleks see mõiste keeleline eksitus, mis tuleb võimalikult ruttu parandada. Õppimisega pidi meis ärkama hing ja vaim, aga kõik elasid, nagu oleks hing rumal muinasjutt lastele ja nagu ärkaks vaim ainult alkoholiuimas. Oli õpetajaid, kes ütlesid, et õppima peab sellepärast, et meis tekiks vastutustunne iseenda, omaste, sugulaste, tuttavate, kogu eesti rahva ja kodumaa ees, sest vastutustundest sõltuvat meie kõigi tulevik, aga meie ei uskunud seda või me unustasime selle, kui nägime, et just vastutustundetud lõikavad vilja, mille pärast meid kooli oli saadetud. Milleks pidime siis nii väga oma peaaju pingutama? Kas selleks, et samuti pankrotti minna, nagu läksid kõik need, kes olid enne meid midagi õppinud? Lugesid isad ja emad ühes oma seapõrsastega selleks oma suutäisi kuskil laanekurus, sooserval või mäenukil, et me õpiksime pankrotti minema? Huvitas neid teadus või kunst? Huvitab

neid tänapäevgi see? Nägid nad nendes meie paremat tulevikku ja võitlesid selle eest?

Ei, ei! Isegi minu õde ja venda ei huvita need asjad. Ka nemad ei näe minu õppimises tänapäevani midagi muud kui aga kokkuhoitud kapitali paigutust, mis peab kandma võimalikult kõrgeid protsente. Isa ja ema, õde ja vend, sugulased ja sõbrad, tuttavad ja võhivõõrad, kõigil on ainukene arusaamine: kool on koht, kus inimene valmistatakse ette liigkasuvõtmiseks. Keegi ei tea õieti, kust või kellelt seda liigkasu peab võtma või võib võtta, aga kõik arvavad teadvat, et kooli minnakse ainult selleks, et ükskord vähese vaevaga palju teenida. Veel enam: kõigil on ei tea kust või mis ajast imelik aimus, võiks isegi öelda — imeline unistus, et mitte ainult see ei hakka teenima kerge vaevaga palju, kes on koolis käinud, vaid et tema kooliskäimine mõjutab kuidagi ka isade ja emade, õdede ja vendade, sugulaste ja sõprade, isegi nende härjavärsside ja lehmamullikate, seapõrsaste ja kanapoegade käekäiku hõlbustuse ja külluse mõttes. Ka nemad hakkavad kõik kergema vaevaga rohkem teenima, ka nemad võivad hakata paremini sööma ja jooma, nii et puudusest ja näljast ei näe keegi enam undki.

Kordus igivana lugu maailma pentsikust kurbloolusest. Räägiti haridusest kui mingisugusest Õnnistegijast või Messiast, kes juhib meid kuhugi kõrgemasse ja ideaalsemasse valdkonda, aga kõik ootasid maist Kaananimaad, mis jookseks piima ja mett. Maailm on vist ikka nõnda olnud, et räägitakse ühte ja mõeldakse teist. Ja seegi on kindlasti sellepärast, et kellelgi pole sellest küll, mis tal on, ikka tahab ta

rohkem, nagu piinaks teda igavesti nälg või nagu tunneks ta muret tuleva puuduse pärast. Kuskil kaugel lõunas elavat pisitillukesed valged sipelgad, kes rändavad vahetpidamata paigast paika, hävitades oma teel kõik orgaanilise. Saja-aastase mööbligi jahvatavad nad peeneks ja ühel ilusal päeval inimene leiab, et ta ei istu toolil või sohval, vaid tolmuhunnikul. Nõnda olevat valgete sipelgatega. Aga kas inimese enesega on palju teisiti? Kas ka tema pole rännanud maalt maale, ilmajaolt ilmajaole aastatuhandeid ja kas ka tema kõnniteid pole märkinud häving? Sipelgat kihutab nälg, aga inimest? Inimesegi tagakiusajaks on nälg, mis on kestnud sealtmaalt, kus tuntakse tema ajalugu. Tänapäevgi seisavad inimesed inimeste ja rahvad rahvaste vastu ning taovad oma rinnale ja katsuvad üksteist üle karjuda tõendustega, et neil on suurem nälg kui teistel ja sellepärast on neil suurem õigus pisitillukeste valgete sipelgate viisil rändamiseks, et otsida süüa ja muuta tuhaks ja tolmuks kõik, mis satub nende kõnniteele.

Nõnda soigus minus mõte, kui ma määrisin võimalikult õhukeselt võid leivatükile, sest ma olin otsustanud, et sajast grammist peab vähemalt neljaks söögiks jätkuma. Minus hakkas nähtavasti ebateadlikult töötama vanematest päritud loomusund kokku hoida, pingutada, sest ma teadsin nagu nemadki oma seapõrsastega, et pikk ja peenike nälg on parem kui lühike ja jäme. Aga tänini polnud ma sellele kunagi mõelnud. Meie kõik, kes me koolis käisime, ei mõelnud sellest. Vähemalt ei teinud me sellest isekeskis kunagi juttu. Me tegime kuidagi oma kooli-

töö, enamasti ikka näoga, et seda on kellelegi teisele tarvis, mitte meile enestele. Meil enestel oli vaja mängida, lõbutseda, kuhugi minna, midagi vaadata või kuulata või lihtsalt mööda linna ümber kolada, eriti keelatud ajal. Meie kõik olime arvamusel, et see, mida meilt nõuti, oli vanemate poolt väljamõeldud asjatus või mõttetus, ja see, mida meile keelati, ainuke õige ja tarvilik eluülesanne. Sest kui see poleks nõnda olnud, miks siis läksid need, kes koolis enam ei käinud, just õhtul hilja välja ja miks nad läksid just neisse kohtadesse, kuhu meil oli keelatud minna? Seda tegid needki, kes ise pidid meie sammude, lõbustuste, tegude ja tutvuste järele valvama.

Võiks peagu öelda, et meile sunniti seda kaela, mida meie ei tahtnud ega vajanud ja millest kõik katsusid lahti saada, ja meilt katsuti võtta kõik see mis meid meelitas, ahvatles ja mille järele jooksid kõik, kes ei seisnud ühes meiega valve all. Kinodki ei osanud muidu end reklaamida, kui pidid aina toonitama, et see ja see on noorsoole keelatud. Miks ei pidanud me siis oma mütse vahetama või nad lihtsalt põue pistma, et valvurid ei võiks meid koolijütsiks pidada? Miks ei võinud me muutuda plekisepa-, maalri- või tisleripoisiks, et ometi ühes teistega seda näha, mis keelatud?

Need keelatud asjad võisid tarvilikud olla, selle üle ma ei vaidle, sest minul pole veel mingit kindlat mõõdupuud, millal üks või teine toit või jook, teatritükk või film, mäng või lõbu on inimesele kahjulik, millal kasulik, millal hädavajalik. Aga ühte tean ma kindlasti: meie ei uskunud ainustki sõna sellest, mis meile kõneldi asjade, ainete ja lõbustuste kahjulik-

kusest või kasulikkusest. Meie ei uskunud seda sellepärast, et need, kes meid õpetasid, enamuses oma õpetuste järgi ei elanud. Ja need üksikud, kes püüdsid tegudega oma õpetusi tõendada, muutusid enamasti ikka teiste pilke märgilauaks või lihtsalt naeruväärilisteks.

Samuti sündis ka meie kaaslastega, kui nad nii väga katsusid igasuguseid keeldusid ja eeskirju silmas pidada: need olid tossikesed, memmepojukesed Veel enam: neid kahtlustati õpetajate ees roomamises, keelekandmises, igasuguses alatuses. Keegi ei suutnud uskuda, et olud ja asjad, mis meis tekitasid päev päevalt kasvava himu, omasuguse nälja, oleksid võinud mõne üksiku puutumata jätta. Meil kõigil oli lõpuks üldine tundmus, et aastate kaupa meiega ei tehtagi muud kui ärritatakse ja ahvatletakse millegi magusa ja maitsvaga, kuid kunagi ei anta seda meile kätte, vaid ikka lausutakse lõpuks: te peate veel ootama. Aga teised ei oodanud.

Kui keegi oleks meilt otseteed küsinud, mis on see, mis meid nälgima ajab, siis oleksime vastuse võlgu jäänud või parimal korral vastanud: kõik. Ja selles kõiges oleksime mõistnud mõnda säravat kinoportaali või teatriust, kust rahvast sisse voolab, mõnda jõhkrat romaani, mõnda kahemõttelist või roppu salmi kuskil luuletuskogus, trahterikuulutust lehes erakabinettidest, karusnahkade vahelt helkivat helmestikku peene daami kaelas, kirgavalt punaseks värvitud huuli, vastutuleva naise naervat suud keset tänavat, jazz-muusikat ühes tantsudega ja mingisugust öölokaali, millest julgeti ainult kaksi, kolmi sosistada. See oli see, mis meid ümbritses ja mis tor-

kas igal sammul silma või kõrva, olles ometi keelatud See oli see, mis meid pures päev-päevalt, samm-sammult. Nõnda kasvas meis nälg millegi järele, mis peagu nimeta, ja ometi ootasime pikisilmi aega, kus võiksime oma nälga kustutama hakata. Me ootasime seda aega samuti, nagu ootasid ehk meie isadeemade härjavärsid ja lehmamullikad, kui nad kevadel pooltühja sõime ees laudas ammusid ja karjamaale kibelesid, et iseoma suuga mätta otsast niipalju võtta, kui kõhtu mahub, ja seda sealt valida, mille järele neelud käivad.

Meie unistatud karjamaaks pidi olema ülikool — õieti mitte ülikool ise, vaid see, mis temaga ühenduses, mis tema ümber: iseseisvus, vabadus, omapead asjade ajamine, kas või logelemine ja ulaelu. Kellelgi olid sugulased, kellelgi sõbrad, kellelgi tuttavad, kes nii ja nii kaua juba ülikoolis olnud ja kes ometi polnud sooritanud ühtegi eksamit või olid seda teinud armetult vähe. Pealegi, me teadsime juba ülikooli minnes, et seal võib eksamil läbi saada ka ilma õpperaamatut avamata, ainult mingi konspekti lugemisega. Sellest kõigest rääkida ja mõelda tundus otse taevamannana keskkooli igavese tuupimise, igaveste testide kõrval. Nõnda läksime ülikooli kindla eelteadmisega, et nüüd algab puhkus, nüüd algab meelelahutus, lõbu, elurõõm, nüüd algab kõik see, millega meid tänini ahvatletud ja millest meid ometi oli eemal hoitud. Karikas on ääreni täis, pole muud vaeva kui tõsta ta ainult suule ja joo võimalikult suurte sõõmudega.

Niisugused olid paljude, väga paljude tundmused. Sellepärast siis, mis seal nii väga imestada, kui me ülikooli astudes trügisime korporatsioonidesse. Need

pidid olema ju ometi igivanast ajast saadik noorte muretuse, elurõõmu ja igasuguste lõbude pesapaigad. Sest miks muidu läksid meie von'ide, parunite ja krahvide pojad kõik sinna! Nemad pidid ometi teadma, mis tähendab elus rõõm, mis tähendab muretus ja lõbusalt pillav elu. Sellest olime kuulnud lapsepõlvest saadik oma isadelt-emadelt, vanematelt vendadelt ja õdedelt, sugulastelt ja tuttavailt. Jumal oli valla kaela ladunud kõik vaevad ja hädad, kuna mõisas pidi kestma vanal ajal lakkamatu pidu, nõnda arvati. Vallas valitses vahetpidamata puudus, isegi nälg, mõisas alaline küllus, rikkus, toredus.

Aga nüüd ei olnud enam mõisu, nüüd oli ainult vald ja vallas peremehed. Kuhu läks nüüd mõisade lõbu ja rõõm, nende toredus ja rikkus, nende pillav elu? See ei võinud ometi maailmast kaduda, selleks oli teda liiga kaua imetletud ja kadestatud, selleks oli ta kõigile liiga ahvatlev ja hukutav. Meie isad rääkisid millalgi uhkusetundega sellestki, kui nad oma härja said müüa mõisatalli nuumamiseks, miks ei pidanud neid siis kõditama, kui nende pojad ja tütred kandsid samasuguseid värvimütse, nagu olid alles hiljuti olnud eriliseks uhkus-esemeks ja arvatava lõbusa ning prassiva elu embleemiks neil, kes elasid mõisades.

Meie olime mõisad üle võtnud ja nüüd ruttasime ka mõisade eluviiside ülevõtmisega ja seda mitte ainult õppiva noorsoo ringkonnis, vaid ka linnades, alevikkudes ja maal taludes. Me tahtsime end tunda tõsiste maaperemeestena, maaisandatena ja ei osanud seda tundmust millegagi paremini ega selgemalt väljendada, kui et katsusime ise ja nägime meeleldi, et katsuksid ka meie pojad ja tütred elada, nagu elasid en-

dised maaisandad ja nende noorsugu. Me tegime, mis suutsime, et ühes mõisadega saaksime kaasa ka nende traditsioonid, kombed, eluviisid, maailmavaate, kogu eetilise ja esteetilise suhtumise ellu.

Meie mõisade enamik oli koormatud raskete võlgadega, selleski võtsime neilt eeskuju. Meie mõisade noorsugu lahkus ülikoolist enamasti ilma õppekursuse lõpetamiseta, rahuldudes palja tudeerimisega, meie ei võinud ometi teisiti teha, kui tahtsime olla õiged mõisade päranduse ülevõtjad. Mõisa noorsugu elas ainult naisele, viinale ja laulule, noh, ka meie noorsugu pidi oma kantuse lahti laskma. Ja mida jõukam nurk, mida rikkam talu, seda rohkem arvas ta end kohustatud või kutsutud olevat jälgida kõiges ülevõetud mõisa.

Ja kui tulid kitsad ajad — ning need pidid tulema nõnda elades, — kui hakkasid pankrotid, siis karati noorsoole kallale. Seal me praegugi oleme. Olen seda tundnud omal nahalgi. Aga kui asuti mõisade vaimse pagasi ülevõtmisele, kas siis ka leidus kuskil mõni inimene vanemate ja nooremate seas, kes oleks hoiatanud või teele ette astunud? Tüdrukute silmad löövad veel tänapäevgi poisi peale alles siis õieti särama, kui ta paneb endale värvimütsi pähe. Isad ja emad, õed ja vennad tunnevad end ikka veel pisut nagu häbistatuna või alandatuna, kui poeg või tütar õde või vend ei ilmu ülikoolist koju värvimütsis. Minult pole veel ükski elav hing kunagi küsinud, mis ma õpin või kas ma üldse midagi olen õppinud, aga seda tahab igaüks teada, misukeses korporatsioonis ma olen ja kuidas me seal elame? Peaasi: kas me elame samuti, nagu elasid mõisnikud? on meil samad kombed,

samad laulud? Keegi ei taha teada, kas ma saksa keelt valdan, aga kõik küsivad minult, kas me ka saksa keeles laulame? kas me joome saksa keeli?

Veel on üks asi, mida minult pole kunagi küsitud, nimelt: kas ma olen ka saksa keeles armastanud? Ma otse imestan, miks seda pole minult küsitud. Siiski, võib olla on see hea, et seda pole tehtud. Pealegi, ega ma niikuinii poleks midagi vastanud, või kuigi, siis vaikimisega. Sest see, millest ma õieti algusest peale mõtlesin kirjutada ja milleni ma alles nüüd jõudsin, kuna ma tänini ainult tühja psühholoogiat taga ajasin, on kuidagi nii sügavale mu hinge langenud, et ükski vägi ei paneks mind sellest rääkima. Isegi kui ma millalgi peaksin abielluma suurest armastusest, mida ma aga ei usu, ei tunneks ma mingit kohustust pihtimiseks, sest tegelikult pole ju midagi olnud ega midagi sündinud. Ja suurem hulk tüdrukuid, eriti kui ta on mõne aasta kandnud värvimütsi, peaks mind pisut napakaks, kui ma tahaksin temale enne abiellumist oma niinimetatud romaani pihtida. „Oskar, sa oled tõepoolest pisut naljakas," ütleks mu tulevane, „mis mõte on mulle niisugust asja jutustada, nagu oleksin ma mõni harimatu küla plika. Isegi need ei pööra meie päevil niisukestele asjadele mingit tähelepanu, sest kultuur levib tänapäev ka ilma ülikoolita ja värvimütsita."

Muidugi, see on nõnda, selle vastu ma ei vaidle. Aga asja tõeline tuum ei peitugi selles, vaid kuskil mujal. Asja tõeline sisu on ehk selles, millest mul kirjutatud kõik eelmised leheküljed. Et mu romaan seesmiselt niisuguseks kujunes, sündis tingimata samal põhjusel, miks mina ja nii paljud teisedki korporat-

sioonidesse tormasime: meid võlus mineviku vanne. Oli kohutavalt kõditav meie kaua alandatud ja masenduseni muljutud orjalikule enesetundele, kui katsusime väliseltki olla iseendas peituva orja isandad. Sest kui meis sajandite ori end ka siis poleks alatasa püsti ajanud, kui panime oma isandate mütsi pähe, ega me seda siis poleks teinud. Sest mis mõte sel oleks olnud? Mis rahulduse see oleks võinud meile anda, kui me oleksime tundnud end tõeliste isandatena? Aga me oleme oma isade-emade pojad ja tütred, me oleme nende verest ja lihast. Haridusenatukene, mis me omandanud, on ainult pisut puudutanud meie peaaju, meie tundeelu on sellest hoopis puutumata jäänud. Meie ideaaliks on minevikupärandus, mis ulatub aganase leivani ja magasiaidani.

Ka minu armastus lõhnab vististi aganasest leivast ja tolmusest magasiaidast, sellepärast ongi ta mulle nii kallis. Mõistusega mõistan ja pooldan mõisade jagamist, aga tundmustega hoian nähtavasti neist alles kramplikult kinni, nagu teevad seda kõik minu kaasvennad ja kaasõedki. Meil on raske end minevikust nii järsku lahti kiskuda. Me tiirleme oma südamega eneste orjaisanda tühja eluaseme ümber, nagu vaevaks meid meie südametunnistus. Samuti talitavad mõrvarid, nagu oleks neil kahju oma ohvrist. Aga minul ei ole millestki kahju, kui mõtlen oma armastusele.

*

Öösel kell üks kirjutasin ma viimase lause. Praegu on kell kuus hommikul. Millegi pärast läks mul täna uni vara ära ja ma olin enne asemelt väljas ning riides, kui jõudsin endale aru anda, milleks ma seda nii

kahju teen. Aga oma viimast eilset lauset lugedes on mul tundmus, et see pole sugugi õige. Mul oleks ometi nagu ei tea millest kahju, kui mõtlen oma armastusele. Kuid miks ma siis öösel vastupidist kirjutasin? Tahtsin ma kedagi ninapidi vedada, kedagi rahustada või lohutada? Keda siis?

Võib-olla ei peaks kunagi hommikul seda lugema, mis südaöösel kirjutatud: hommik ja südaöö ei mõista teineteist või nad mõistavad vääriti. Aga mina ei lugenud hommikul ainult oma möödunud päeva viimast lauset, vaid ka kõike muud, mis ma kirjutanud. Asjast on ikka alles vähe, kuid iseendast, jumal tänatud, juba õige palju ja sedagi võib teatud määral asjaks pidada, sest ma tahtsin just iseendast romaani kirjutada.

Mis aga puutub värvimütsi-kultusesse, siis selles tahaksin iseend ja oma kaaslasi hommikul palju südikamalt kaitsta, kui olen seda teinud öösel. Minu arvates pole ei meil enestel ega ka teistel selles meile midagi ette heita. Meie pole midagi teinud, mis poleks meeldinud meile enestele või teistele, isegi kogu maale: meie oleme esindanud maad ja rahvast, nagu ta on. Meid pole pooldanud mitte ainult rikas talunik oma hallparunlikus uhkuses, vaid ka iga näljakoi kantnik, pops ja saunik, iga rätsep, kingsepp, sadulsepp, iga poodnik, ärimees, tööstur, iga tõeprohvet, käetark, kaardimees, isegi, kui tahate, iga advokaat, arst ja pastor, iga insener, vabrikant, pankur, iga rahvamees, seltskonnategelane ja riigimees. Kõik nad tundsid end kõrvust kergitatuna, kui nende tütred ja pojad, sugulased ja tuttavad või nad isegi surusid endile värvimütsi pähe. Miks siis katsutakse meile selle-

pärast lingu keerutada, et meie aitasime kogu maad kõrvust kergitada? Ennem peaks meile ette heidetama, et miks pole seda energilisemalt teinud.

Ja mina tahtsin seda teha, mina isiklikult oma vastutusel. Mina oleksin kõik rattad käima pannud, et vanad saksa korporatsioonid oleksid oma kõrgist eraldusest lõplikult loobunud või nad oleksid pidanud likvideeruma. Mina oleksin neile selgeks teinud, et nemad eksivad, kui nad näevad meis eesti korporatsioone. See on ainult nimeliselt nõnda, oleksin ma öelnud. Vaimselt oleme meie lihtsalt korporatsioonid, ei muud midagi. Meie unistame samast ülimuslikust seisukorrast nagu teiegi; meie kõik, nagu iga arukas inimenegi, himustame eesõigusi ja soodustusi; meie ei pane erilist rõhku teadustele ja ilusatele kunstidele, vaid näeme neis ainult praktilist otstarvet või lõbusat ajaviidet; meie ei taha tunda kohustusi maa ja rahva vastu, vaid meie mõtleme eelkõige iseenestele. Ja kui need sõnad poleks neisse mõjunud, siis oleksin öelnud: Mis? Teie ei usalda meid? Teie nõuate tegelikke tõendusi? Hea küll, mu härrad, millised on teie nõudmised? Kas lepite sellega, kui me ühel ilusal päeval kuulutame, et igaüks on isamaa äraandja, kes ei poolda korporatsioone ja nende põhimõtteid? Või tahate midagi veel rohkemat? Nõnda oleksin mina neilt küsinud, kui minul oleks midagi küsida olnud.

Siiski, sel ajal, kui olin alles üliõpilane, poleks ma ehk mitte nõnda küsinud, vaid nõnda küsiksin ma alles nüüd. Siis polnud mul veel seda romaani, millest upitan kirjutama, ja kes teab, võib olla just see romaan on minus eelmised küsimused ja mõtted tekitanud. Võib olla! Ütlen seda sellepärast, et armas-

tus on meil ikka olnud ja on veelgi selleks läätseleemeks, mille eest jätame oma isamaa, oma emakeele, oma rahvuse, oma meelsuse. Sellepärast on otse pentsik kuulda, kui mõned püüavad tõendada, et meie olevat kaineks, asjalikuks ja praktiliseks muutunud — isegi armastuses. On see tõesti kainus, asjalikkus ja praktilisus, kui inimesed tänapäevgi jätavad isamaa, emakeele ja rahvuse armastuse pärast? Otse selle vastu: see on romantika, see on enesesalgamine, see on sangarlikkus.

Ja sellega tuleme toime ainult meie, mitte ükski sakslane ega venelane meie kodumaal. Või on kogu Baltimaal kuskil mõni sakslane või venelane, kes oleks armastuse pärast reetnud oma isamaa, oma emakeele või rahvuse? Ei, ei, mu armsad, seda suudame ainult meie, Baltimaa päriselanikud. Meid pole meie kodumaal juba ammugi keegi armastanud, me oleme olnud ainult lükata ja tõmmata, nõnda oleme oma nahal tundma õppinud, kui väga inimene vajab armastust. Sellepärast olemegi hakanud nii ennastsalgavalt armastama, eriti võõraid. Selline armastus on omane ainult orjale, isand armastab omakasulikult. Meie tunneme endid nähtavasti ikka veel orjadena omal maal. Suur armuõpetus levinud millalgi orjade ja naiste kaudu, meil armastavad orjalikult mehed kui ka naised. Suur armastus loob meie kodumaal loendamatu arvu võõraste rahvuste kindlusi, mida ei purusta ükski isamaalik kahur, sest armastuse vastu saab ainult surm või veel suurem armastus.

Aga minu armastust ei vääriks vististi surmgi, iga tahes teine armastus, mille tagajärjeks oli abielu, ei teinud minu armastusele midagi. Mul on sagedasti

tundmus, nagu poleks see abielu kuidagi takistuseks Erika tagasitulekus ja nagu peaks see tulek sündima juba lähemas tulevikus: miks? kuidas? või millal just? seda ei oska ma vastata. Veel täna hommikul, kui ma poest poole liitri piima, leivakannika ja saja grammi singiga tagasi tulin, laua äärde istusin, sööma hakkasin ja näpuga mõtlesin singikildu leivale panna, viirastus mul äkki, nagu võiks Erika siinsamas istuda ja minu söömist pealt vaadata, ning ma küsisin endalt, kas ma siis tõesti tema silme ees näpuga paberilipaka seest sinki võtaksin, ning tulin otsusele, et ma seda milgi tingimusel ei teeks. Ja ma tõusin laua tagant üles, võtsin väikese taldriku, noa ja kahvli ning katsusin süüa oma viletsat hommikueinet, nagu istuksin oma armastatuga pidulauas.

Süües sattusid mu silmad värvimütsile, mis rippus seinal varnas ja mul turgatas küsimus keelele, kuidas küll ei olnud ma teda kordagi häbenenud, kui ma sõin nagu mõni tänavaprügitaja või kraavilõikaja, puutudes näpuga heeringat või nülgides oma esimese sõrme õilsa küünega suitsuräime, ja miks muudab minu eluviise paljas mõte naisele, kes arvas paremaks mind siia-paika jätta? Miks õieti ma võitlen selle mütsi ja tema traditsioonide eest, kui ta ei tee mind põrmugi paremaks ei siis, kui ta on mul peas, ega ka siis, kui ta ripub minu ees varnal ja miks ma peagu sugugi ei võidelnud selle naise pärast, kes teeb mu uueks inimeseks ainsa mõttega temale? Oli see nõnda ehk sellepärast, et naist vallutada tähendab kultuuri ja minul seda ei olnud, kuna mütsi vallutamiseks polnud midagi vaja peale laenatud raha ja tühise edevuse? Või ehk tähendas ka naise vallutamine raha

ja edevust, ainult palju suuremal määral, kui minul seda käepärast oli või kui minul oli seda tulevikus loota? Aga armastus? minu ja ka tema armastus? Või ei armastanud tema, ainult mina? Ei, ka tema armastas, ma tundsin seda siis ja tunnen seda praegugi veel, ainult selle vahega, et minule oli mu armastus kogu maailm, temale ainult osa sellest. Mina olin valmis oma armastuse pärast unustama kõik muu, aga tema võis armastada ainult siis, kui talle oleks jäänud ka kõik muu. Nõnda oli meiega ja sellepärast lõppes meie armastus ei millegagi, nagu oleks ta hoopis tühine ja kõrvaline asi meie elus.

Tema algus ulatub aastat poolteist tagasi. Mina elasin siis siinsamas toas, aga mitte nagu praegu, vaid veidi inimlikumalt. Mul oli küll väike sissetulek, kuid see oli kindel ja võimaldas ikkagi üsna viisaka äraelamise, liiatigi veel et kindlapalgalisel polnud erilist takistust siit-sealt midagi laenuks või järelmaksuga saada. Lõunat sõin ma siis pererahva juures ja see arve on mul täpselt tasutud. Kui kaotasin koha, siis olin sunnitud loobuma ka neist lõunatest. Aga minu armastust see enam ei mõjutanud, sest see oli juba sinnamaale arenenud, et võis edasi areneda ilma viisakate lõunasöökideta.

Majaproua oli neid haruldasi naisi, kes armastavad veel lapsi. Teda peeti sellepärast pisut naljakaks või kenaks, nagu seda keegi nimetas. Majaproua lastearmastus läks sinnamaale, et ta katsus kõiki inimesi lastena kohelda. Kõigepealt pidi sellega leppima tema mees ja laste isa. Aga ka minul polnud pääsemist, kui ma tahtsin siin lõunat süüa. Samuti pidi ka preili Erika alluma, kui teda võeti pisut suurema lapsena,

Kes õpetas väiksematele saksa keelt ja klaverit. Nagu pereproua millalgi tähendas, tema ei armastanud täis kasvanuid sellepärast, et nemad pole küllalt sõnakuulelikud, eriti tänapäev. Nõnda siis tahtis ta selle eest muretseda, et peenikest peret ühtepuhku juurde tuleks ja sõnakuulelikke loomakesi tema ümber sibaks. Kui mees püüdis tõrksat nägu teha, seletas majaproua.

„Mis sinul sellest on? Ega sina neid ilmale kanna ega kasvata. Sind ennastki peab alles kasvatama ja ohjes hoidma. Ja sinu vaev! Noh, sellest ei maksa sul kõssatagi. Toidumuret sul ka ei ole. Meie kolm majaloksi ja talu võivad rohkem lapsi üles kasvatada, kui mina jaksan neid ilmale kanda. Iseasi, kui hakkaksid tulema kaksikud või kolmikud, nagu mõnedel. Aga seda meie perekonnas pole olnud ja sinu perekonnas vist ka mitte?“

„Jumal tänatud, pole sellest kuulnud kogu meie suguseltsiski,“ vastas majahärra.

„See on muidugi jumal tänatud,“ nõustus majaproua oma abikaasaga ja seletas edasi, pöördudes üle laua minu poole, nagu vajaksin just mina tema praktilist elutarkust: „Sest poleks midagi kasu, kui tuleks mitu tükki korraga, ikkagi kasvaksid nad kõik ühel ajal suureks. Sellepärast on parem, kui nad tulevad riburada mööda, et järg ei lõpeks niipea otsa. Mina mõtlen vähemalt seitsmekümneseks elada ja ainult viis viimast aastat puhkuseks tarvitada, seni peab mul ikka keegi lükata ja tõmmata olema, nii et ta tunneks, kuidas ma teda armastan.“

„On sinul aga kena armastus!“ muigas majahärra.

„Vist sinu moodi, et kui armastad, siis hoia eemale,“ vastas pereproua.

„Ennem ikka nõnda," ütles majahärra. „Anna inimesele rahu, kui sa teda armastad, mis sa tast aina togid ja torgid."

„Noorhärra, kas teie ka armastusest nõnda aru saate?" küsis majaproua minult, ja kui mina ei saanud suure suutäie pärast kohe vastata, jätkas ta: „Teie olete alles noor ja elus vilumata, sellepärast kuulge, mis mina teile ütlen: kõik mehed saavad armastusest vööriti aru, kõik, nii palju kui mina neid tunnen. Nemad kõik ütlevad umbes samuti nagu minu mees: kui armastad, siis anna inimesele rahu. Preili, kas teie mehed ka nõnda ütlevad?"

„Armuline proua, mul ei ole ühtegi meest," vastas preili üleni punastudes ja viskas silmad korraks minule, nagu tänutäheks, et ma just praegu olin talle haput kurki pakkunud.

„Ma ei mõtle ju isiklikult teie meest, vaid üldse mehi teie seltskonnas," seletas proua.

„Mina puutun seltskonnaga väga harva kokku või mitte sugugi," ütles preili põiklevalt.

„Tähendab, mehed on igal pool ühesugused," järeldas majaproua sellest, „preilil on ainult häbi öelda. Nad jätavad naised hooletusse."

„Aga kui naised ei meeldi?" küsis preili nüüd ja tahtmatult libises mu pilk üle tema õlgade, piha, käte ja puusade, niipalju kui neid laua ääres istudes näha oli. Preili tabas mu mõõtva pilgu ja punastas jällegi.

„Tugeva kondiga, nagu minagi," laususin ma enlamisi ja tundsin, et midagi käis mul südamest läbi — väike nõks või värahtus, pisitilluke soe säde. Nagu ma hiljem taipasin, see oligi kõige pärastise algus.

„Ah või ei meeldi!" hüüdis majaproua preilile

vastu. „Aga kuidas siis meeldib, kui naine ei oota, vaid läheb ise? Ei, preili, nii see ei ole. Teie olete noor ja ei tunne mehi. Uskuge mind ja võtke õpetust: kui mees ei tule, siis peame meie minema. Meie peame mehele selgeks tegema, et ta meid armastab, küll ta siis hakkab tulema."

„Mis sa nüüd niisukest juttu ajad, preili on ju alles noor," sõitles majahärra oma abikaasat.

„Sa tahad vist öelda, et mina olin vana, kui ma sinule tulin?" küsis majaproua mehelt. „Ei, mu armas vanamees, ka mina olin siis alles noor, aga ilma minuta poleks meist kunagi paari saanud, sest sul oli minu vanemate majade ees niisuke aukartus, et sina poleks kunagi julgenud esimest sammu astuda, kuigi olid juba ammugi minusse armunud. Tõsijutt, just nõnda oli see. Ja mina olin siis ainult kahekümne kuue aastane..."

„Ega siis preili ometi veel kahekümnekuuene ole," lausus majahärra nagu vastu vaieldes vahele.

„Kui vana te, preili, õieti olete?" küsis majaproua nüüd ja kuna ta märkas preili piinlikkust ja punastust, seletas ta edasi: „Mis te tühja sellest häbenete, me oleme ju perekonnas, seltskonnas oleks teine asi. Noorhärrat ärge pange tähele, ega temast ikkagi teie võtjat saa, või kuigi tema tahaks teid võtta, ega te temale ju lähe. Seepärast öelge päris julgesti, kui vana te olete?"

„Saan varsti kakskümmend kolm," vastas preili nüüd.

„Siiski juba," mõtlesin mina preilile otsa vaadates.

„No kuuled, vanamees, preili on juba kakskümmend kolm ja mina olin kakskümmend kuus, pea's

need paar lühikest aastat ei kao. Sellepärast, preili, pidage mu sõnu meeles — ise peab käe külge panema, mehed on ju tänapäev nii imelikud ja naljakad. Millalgi mehed ostnud omale naised, aga nüüd punnivad vastu, kui kõrvale makstakse."

„Millalgi olid naised teised," lausus mees.

„Küllap olid siis ikka teised mehed, see on peaasi," pareeris proua.

„Enne olid naised töökamad ja sõnakuulelikumad, siis..."

„Tahad sa sellega öelda, et mina pole töökas?" küsis majaproua mehelt.

„No aga kas sõnakuulelik ka oled?" küsis mees vastu.

„Kelle sõna ma siis sinu arvates peaksin õige kuulma?" pöördus majaproua väljakutsuvalt oma abikaasa poole.

„Naine peab oma mehe sõna kuulma, kui ta nii väga tahab, et mees peaks tulema teda võtma," seletas mees küsimuse vastamisest pisut kõrvale põigeldes.

„Kui mees just naise ostab, eks ta siis või tema sõna kuulda," arvas majaproua.

„Tänapäev ei kuula ta ju siiski," ütles majahärra.

„Küllap ta siis kuulab," arvas majaproua endiselt. „Aga kui minul on omal majad, milleks ma peaksin siis mehe sõna kuulma?"

„Kas suurest armastusest ei või?" küsisin mina pererahva jutu vahele.

„Jah, armastusest mehe sõna kuulda, seda ju võib," tähendas preili omalt poolt.

„Aga kui mees tahab su majale obligatsioone peale

teha, kas seda ka armastusest võib?" küsis majaproua.

„Armastusest võiks ehk isegi seda," vastasin mina.

„Noh, noorhärra, siis te ei tea, mis armastus on," ütles majaproua veendunult. „Armastusest peab naine oma mehe järele valvama, teda juhtima, et ta ei satuks teiste naiste lingu, sest see teeks õnnetuks mehe enda, tema naise ja lapsed ammugi. Ja mehed on ju niisukesed, et isegi iga räbal naine võib nad ilma pikemata ümber sõrme mässida. Nõnda on armastusega siinilmas, pange seda tähele, teie noored."

Ükski ei vaielnud majaprouale enam vastu ja nõnda jätkati söömist vaikides. Kõigil oli millegi pärast nagu pisut piinlik. Preili oli kummargile oma taldrikule paindunud ja lõpetas nähtavasti tõtates majaproua poolt ettetõstetud toitu. Pakutud lisast loobus ta, kuigi majaproua käis sundivalt peale. Samuti loobusin ka mina, nagu jäljendaksin ma preili eeskuju.

„Sööge ometi teiegi," ütles majaproua minule, „siis julgeb ka preili veel võtta."

„Preili pärast ma ehk veel kuidagi," nõustusin ma pooleldi ja tahtsin nagu oma taldriku ulatada.

„Ei, ei, palun minu pärast mitte, mina ei või enam ei või," tõttas preili kinnitama ja tegi liigutuse, nagu tahaks ta lauast tõusta.

„Siis mina üksi ka ei hakka enam," ütlesin mina ja tõmbasin oma taldriku otsustavalt tagasi.

„Küll on need tänapäeva noored õige kangekaelsed," ütles majaproua peagu pahaselt.

„Oled sina küll naljakas inimene," rääkis majahärra ja püüdis kõike naljaks pöörda, „ise räägid

kogu aja armastusest ja siis tahad, et noored peaksid sööma.“

*

Möödusid päevad, ilma et midagi oleks sündinud, millest oleks võinud järeldada, et minu ja preili Erika vahel oleks võinud tekkida midagi romaanitaolist. Juhtusid peenes peres tulema mingisugused haigused, mis panid paar last mõneks päevaks voodisse, ja nõnda ei söönudki preili ühes meiega lauas, vaid magadistoas, kus hoolitses ka lamavate laste eest. Majaproua käis talle küll peale, et ta enne ise laua ääres sööks ja alles siis lastele viiks, või mis veel parem — andku enne lastele nende jagu kätte ja tulgu siis lauda. Aga preili tahtis tingimata laste juures süüa, nagu hoiduks ta meelega lauast ja meie seltskonnast eemale. See tundus eriti sellepärast nõnda, et laste põetamine ja söötmine ei kuulunudki nähtavasti otseteed tema kohuste hulka, vaid tema tegi seda enam omal algatusel ja vastutulelikkusest. Ka majaproua mõistis preili teguviisi kui meelega eemalehoidumist ja tundis end pisut puudutatuna, sest ta oli väga selle järele valvel, et teda, tema perekonnaliikmeid ja maja halvakspanevalt ei koheldaks.

„Endine suurus ikka alles sees,“ tähendas majaproua parajal silmapilgul, kui ta arvas, et kaheksaaastane poiss ja kuueaastane tüdruk ei taipa, millest jutt.

„No kuule, mis siin suurusega tegu, kui ta sinu oma haige lapse juures istub,“ tähendas mees.

„Mina võin ometi omas majas otsustada, millal ja kuidas minu haige lapse juures istutakse,“ vastas majaproua mehele.

Sellega jutt siis lõppeski. Aga majaproua polnud seda nähtavasti ometi unustanud, vaid mingisugune salajane uss näris tema südames. Ja kui lastel läks haigus mööda, nii et kogu pere võis jälle lauas istuda, ajas ta minule, eriti aga preilile, alatasa söögipakkumisega peale, ja kui viimaks naljatades katsus vastu ajada, et tema peab oma taljet hoidma, sest nüüd olla saledus moes, ütles perenaine nagu naljatades:

„Mis te nüüd tühja oma taljest nii väga hoiate. Sööge parem kõht tublisti täis, siis on palju kindlam tundmus. Meil pole küll mõisu, losse ega häärbärisid, aga süüa meil, jumal tänatud, on, sellest puudu ei tule. Ja mulle meeldib, kui minu tehtud toidud inimestele maitsevad.“

Viimase lause lisas majaproua alles väikese vaheaja järel, kui oli juba tähele pannud, missugust mõju tema eelmised sõnad olid avaldanud. Minulegi olid nad nagu piitsahoobiks näkku, rääkimata preilist, kel tõmbusid silmavalgedki nagu punaseks, nii et lapsedki märkasid seda äkilist muutust tema näos ja kumeaastane tütar hüüdis imestunult:

„Mamma, mamma, vaata kui punaseks preili nägu läks!“

„Mul juba hommikust saadik valutab pea ja nüüd tuli äkki mingi kuum hoog,“ püüdis preili oma punastust vabandada.

„Lapsed olid haiged, nüüd hakkate teie omakorda,‘ ütles majaproua.

„Ah ei, armuline proua, haigeks ma sellepärast ei jää, see läheb niisama üle,“ seletas preili.

„Aga pidage meeles, preili, et kui midagi tõsisemat

juhtub, et te siis ei tule, toote lõpuks lastele kaasa, jumal hoidku selle eest!" rääkis majaproua.

„Armuline proua, seda ärge kartke," kinnitas preili, „mina oma lubamist pean: jään ma tõesti haigeks, siis..."

„Väga hea, väga hea," rääkis majaproua vahele. „Aga nüüd võib lauast üles tõusta, kõik on söönud ja lapsed võivad tööle hakata."

Nõnda siis tõusimegi ja preili kadus lastega teise ruumi. Nüüd ütles majahärra, pöördudes proua poole:

„Milleks sa õieti preiliga nõnda? Ta on ju väga kena."

„Kuidas nõnda?" küsis majaproua, nagu ei mõistaks ta, millest jutt.

„Noh, sellest toidust, mõisadest ja häärbäridest," seletas mees.

„Ma võin oma majas ometi sellest rääkida, millest tahan," ütles majaproua.

„Aga kui see teisi haavab... Sa nägid ometi, kuidas preili punaseks läks, nii et lapsedki..."

„Lapsed on ehk ainuke punkt, milles sul õigus," arvas majaproua, „aga muidu — milleks peaksin mina nii õrnatundeline olema. Las ometi nemad ka natukene tunnevad, mis teenimine on."

„Ära karda, armas naine, nad tunnevad seda muidugi küll," ütles mees.

„Noh, siis tahan mina ka tunda, et nemad seda nii väga tunnevad," seletas majaproua nüüd ja minu poole pöördudes küsis ta: „Härra korporant, kas teie ka arvate, et ma poleks pidanud nõnda ütlema?"

„Armuline proua," vastasin mina, korrates preili tarvitatud sõnu, „kas teie oleksite pidanud ütlema või

mitte, seda ma ei tea, aga mina isiklikult poleks seda mitte teinud."

„No, jumal tänatud, teie olete vähemalt õiglane!" hüüdis majaproua võidurõõmsalt. „Teie muidugi ei oleks nõnda öelnud ja kui mina oleksin teieks, siis mina ka poleks öelnud. Selles on teil õigus. Teie olete mees, lisaks noor, pealegi veel korporant. Kui mina oleksin teie asemel, siis hakkaksin ma ehk seda preilit armastamagi, vähemalt katsuksin ma, kas ehk tema mind armastama ei hakka."

„Nii, nii," muigas nüüd majahärra, „tähendab armastuse pärast sa siis ütlesidki talle nõnda."

„Jäta armastus rahule, sina ei tea temast midagi!" ütles majaproua mehele.

„Mina muidugi mitte," nõustus mees, „aga sina. Sina arvad, et preilit võidaks armastada tema valge pea ja siniste silmade pärast ning seda ei anna sa temale andeks."

„Sinu arvates olen ma preili peale kade, mis?" küsis majaproua.

„Puhtast südamest kade," naeris majahärra, ilma et õieti oleks võinud taibata, kas heitis ta nalja või arvas ta seda tõsiselt.

„Mis aitavad valged lokid ja sinised silmad, kui nägu nõnda vinne täis nagu preilil," ütles majaproua nagu haletsevalt ja puutus seega minul mingit hella kohta, sest ka minul oli esiteks preilist pisut nagu hale meel, kui ma tema vistrikulist nägu nägin punastusest õhetavat.

„Armastus tuleb, vinnid lähevad, armastus läheb, vinnid tulevad," ütles majahärra endiselt, pool tõsiselt, pool naljatades.

„Mille üle siis sinul täna nii hea meel on?“ küsis majaproua nüüd mehelt. Aga see ei vastanud kohe vaid hakkas kõigepealt südamest naerma. Alles siis seletas ta:

„Ega mul olegi hea meel, vaid mulle teeb nalja. kuidas sa oma preiliga hädas oled. Kui õige soovitaksime talle midagi näovõideks vinnide vastu? Härra korporant, te ehk võtate selle ülesande endale?“

„Asi muutub kriminaalseks, ma pean lahkuma,“ naljatasin mina ja jätsingi pererahva sinna paika ning läksin üles oma tuppa. Aga seal ei saanud ma kuidagi tundmusest lahti, et asi oleks nagu tõesti kriminaalseks muutunud. Ikka tuli mul meelde, et ma olin millalgi preili luid-konte iseomadega võrrelnud ja siis väikest nõksatust südames tundnud, ikka nägin tema valget pead, mis oli tõepoolest loomulikult pisut lokkis, ikka tema siniseid silmi ja vistrikke näos. Ma ei võinud midagi parata, aga ma ei leidnud kuidagi rahu. Läksin lõpuks välja ja kolasin tundide kaupa heastparemast mööda linna ümber, nagu tegin seda üliõpilasena, kui kodus ei tahtnud olla ja kui kohvikus istumisest hakkas viljand. Tegin ma seda meelega või kogemata, seda ei oskaks ma veel praegugi öelda, aga ma tulin just sel silmapilgul koju, kui preili pidi majarahva juurest lahkuma. Me läksime trepil vastastikku. mina kergitasin mütsi, preili ütles head õhtut, aga mõlemad — vististi korraga — peatusime äkki sammul, nagu oleks meil teineteisele midagi öelda, vaikisime ometi ja jätkasime järgmisel silmapilgul oma teed, mina üles, tema alla. Aga paari astme järel peatusin ma uuesti ja hüüdsin tasa, nagu salajaselt:

„Preili!“

„Jah," vastas tema ja pöördus ümber ülesvaatamiseks nii valmilt, nagu oleks ta minu hüüdu just oodanud.

„Kas ma võiksin teid saatma tulla?" küsisin ma.

Preili hakkas kuidagi imelikult naerma, lõi silmad maha ja ütles siis viivitades, nagu kahtleks ta ei tea milles:

„Ma ei tea..."

Aga juba astusin mina mööda treppi allapoole ja rääkisin:

„Lubage, preili, et ma tulen, ma nii tahaksin tulla. Muidugi, kui teil on erilised põhjused, et ma mitte ei peaks tulema, siis..."

„Ei, mispärast!" hüüdis preili nüüd nagu piinlikult. „Ei, ei, palun väga, kui te..."

Ta ei lõpetanud ja nõnda astusime kahekesi tänavale.

„Mina tahtsin teilt midagi andeks paluda, armuline preili," ütlesin ma, aga miks ma preilit äkki armuliseks nimetasin, seda ei tea ma. Tema aga heitis minule nagu kohkunud pilgu, otsides minu näolt või silmist pilget või muiet.

„Andeks paluda?" imestas ta. „Ma ei mäleta, et teie midagi..."

„Mitte mina, aga majaproua täna lõunalauas," rääkisin mina vahele.

Preili punastus neid sõnu kuuldes samuti nagu esitekski ja mul oli piinlik, et ma seda asja üldse meenutasin, pealegi kuna see minusse põrmugi ei puutunud. Ma ei mõistnud kuidagi, mis kuri ajas mind sellest rääkima. Aga nüüd polnud enam parata, ma pidin jätkama ja nõnda seletasin ma:

„Ma tahtsin teile ainult öelda, et mina ei poolda sellist kohtlemist, mina mõistan seda hukka ja mina kui kavaler oleksin pidanud lõunalauas teie kaitseks välja astuma, aga ma ei osanud, ei saanud sellega hakkama."

„Seal ei olnud ju midagi," ütles preili.

„Aga preili, milleks püüda asja teiseks teha, kui ta tõepoolest oli!" hüüdsin mina teatud kärsituse ja etteheitega. „Majahärra hakkas sellest kohe rääkima, niipea kui teie olite lahkunud."

„Ah tõesti?" küsis preili imestunult, aga ometi tundsin ma, et temas polnud põrmugi imestust, vaid ainult umbusk kõige vastu, mis ma rääkisin. Sellepärast ütlesin ma lausa ja avalikult, kuigi ma õieti ei mõistnud, milleks tarvitasin ma just selliseid sõnu:

„Preili, andke andeks, aga mul on tundmus, nagu mängiksin ma mingit narri. Teie ei usu ainustki sõna sellest, mis ma räägin, ja teie ei usu ainult sellepärast, et see, kes teid ülekohtuselt haavas, on eestlane ja et ka mina, kes ma seda ülekohut katsun kuidagi pehmendada ja heaks teha, olen eestlane, kuna teie olete sakslane. Eks ole nõnda, preili? Kui minu asemel oleks mõni saksa noormees täna lõunalauas seda pealt kuulanud, mida mina kuulsin, ja kui tema oleks nõnda teie kõrval kõndinud ja kõnelnud, siis oleksite teie hoopis teisiti reageerinud."

„Teie olete esimene eestlane, kes minuga nõnda räägib," ütles preili nüüd.

„Kas teie ei tahaks siis ka minuga nõnda rääkida, nagu te pole seni ehk ühegi eestlasega rääkinud?" küsisin mina.

Preili ei vastanud ja me jätkasime vaikides kõr-

vaikkõndimist. Kui ma natukese aja pärast tema norus näolt silmi otsisin, neelas ta kramplikult ja ma mõistsin, et tal on kurgus pisarad. Ta tegi kõik, mis tema võimuses, et need ei pääseks silmi.

„Palun kõigest südamest vabandust, et ma julgesin teid tülitada," ütlesin ma seda nähes, „aga vist kõige targem on, et ma lähen."

„Palun, jääge," vastas preili ja lisas veidi aja järel: „Mul läheb kohe üle."

Nõnda me siis astusime vaikides teineteise kõrval, pidades ühist sammu, mis oli seda kergem, et preili kandis madala kontsaga kingi ja ei jäänud sammu pikkuses minust põrmugi maha.

„Mis te tühja sellest nii südamesse võtate," ütlesin mina viimaks seltsimehelikult lohutades, nagu oleks kõrvuti kõndimine ja ühine samm mulle selleks julgust andnud.

„Ega ma ei võta ju," vastas preili. „Ma olen sellega juba harjunud."

„Juhtub seda siis sagedasti?" küsisin mina.

„Kas just sagedasti, aga ikka juhtub," seletas preili. „Ja sellega harjub varsti, nagu peakski see nõnda olema."

„Ei te harju sellega nii pea," vaidlesin mina vastu.

„Harjun küll, uskuge, tõepoolest," kinnitas preili. „Aga see, et teie minuga nõnda rääkima hakkasite, see tuli ootamata ja siis ma ei teadnud, mis teha. Ja kui ma ei tea, mis teha või öelda, siis kipub mul ikka nutt peale."

„Elu on raske, mis?" küsisin mina nagu naljatades, aga tema vastas üsna tõsiselt:

„Ei! Mispärast? Vanaisa ka ikka küsib minult, kas mul on raske, ja ei usu, kui ma ütlen, et ei ole. Vanaisa otsustab iseenda järgi. Aga mina ei tea ju sellest, mis enne oli, peaaegu mitte midagi ja sellestki, mida teadsin, unustan aast'-aastalt ikka rohkem. Paar aastat tagasi käisime meie kodumõisas ja seal siis mulle näidati ja seletati, mis enne olnud, aga mis mulle õieti meele jäi, see oli viljapuuaed, jah, seda ma mäletan ja see oli suur ja ilus. Aga muidu — asunikud igal pool ja park oli suuremalt osalt maha võetud, nagu vanaisa seletas. Vanaisal muidugi, temal on teine asi, tema elab ainult sellest, mis oli."

„Kui lihtsalt te seda võtate," ütlesin mina, et üldse midagi öelda.

„Aga mis siis teha?" küsis tema. „Kes vanemad, neil on muidugi palju raskem. Minu vend, näiteks, tema ei saa muidu, kui peab iga aasta mitu korda maal endises kodukohas käima, suvel ja ka talvel, ja igakord, kui ta tagasi tuleb, kiidab ta, kui ilus seal olnud. Jumal tänatud, et mina olen noorem, mul on palju kergem."

Äkki ärkas ta nagu unest, vaatas käel kella ja ütles:

„Aga nüüd pean tõepoolest koju jooksma, vanaisa ootab juba ammugi!"

„Kas ma enam kaasa ei või tulla?" küsisin ma.

„Ei, palun mitte enam, nüüd lähen üksinda. Tänan sellegi eest."

„Aga kas ma homme või tunahomme tohin?.." tahtsin ma küsida.

„Tahate te siis veel?" küsis ta vastu.

„Ainult kui te lubate."

„Minuga ja üldse meiega ei taha keegi. Minu onupoeg seletas mulle kord, meie olevat liiga kondised ja puised, eesti tüdrukud olevat palju huvitavamad.“

„Ons see võimalik?“ hakkasin mina naerma.

„Jah, onupoeg ütles, see olevat nõnda,“ kinnitas preili tõsiselt.

Me andsime kätt ja lahkusime.

*

Sellelt esimeselt jalutuskäigult tõin ma kaasa nagu mingisuguse pettumuse. Millel see põhjenes, seda ei osanud ma seletada. Oli see ehk otsekohesus ja avameelsus, millega ta nii kergesti minu avameelsusele vastas? Või tegid seda tema lõppsõnad iseenda ja teiste puisusest? Mõjus ehk lõpuks minusse see, et ma jumalaga jättes tundsin, kui karedad ja tugevad ta käed olid? Need olid tööinimese käed, ainult pikemate sõrmedega, kui ma harilikult tähele olin pannud.

Sellest kõigest järgnes, et ma kodu poole tulles peaaegu kahetsesin, miks ma temalt olin luba palunud ka järgmisil õhtuil teda saatma minna. Aga ma lohutasin end sellega, et niisugune lubapalumine ei kohusta õigupoolest millekski, ennem võib selles näha lihtsat viisakust.

Järgmisel päeval lõunalauas katsusin ma kramplikult nõnda esineda, nagu poleks minu ja preili vahel midagi erilist juhtunud. Nagu ma märkasin, püüdis preili sedasama. Aga meie püüded olid nähtavasti ülepingutatud ja majaproua märkas nagu midagi ebaloomulikku meie vahekorras. Viimaks ei saanud ta muidu, kui pidi oma aimust sõnades väljendama, öeldes minule:

„Härra studioosus, olge ometi preili vastu tähele-

panelikum ja viisakam, preilil on ammugi juba leib otsas, aga teie nagu ei näeks ega kuulekski.

„Vabandust,“ vastasin mina, „aga preili ei armasta lõunalaual leiba süüa.“

„Pakkuma peab ikka,“ seletas majaproua. „Ja kust teie seda nii hästi teate, mida preili armastab või mida mitte?“

„Juba sa hakkad jällegi armastusest,“ segas nüüd majahärra vahele, „eile sa rikkusid sellega kõigil söögiisu ära, täna tahad sedasama teha.“

„Mitte mina ei hakanud täna armastusest, vaid härra studioosus,“ vastas majaproua mehele. „Ja sina ära sega teiste jutu vahele, kui mina küsin, kust meie noorhärra teab, mida preili armastab, mida mitte? Las ta ometi vastab mulle. Mis ta seal korporatsioonis tegi, kui ta vastamagi ei õppinud.“

Preili heitis vargsi pilgu minule, millest võis aimata, et tema teatud põnevusega minu vastust ootas.

„Et preili lõunasöögil leiba ei armasta,“ vastasin lõpuks mina, rõhutades sõna e i, „seda tean sellest, et ta kunagi minu pakutud leiba pole vastu võtnud, mida aga preili armastab, sellest pole mul vähimatki aimu.“

„Küll teil juba on,“ rääkis majaproua nüüd kelmikalt. „Kindlasti teate teie, et kui te preilile šokolaadi pakuksite, siis ei annaks ta teile mitte korvi. Kõik noored tüdrukud armastavad šokolaadi.“

Jälle hakkas kõigil nagu pisut piinlik ja sellest tekkis vaikus. Üldises vaikuses otsustasin ma endamisi, et täna ma preilit saatma ei lähe. Aga kui ta lauast tõusis, et lahkuda, ja mulle pilgu heitis, millest lugesin küsimuse: kas tuled täna? katsusin ma ilma pikemata oma pilguga vastata: muidugi tulen. Nõnda

see siis ka hiljem sündis, ainult et me ei kohtunud trepil, nagu eile, vaid tänaval, mõnikümmend sammu meie majast eemal.

„Miks majaproua jutu ikka armastusele katsub viia?" küsis preili kohe. See tuli mulle ootamata ja pani mu võpatama. Aga ma kogusin end ruttu ja vastasin avameelselt, andes toonile naljatava varjundi:

„Majaproua tahab nähtavasti meid nokkida."

„Teab ta siis juba midagi?"

„Ei ta tea, aga ta nagu aimab."

„Nii ruttu juba!" hüüdis preili imestunult ja lisas: „Ma ju küll hoidsin end lõunalauas, nagu oleks kõik endine."

„Te olite väga kena," kiitsin mina.

„Olin ma tõesti kena?" küsis ta ja ma tundsin, et see tuli tal südamest. Et talle rõõmu valmistada, kinnitasin ma:

„Väga!"

„Kangesti hea on iseendast midagi niisugust kuulda, muidu kuulen seda ikka teistest," naeris tema, aga ma tundsin, ta mõtles seda tõsiselt.

„Nõnda ei või see ju olla," vaidlesin mina vastu.

„Aga muidugi on," kinnitas tema. „Mul pole aegagi kena olla. Kodus on mul kogu tubane töö ja tunde annan veel pealekauba, sest neist ei jätku, mis teie pererahva juures. Pealegi, köök teeb käed inetuks ja rikub näonaha, kes saab nõnda kena olla. Meil tuleb passija ainult kaks korda nädalas paariks tunniks. Õhtuti olen väsinud, nii et kui ma pean vanaisale midagi ette lugema või temaga malet mängima, jään ma mõnikord magama. Aga meie poistele ei meeldi väsinud tüdrukud, nemad tahavad, et peab

jaksama lobiseda ja naerda. Eestlaste seas on ju niisukesi küllalt, sellepärast nad otsivadki sealt. Ja ilusaid riideid pole mul ka, keha vaevalt kaetud. Ei saa ju kena olla, kui tuuseldad mööda tube, köögipõll ees. Ma muutun iseenda ja oma välimuse vastu üsna ükskõikseks, kui ma nõnda elan, nagu ma elama pean. Vanaisagi paneb seda tähele. Juba mitu korda on ta mulle öelnud, et noor tüdruk ei tohi iseenda vastu nii ükskõikne olla, sest siis muutuvad ka teised tema vastu ükskõikseks. Kõik muutuvad siis ükskõikseks, mehedki muutuvad. Aga see pole hea, kui ka mehed muutuvad noore tüdruku vastu ükskõikseks."

„Ütleb teie vanaisa tõesti teile nõnda?" küsisin ma.

„Mitu korda on öelnud," kinnitas preili ja vaatas mulle otsa. Aga vististi arvas ta minu silmis umbusku nägevat, sellepärast tõttas ta uuesti kinnitama. „Tõepoolest on ta seda öelnud. Aga te peaksite mu vanaisa tundma, siis te usuksite. Tema on, teate, vanadusest pisut nagu — mõistate? Aga nõnda meeldib ta mulle kõige rohkem. Ta meeldib mulle rohkem kui ükski teine inimene maailmas. Tema on ainukene inimene, kellega ma saan õieti juttu ajada. Vana tädi kes ka meie juures elab, ja kõik teised inimesed on nii üpris kavalad ja elutargad, et mina ei oska nendega midagi peale hakata. Kas teie inimesed ka kõik nii hirmus targad on?"

„Kuidas seda nüüd võtta," laususin mina.

„Teie tüdrukud näiteks, kes ülikoolis käivad ja värvimütsi kannavad, ma olen neid tänaval näinud, ons nad hirmus targad? Kas eesti poistele meeldivad targad tüdrukud, niisugused, kes oskavad suitsetada ja juuagi? Kas teile meeldivad?"

Sadas korraga nii palju küsimusi, et ma ei teadnud, mida vastata või millele mitte. Ja kuna mina endamisi arutasin, kust otsast peale hakata, rääkis tema:

„Muidugi, te ei taha vastata, te kardate mind haavata. Ka teile meeldivad targad tüdrukud, aga te ei taha mulle seda öelda, sest mina pole kuigi tark. Noh, ja siis“...

„Ei, preili, nii see ei ole,“ vaidlesin mina vastu. „Kõigepealt ei mõista ma, miks te arvate, et te pole kuigi tark.“

„No kuulge, mis tarkust võib minusugusel olla, kes ma kodus tuulan, köögipõll ees, ja peale seda õpetan väikestele lastele klaveril või raamatuist ABC-d?“

„Et te nõnda küsida võite, juba see tõendab, et te polegi nii väga“... Ma ei julgenud lauset lõpetada, sellepärast jätkas preili südamest tuleva naeruga:

„Et ma polegi nii väga rumal. Tänan avameelsuse eest! Nüüd ma vähemalt tean, et teie arvate minust sedasama, nagu nii paljudki teised: ma olen rumal küll, aga mitte nii väga. Ainukene inimene, kes on minust teises arvamises, see on vanaisa. Tema ei nimeta mind kunagi rumalaks, vaid ainult arenematuks. Ta ütleb alati: ‚armas laps, mis sinust küll nõnda saab, kuidas sina küll oma elupäevad lõpetad, kui mina oma silmad kinni panen. Sa, vaene loom, ei pääse ju kuhugi, ei näe ega kuule midagi, tuuseldad kodus või jändad oma tundidega. Aga noor inimene ei arene ju nõnda’. Sellepärast ma tahaksingi nii väga teada, mis need teevad ja näevad, kes peavad arenema. Oma vennalt ma küsisin seda kord, kui ta viimati kodus käis, aga tema vastas, et minuvanusel noorel tüdrukul

pole viisakas sellest kuulda ega rääkida. See oli ligi kaks aastat tagasi ja kui teie eile minuga nõnda rääkima hakkasite ja mul nutt peale tuli, siis ei olnud mul muud hirmu, kui et nüüd jätate mu sinnapaika ja lähete ära. Sest ma mõtlesin kohe, niipea kui ma teie sõnu kuulsin: jumal tänatud, nüüd olen ometi õige inimesega kokku juhtunud. Kui ta võib mulle niisukesi asju näkku öelda, siis ütleb ta tingimata ka muud, ainult peab julgema küsida. Nii et kõik pidi olenema üksnes minust endast, minu julgusest. Ühest oli mul siiski kahju"... Ta peatus.

„Millest, kui küsida tohib?" laususin mina vahele, sest ma tahtsin nii väga teada, millest tal kahju oli.

„Seda ma ei peaks vist teile ütlema."

„Ütelge, ma palun," mangusin mina.

„See puutub teid, ma kardan teid solvata."

„Juba ette andestan ma teile kõik, ainult ütelge."

„Mul oli kahju, et olete korporant," ütles ta nüüd.

Kuum hoog sähvatas mul läbi kogu keha neid sõnu kuuldes, sest esimest korda mõistsin üsna selgesti, et ma olin seda tüdrukut armastama hakanud, ja tema sõnust tekkis mul kartus, nagu võiksin ma ta kaotada ei millegi muu pärast, kui ainult sel lihtsal põhjusel, et mul kodus varnas rippus värvimüts. See on otse naeruväärt, kuidas see minusse mõjus, et preili kahetses mind mu värvide pärast. Minu armastus tema vastu pidi küll juba siis olema väga sügavale juurdunud. See armastus oli ehk juba enne minus olemas, kui ma teda üldse tundsin. Ta oli ehk sajandid minu ja mu esivanemate veres latentselt hingitsenud, muidugi ebateadlikult, sajandid põlevat viha, jumaldavat imetlust ja leekivat armastust. Nüüd tuli ta

teadvusele, tuli minus päevavalgele. Ja mitte sellepärast, et ta minuga nõnda kõndis ja kõneles, vaid et ta oli üldse niisugune, nagu ta oli. Ma tundsin korraga et olen armunud tema luisse-liikmeisse, tema sammu tema silmi, kuhu ma ei julgenud vaadata, kartes kogu oma sisemust paljastada.

„Näete nüüd, ma ei oleks pidanud seda ütlema," rääkis ta viimaks, kui mina ei teadnud, kuidas tema sõnadele reageerida.

„Otse selle vastu," hüüdsin mina nüüd, „see on väga hea, et te seda ütlesite. Aga kas te ei seletaks mulle, miks oli teil minust kui korporandist kahju?" Ja ons teil ikka veel kahju?"

„Ikka veel," vastas ta nagu viivitades ja järele mõeldes, et kas peab seda ütlema või ei.

„Aga miks siis?" küsisin mina tungivalt

„Kas eesti korporandid ei ole siis umbes seesama, mis saksa omadki?" küsis tema vastu, ja kui mina püüdsin seda eitada, aga ei leidnud selleks küllalt sobivaid sõnu ja tõendusi, küsis tema uuesti: „Aga milleks te olete siis korporandid, kui te ei taha olla korporandid? Kas teil ei ole Weib, Wein und Gesang?"

„Seda küll, aga," tahtsin mina seletada, aga tema rääkis kärsitult vahele:

„Ärge parem öelge midagi, sest te ütlete seda nagu korporant. Ma olen omadega rääkinud, tean väga hästi. Niikuinii ei saa midagi teada. Te lihtsalt põiklete kõrvale, sest te olete korporant. Te ütlete, et korporant ei või daamidega kõigest rääkida. Korporant ei või daamidega meeste asjust rääkida, seda ütlete teie kõik. Aga ütelge mulle, kas teised üliõpilased võivad daamidega kõigest rääkida? Teil on ju ka teisi

üliõpilasi, ega siis kõik ometi korporandid ole? Või on teil ka kõik, nagu meilgi, nii et ükski üliõpilane ei saa daamidega õieti millestki rääkida, sest et peab olema viisakas, peab olema kavaler. Nüüd ehk saate aru, miks mul oli kahju, et teie olete korporant. Õieti öelda, mul polnud teist kahju, vaid iseendast, nii palju oli minu sõnades eksitust. Olin esiteks nii rõõmus, et sain eesti üliõpilasega tuttavaks“...

„Ega ma ei ole ju praegu enam üliõpilane,“ ütlesin mina vahele.

„Olete juba lõpetanud?“ küsis tema.

„Seda mitte, aga“...

„Tähendab, rahapuuduse pärast väljas, seda ma tunnen. Aga küllap saate kuskilt jälle raha ja siis õpite edasi. Pealegi on ju ükskõik, kas lähete veel ülikooli või ei, korporandiks jääte siiski ja see ongi minule tähtis. Sest mina oleksin nii väga rõõmustanud, kui ma oleksin tutvunud mõne teisega, mitte korporandiga, neid on ju meil enestelgi küll.“

„Aga milleks teil siis nii tähtis on, et oleks mõni teine, mitte korporant?“ küsisin mina.

„Ma ju ütlesin teile,“ vastas tema. „Korporandiga ei maksa rääkida, tema on kavaler, aga kui ma tahan ennast arendada, millest ma siis kavaleriga räägin.“

„Millest te tahaksite siis rääkida?“ pärisin mina.

„Ma ei tea isegi millest,“ vastas tema. „Sellest, mis mind arendaks, nii et ma poleks enam nii rumal, nagu teised kõik ja teiegi arvate.“

„Mina ju seda ei arva,“ katsusin ma vastu vaielda.

„Palun väga,“ ütles tema veenvalt, „seda te ütlete ainult sellepärast, et olete korporant, tõelikult aga arvate hoopis midagi muud. Kui meie poisid, näiteks

ütlevad, et eesti tüdrukud on huvitavamad kui meie, sest et nad olla rohkem arenenud, siis olen mina mitu korda küsinud, et millest peab siis rääkima, et oleks huvi ja et tunneks, et oled arenenud? millest teie ise eesti tüdrukutega räägite? Aga nemad vastavad: kõigest. Noh, siis rääkige meiega ka kõigest, ütlen mina. Teiega ei saa, sest teie pole arenenud ja teiega pole huvitav. Nii me vaidleme nagu oravad rattal. Ja sellepärast ma siis mõtlesingi, et kui saaks eesti poisiga tuttavaks, siis hakkaksin temaga nõnda juttu ajama, et ma kohe areneksin. Mõtlesin, et võtan südame rindu ja ütlen eesti poisile: räägi nüüd minuga nõnda, et ma pisutki areneksin. Või lõpuks tehku ta minuga midagi niisukest, sõimaku, nagu teie alguses…"

„Palun väga, ma pole sõimanud," ütlesin mina.

„Te ju ütlesite, et mängite narri," seletas tema. „Aga te olete ju korporant, kuidas võite te siis narri mängida? Kas see ei ole sõim?"

„Seda ma ütlesin ju iseenda kohta."

„Ükskõik, sõim jääb ikkagi sõimuks, liiatigi kuna te seletasite, et teete seda minu pärast. Ma kartsin kangesti, et nimetate ka mind varsti narriks ja otsustasin juba ette, et ükskõik milleks te mind ka nimetaksite, aga mina kannatan ilusasti välja, ehk see ometi pisut arendab mind, nagu vanaisa soovib. Kuid teie tahtsite ära minna. Siis mul tuligi meelde, et olete korporant, ja mul hakkas sellest hirmus kahju."

„Nüüd hakkan ma teid natukehaaval mõistma," ütlesin mina. „Teil on eestlasest, ka eesti üliõpilasest mingisugune omapärane ettekujutus. See on teie ar-

Nates midagi häbematut, jõhkrat, robustset; samal ajal aga kavalat, arukat, elutarka."

„Seda ma tõepoolest ei tea, kas see nõnda on," ütles tema. „Aga kas teie naiskorporandid tõesti pisut robustsena ei tundu, kui nad tänaval mõnikord kõnnivad, mütsid silmil või viltu peas, juuksesalgud laiali. Teised üliõpilased on ehk veel hullemad, aga neid ma ei tunne ju, kui pole mütsi peas. Siiski, te ei pea kuidagi arvama, et ma seda halvasti mõtlen, ei sugugi. Arenenud inimene, ka naine, peabki ehk ..."

„... häbematu ja robustne olema," ütlesin mina vahele, kuid teatud iroonia varjundiga.

„Just nõnda," kinnitas tema: „häbematu ja robustne."

„Ega te ju seda arva, mis te räägite, te tahate ainult näidata, et ka teie oskate huvitavalt jutelda," ütlesin mina nüüd.

„Teie eksite," vastas tema veendumusega, „mina ütlen seda, mis ma arvan. Muidugi, minu arvamine võib rumalus olla, nagu sagedasti, selle vastu ma ei vaidle, aga ometi on see minu arvamine. Umbes samast ainest oli mul mõni kuu tagasi ühe meie korporandiga jutt. Tema nimetas mingisuguseid naisi häbematuks ja robustseks. Aga kui mina tahtsin teada, mis naised need on, siis jäi ta mulle vastuse võlgu. Kuid mina, nagu ma olen, küsisin temalt oma rumaluses, et mis naised need on, kellest korporandid ühes viinaga laulavad. Mina küsisin seda muidugi sellepärast, et ennast arendada. Aga tema hakkas mulle nii kõrgeid ja ideaalseid asju seletama, et ma põrmugi ei arenenud, sest ma olin sellest juba ammugi kuulnud ja ka raamatuist lugenud. Nõnda siis ütlesin ma te-

male: miks ei võta te siis mind või minusuguseid endale joogilauda kaasa, kui viin ja naine on nii ideaalsed asjad? Võtku ometi mind, kui ta on kavaler, võtku ühes teiste naiste ja kavaleridega, nii et mina ka areneksin ühes kavaleridega."

„Kas ta võttis?" küsisin mina muiates.

„Ei," vastas tema lihtsalt.

„Miks siis mitte?"

„See ei olevat daamide tarvis, seletas ta mulle. Aga mina vastasin temale kohe, et olen siis mina mõni daam, kui ma tuuseldan päevad otsa, köögipõll ees, ja õpetan põngerjaile abc-d? Teevad daamid kunagi midagi selletaolist? Või kui nad teevad, jäävad nad siis kuigi kaua daamiks? Daam jääb ikka daamiks, vastas tema. Ja daam peab ikka rumal ja arenematu olema, lõpetasin mina. Sellepeale jättis ta mu sinnapaika, sest mul olevat kuri keel. Suurt kahju mul temast ei olnud, sest niisuke jutt ei arendanud mind niikuinii põrmugi. Ikka üks ning seesama: ma olen daam ja sellepärast ei kõlba mulle midagi, ja et mulle ei kõlba, siis ei arene ma, ja et ma olen arenematu. siis pole ma huvitav, ja kui tüdruk pole huvitav, siis on ta paras ainult oma vanaisaga ja tädiga tosserdama, ükski poiss ei tee temast välja. Võid hallitada kuni jääd vanaks neitsiks, siis hakkad kuivama."

„Aga mina hakkan teid armastama, armastangi juba, armastan algusest saadik," rääkisin mina vaikselt, peaaegu ükskõikselt, nagu toonitaksin ainult teatud tõsiasja. Ma isegi ei tea, miks ma seda ütlesin, sest sama hästi oleksin ma võinud seda öelda ka homme või tunahomme. Aga ma tundsin vististi, et ma need sõnad niikuinii rääkima pean, ja sellepärast

ütlesin nad juba täna, et nad ei vaevaks enam südant ega kõrvetaks hinge. Muidugi oli püsti lollus nõnda kellelegi oma armastust avaldada, liiatigi kui oled korporant, nagu tema seda nii väga toonitas, ja kui armastad kedagi nii mõttetult ja uisapäisa, nagu mina teda armastasin.

Kui ma veel praegugi katsun oma armuavaldust mõista või seletada, siis ei leia ma mingit muud põhjust, kui et minu tookordne armastus pidi küll väga erilaadiline olema. Pool tosinat korda olin ma juba varem armastust avaldanud, aga ikka olin ma mõistnud seda teha kombepäraselt ja viisakalt ja ikka oli mul jätkunud kannatust sobiva koha ja silmapilgu valimiseks. Täna sündis see tänaval keset mööduvaid ja vastutulevaid inimesi, kes oleksid võinud isegi minu armuavaldust pealt kuulda. Ma polnud midagi arvesse võtnud.

Teiseks põhjuseks minu armuavalduse viisi määramisel võis olla see, et tema nii väga toonitas oma kahetsust, miks mina olen korporant. Nähtavasti tahtsin ma temale tõendada, et sest pole ühtigi, et olen korporant, ikkagi võin ma käituda isegi erakordsel juhul harukordselt. Teiste sõnadega: ma püüdsin ennast rehabiliteerida ja preili usaldust, lugupidamist ja huvi võita, kuigi tema kahtlustas kõiki korporante liigses seltskondlikkuses. Midagi selletaolist aimas ka tema minu teguviisist, sest kuna ta alguses oma kõrvu ei uskunud, mulle kui hullumeelsele uuriva pilgu heitis, läks ta pärast näost tulipunaseks, nii et kõrvalestadki helendama lõid, kogus end aga varsti ja ütles ise naeratada püüdes, nagu oleks kõik ainult ülemeelik nali:

„Kas kõik eesti korporandid avaldavad tänaval armastust või teete seda ainult teie?“

„Teistest ma ei tea, aga mina teen seda esimest korda,“ vastasin mina.

„Enne, tähendab, olete mujal armastust avaldanud?“ küsis ta nagu väikese pistega toonis ja kerge värahtusega hääles.

„Enne ikka mujal,“ kinnitasin ma tõsiselt.

„Miks siis minule selline au, et tänaval?“ küsis ta. „Kas ehk sellepärast, et ma olen sakslane? Või pole ma peale selle, mis ma teile olen rääkinud, teie arvates küllalt daam?“

„Palun, halastage, preili, ja jätke see toon ning sõnad, kui teis on kübegi sellest, mis mina teis näen ja usun. See on muidugi ebataktiline, et see nõnda tulema pidi. Või arvate teie, et oleks parem olnud, kui see oleks tulnud lõunalauas?“

Ma nägin ta silmis otsest hirmu, aga tema huulte tardumine ja ninasõõrmete liikumine ei tulnud vististi sellest. Eelmise puna asemel levis üle kogu näo kahvatus. Ta hoidis silmad maas ja liigutas kramplikult lauge, nagu püüaks ta sealt kõrvaldada pisaraid Nõnda jätkasime tükk aega sõnatult oma kõndi. Ma panin ainult tähele, et ta nagu masinlikult sammul jalga vahetas, et minuga kui seltsimees sama jalga astuda. Alles tüki aja pärast küsis ta nagu uudishimus ja hirmul:

„Tuleb see siis nõnda?“

„Enne pole tulnud, ainult täna,“ vastasin mina.

„Aga nõnda on see ju hirmus. Te mõelge ometi, mis oleks sündinud, kui te oleksite mulle sedasama lõunalauas öelnud. See oleks tõesti kole olnud.“

„Armastus on mõnikord kole.“

„Armastus peab ilus olema,“ kinnitas tema.

„ Ta on ju ilus, ta on nii ilus, et läheb juba koledaks.“

„Nii ilus, et läheb juba koledaks,“ kordas tema aeglaselt endamisi, nagu mõtleks ta järele, kas neis sõnades ka mingi mõte peitub või on nad muidu niisama, nagu nii palju teisigi sõnu.

„Armastus on ilus ja teeb õnnelikuks,“ ütlesin mina. „Teie kõrval nõnda kõndides ja rääkides olen ma õnnelikum kui kunagi varem, ma olen kõige õnnelikum inimene maailmas.“

„Arvate teie tõepoolest seda, mis te ütlete?“ küsis ta nagu õnneliku ohkega.

„Minu sõnades on ainult pisitillukene osa, pisitäppekene sellest, mis ma tunnen teie vastu, teie pärast, et te üldse olete, et meie nõnda kahekesi oleme. Mul pole sõnu, et teile öelda, mis minus on. Oleksin ma luuletaja, laulja, helikunstnik või ükskõik mis või kes ja oskaksin ma ükskõik milles või millega seda avaldada, mis ja kuidas ma tunnen, siis saaksin ma üleöö maailmakuulsaks ja mind, meid mõlemaid kantaks kätel, uputataks kullas.“

„Kas eesti tüdrukud ka nõnda armastusest räägivad?“ küsis tema, nagu tahaks ta mind tundmuste taevast maapealsesse argiellu tõmmata.

„Ma ei tea,“ vastasin mina, „tean ainult ühte, et mina räägin neid sõnu esimest korda.“

„Aga te ju ütlesite esiteks, et olete ka enne armastanud, armastust avaldanud.“

„Palun, ärge tuletage mulle seda kunagi meelde,“

ütlesin mina. „Inimesel on elus vaid üks tõsine armastus ja muu ei loe üldse."

„Inimesel on elus vaid üks armastus," kordas tema nagu kauge kaja ja ma tundsin, kuidas ta jõi ning maitses iga sõna, iga silpi, iga tähte, iga heli. Pärast küsis ta hoopis teisel toonil: „Aga mis siis need teile vastasid, kellele teie nõnda armastust avaldasite?"

„Nõnda pole ma kunagi varem armastust avaldanud," vastasin mina.

„Midagi te ju ikka ütlesite?"

„Palun, ma ei saa sellele täna vastata, võib-olla mõni teine kord. Ma ei saa sellele täna mõeldagi."

„Nüüd muutute jällegi korporandiks, kavaleriks," ütles tema, „nüüd, kui just hakkab nii huvitavaks minema. Mul on sellest nii kahju. Aga veel hullem on see, et vanaisa kodus ootab, ma pean minema."

„Kas kohe?" küsisin ma ja mu hääles ja tegumoes pidi hirm väljenduma, sest tema hakkas naerma ja ütles:

„No, no, see on ju ainult homseni, homme lõunalauas, siis näeme teineteist. Aga see on hirmus, mis näod meil homme on, majaproua loeb sealt tingimata kõik."

Ta ulatas mulle käe, ma haarasin sellest oma kahega kinni ja surusin ta huulile sellise jõuga, nagu tahaksin ma ta sinna igaveseks jätta. Tema pikad sõrmed rudisesid pisut ja neid läbis tuksatus, kas valust või mingist muust põhjusest, seda ei tea ma tänapäevani.

„Te ei peaks mu käsi suudlema," ütles ta ja tegi kerget katset, nagu tahaks ta oma käe tagasi tõmmata

jättis ta aga ometi minu huulile, „ma küürin nendega põrandaid.“

„Ma olen valmis neid põrandaidki suudlema, mida see käsi on küürinud,“ vastasin mina mingisuguses joobumuses ja uimastuses, kui ta lõpuks oma käe minu omist vabastas.

Ta pöördus ja läks. Mina seisin kui meeletu ja vahtisin talle järele. Mõne sammu pärast vaatas ta aga tagasi, ja nähes mind endisel paigal, jäi ta peatuma, nagu peaks ta millegi üle aru. Ma ei tea, mis ma sellest järeldasin, aga juba järgmisel silmapilgul olin ma tema juurde karanud.

„Homme katsun ma vanaisale midagi ette valetada,“ ütles ta häbeliku naeratusega, „siis on meil natukene rohkem aega, tahate?“

„Erika, te olete ingel!“ hüüdsin ma, mainides esimest korda nõnda ta nime.

„Issand jumal, mitte nii valjusti, teised kuulevad!“ vaigistas tema. „Ja ärge lootke liiga palju, vanaisa ma väga kauaks üksi ei või jätta.“

„Ma võiksin Oleviste torni tippu ronida ja sealt kogu linnale karjuda, et teie lubasite minu pärast oma vanaisale valetada!“ rääkisin ma pidurdamata vaimustuses.

„Te ajate mul hirmu peale,“ ütles tema naerma hakates ja jooksis minema. Mina vaatasin talle järele, kuni ta kadus lähema tänavanurga taha.

*

Erika oli eile kartust avaldanud, et missuguste nägudega me küll lõunalauda ilmume, ja mina olin kogu

õhtu ja tänane pool päeva enesele kinnitanud, et ma üldse lõunale ei ilmu, sest ma ehk ei jõua enda üle tarvilikul määral valitseda, aga kui lõunaaeg kätte jõudis, siis viisid jalad mind mõtlematult söögitoa poole. Ometi läks kõik kergemini ja libedamini, kui meie kumbki olime julgenud oletada. Majaproua ei teinud täna meist väljagi, sest ta oli suures köögi- ja toiduvalmistamise-vaimustuses.

„Noh, mu kallid saksad ja põrsapojad," ütles ta alguses kohe heatujuliselt, „täna ma valmistasin teile vasikaprae, nii et hoidke oma keeled, muidu lähevad kõhtu, kui sööma hakkate. Herkulotummile võib igaüks niipalju soola ja võid sisse vinnata, kui süda kutsub, ainult lastele panen ma ise, muidu poisid teevad enne toosi tühjaks, kui vanad inimesed saavad sinnapoole vaadatagi."

Ja ei aidanud midagi, kuidas ka poisid tahtsid ise võid võtta, lubades seda hästi napilt teha, ometi pidid nad sellega leppima, mis ema nendele määras.

Kui praad lauale ilmus, pöördus majaproua Erika poole ja ütles:

„Preili, lubage oma taldrik täna kõige enne."

„Armuline proua, aga lapsed, mina võin ju oodata," vastas Erika.

„Ei, ei, armuline preili," rääkis majaproua, „täna saate teie kõige enne, sest just teie pärast ma staraitasingi nii kangesti oma prae kallal. Teistel päevadel saavad jällegi kõigepealt lapsed, siis vanad."

Erika nägu muutis värvi, kui ta ulatas oma taldriku majaprouale, vististi kartis ta mõni teab mis pommi plahvatust tulevais sõnus. Aga ei tul-

nud midagi, mille pärast oleks maksnud erutuda Majaproua oli täna üpris delikaatne ja viisakas.

„Teid ei huvitagi, preili, miks ma just teie pärast tänast praadi nii suure hoole ja andumusega valmistasin?“ küsis ta ja lisas: „Porgandit-kaale ka? valgeid ube? Neile panin ma täna kahekordse portsjoni pruuni võid.“

„Ei, armuline proua, mind huvitab küll, miks just täna mulle see au...“

„Mitte au, vaid tänu pärast,“ rääkis majaproua vahele. „Ja mitte ainult teile, vaid kõigile saksa prouadele tänutäheks...“

„Aga mina pole ju veel sugugi proua,“ naeris Erika majaproua sõnu katkestades.

„Kui te veel ei ole, siis teist saab proua, sest teiesugune kena preili ei jää kunagi vanatüdrukuks, mehed lihtsalt ei jäta teid, küll te näete. Ja kui te ükskord proua olete, siis mäletage tänast praadi. kaali-porgandit, ube ja kõike muud, mis veel tuleb Need on teie retsepti järgi valmistatud. Muidugi mitte just isiklikult teie, vaid ma mõtlen üldse sakslasi, saksa prouasid, kui olid veel vanad head ajad. Siis saatis ema mu nende juurde teenima, umbes nagu teie praegu meie juures. Mitte et meil oleks seda just hädasti vaja olnud, sest meil oli juba siis oma kena majaloks, aga ema ütles mulle: mine ometi näed midagi, saad targemaks, õpid, seda läheb elus tarvis. Ja ma pole kunagi kahetsenud, et ma läksin ja teenisin. Mis seal halba oli, selle olen ma unustanud, sest ma olen nõnda loodud, et ei taha halba meeles kanda, ja mis head, sellest hoian kinni. Ning

kui tänased toidud, preili, teile põrmugi maitse vad. . .“

„Kõik on suurepärane, armuline proua,“ ütles Erika vahele.

„Noh, ta peabki olema, sest kõik on saksa proua-delt ja vanult häilt ajult. Ja lõpuks. . .“

„Ja lõpuks tuleb moraal,“ lausus majahärra.

„Lõpuks tuleb ikka moraal, kui oled perenaine ja laste-ema ja kui pole enam perenaist ega laste-ema, siis pole ka moraali,“ rääkis majaproua veendunult. „Ning see õieti oligi. . .“

„. . . see paastujutlus, mis ma pidada tahtsin,“ muheles majahärra jällegi oma abikaasa sõnade vahele, kuna ta ise katsus ubade kausist pruuni või oma taldrikule nõrjutada, mille tagajärjel ubegi sadas taldrikule, lauale, põlvedele ja põrandale.

„Kuule, sina jäta oma kellalöömine minu jutu vahele,“ pöördus majaproua mehe poole ja nähes tema talitamist ubadega, lisas: „Oled sa mul küll põrsas, mitte põrmugi targem kui su poisid, ikka toiduots jalge all.“

„Näh, toit on ju niisugune asi, et kui sa sakste majas pole teeninud. . .“ tahtis majahärra end rumala naljaga vabandada, aga majaproua ütles vahele:

„Siis kuule oma naise paastujutlust toidust, tema valmistamisest ja söömisest. See ongi kogu moraal tänase prae, kartulite, värske kapsa, ubade ja kaali ning porgandi juurde.“

„Hapud ja värsked kurgid, lillkapsas, makaronid ning tomatid puuduvad veel laualt,“ tähendas majahärra asjalikult.

Nüüd pahvatasid kõik naerma ja nii südamlikult,

et majaproua pidi tahestahtmata isegi kaasa naerma. Alles natukese aja pärast sai ta öeldud:

„Katsu nüüd niisugustega söögilauas tõsist juttu rääkida! Neil on kõik naer ja nali. Ja ometi pole siin naerda midagi. Kas te siis ka naeraksite, kui toit ei maitseks teile? Ei, siis oleks kõigil vingus näod. Aga kas teid kunagi pole huvitanud, kuidas maitsvat toitu valmistatakse?"

„Mind mitte kunagi," vastas majahärra värskeid kapsaid suhu tõstes, „ma jätan selle asja hea meelega teenijate hooleks."

„Aga kui teenijaid ei ole enam?" küsis majaproua.

„Küllap juba leidub," vastas majahärra.

„Aga ei ju leidu, kes midagi oskaks või teha tahaks."

„Noh, kui ei ole teenijaid, siis hakkavad naised ja prouad ise..." rääkis majahärra.

„Ei, mu kallis mees, majateenijagi puudub just sellepärast, et pole enam õiget majaprouat, pole perenaist, see on kogu küsimus. Sina arvad samuti nagu teisedki mehed, et avad mõne uue supiköögi ja sealt tulevad teenijad. Aga ei tule. Majateenija tuleb ainult majast, seda pea meeles. Kui pole enam prouasid, kes peavad majapidamist tähtsaks, kuidas võiks siis olla teenijaid, kes seda tähtsaks peaksid. Prouad peavad iga sammu peal isiklikuks haavamiseks, kui mõni julgeb arvata, et nemad on huvitatud majapidamisest, aga samal ajal kõik kurdavad imestanult, et miks mõni võhivõõras palgaline pole nende põlatud toimingust vaimustatud. Mõtle ometi, milline hirmus ülekohus valitseb maailmas: sina maksad temale tõprale viisteist, kakskümmend krooni kuus, aga tema

ei mõtlegi sinu tolmulapist ja tahmasest potipõhjast vaimustatud olla.“

„Teebki väga targasti, sest tolmu las imeb masin ja gaas ning elekter keedavad ja küpsetavad tahmata,“ tähendab majahärra.

„Aga miks siis Londoni minnakse tahmakasimist õppima?“ küsib majaproua.

„Londoni minnakse inglise keele pärast,“ seletas mees. „Kas sa siis oma tütart ei taha lasta minna, kui ta kasvab?“

„Tahan küll, aga ühel tingimusel: enne õppigu mul kodus väikest potipõhja puhastama, siis alles mingu suurt Londoni tema tahmast kasima, muidu tuleb ta sealt veel hullem aih! ja vuih! tagasi, kui ta oli minnes ja nõnda pole ka inglise keelest mingit tulu. Ei, mu põrsakari...“

„No kuule...“ tahtis mees vahele tähendada.

„Pea nüüd lõpuks oma suu,“ kärgatas majaproua, „sest söögilaud on ainuke koht, kus te mul kõik peos olete, muidu jooksete kohe minema, niipea kui mina midagi rääkima hakkan. Ja mina nimetan teid just meelega põrsakarjaks, sest teie jooksete nagu põrsadki mollile, ilma et teaksite, kust või kuidas toit tuleb.“

„Aga kanapojad ju ka ei tea,“ hüüdis üks lastest.

„Kanapojad teavad,“ vaidles teine kohe vastu. „Kas sa siis pole näinud, kuis nad pead üles tõstavad ja vahivad, kui sul midagi peos on?“

„Tasa, lapsed!“ hüüdis majaproua. „Mitte segada, kui ema räägib. Kui mina väike olin, ei tohtinud ma vanainimeste jutu vahele suudki paotada.“

„Sellepärast sa katsudki seda nüüd tasa teha,“ tähendas majahärra.

„Sa pole põrmugi targem kui su lapsed," ütles majaproua oma abikaasale nüüd juba peagu pahaselt. „Lase ma ometi ütlen preilile, mis ma öelda tahan, see ometi huvitab teda. Või ei huvita see teid preili?"

„Armuline proua, see huvitab mind väga," kinnitas Erika.

„Ma arvan ka, et see võiks teid huvitada, mis mõni eesti proua teist mõtleb ja kuidas ta teid hindab. Ja mina hindan teid väga kõrgesti. Saksa proua oli veel täieline ja õige majaproua. Temal oli köök ja kodu elukindluseks, mida ta hoidis ja armastas."

„Soo, juba oleme armastuse juures väljas ja nüüd ei või enam kindel olla, mis tuleb või millega lõpeb," laususin ma endamisi ja heitsin ka Erikale sellekohase pilgu, kuid see ei pannud seda tähele, sest tema silmad olid kas huvist või kohusetundest majaproua huulile naelutatud ja sõna armastus jättis ta nagu üsna ükskõikseks.

„Ja et majaproua kodu ja kööki armastas, siis õppis seda armastama ka teenija. Saksa proua pidas majaproua ja perenaise nime au sees ja sellepärast oli veel tema abilise, teenija seisuski lugupidamise väärt ja viisakas elukutse. Mitte see, mis nüüd Perenaine on nüüd alaväärtuslik loom naiste seas ja tema abilist hinnatakse madalamalt kui mõnda sibi."

„Ema, mis on sibi?" küsis väike tütar vahele.

„Oled küll loll!" hüüdis noorem vend. „See on see, kes teiste järelt kasib."

„Aga siis ju Loona on sibi, tema ju kasib minu ja..." tahtis tütar oma heleda häälega seletada, aga vanem vend pani talle käe suu peale ja nõnda oli

Kõik äkki vait. Kogu lapsepere purskas naerma. Tütrekene isegi naeris teistega kaasa, kuna ema rääkis edasi:

„Näete, juba maast-madalast! Kust nad võtavad selle? Sa rumal laps, kui sa Loonast nõnda räägid. siis olen ka mina teie sibi, teie kõikide sibi.“

„Õige lõunalaua jutt valgete ubade ja värskete kapsaste juurde,“ tähendas majahärra pilkavalt kuna mina laususin endamisi:

„Ükskõik, kui sibist, siis sibist, peaasi et mitte armastusest.“

„Armas mees,“ pöördus majaproua nüüd oma abikaasa poole, „kui mina pean võima päev päeva kõrval teie sibi mängida, siis julgen ma sellest ka rääkida kas või lõunalauaski. Ja mina nõuan oma töö vastu lugupidamist nagu iga teinegi. Sina arvad muidugi, et tindiga määritud paber on suursugusem kui rasvaga määritud pann.“

„Mitte mina üksi, teised arvavad samuti,“ tähendas mees, kes oli oma kohale kontoris väga uhke.

„Aga mis te siis hädaldate, et pole enam muid perenaisi kui ainult üksiku juurde ja et majateenijaks ei taha enam keegi hakata?“ küsis majaproua „Miks te karjute, et pole enam lapsi, kui te kõik eelistate määritud paberit pannile? Paberilt te oma lapsi ei toida. Kui ma poleks nii ebausklik, siis ma ütleksin: jumal tänatud, minu lapsed on tänini pääsenud rasketest haigustest ja igasugustest komplikatsioonidest ainult sellepärast, et ma ise olen pannisabast ja pajasangast kinni hoidnud, kui neile toitu küpsetati ja keedeti. Sinagi, mu mees, oled terve ainult sellepärast, et mina ise sind

olen toitnud, muidu oleksid sa seal kontoris kõveras ammugi põdend või hoopis kõngend. Aga muidugi, seda kõike ma ei ütle, sest ma kardan, et niipea kui ütlen, siis tuleb mulle ja mu lastele kõik kätte, mille eest ma alles hiljuti jumalat tänanud. Jumal ei taha, et teda nende asjade eest tänatakse, mida inimene ise võib omale muretseda. Haigused ja hädad on supipotis, aga mitte jumala käes."

„Siis tuleks uus usk luua, usk supipoti sisse," ütles majahärra.

„No kasulikum oleks muidugi supipotti või rasvast panni uskuda kui määritud paberit või igasuguseid totsikuid ja nätsikuid, milles hoiduvad meeste imetletud naiste võõbad ja värvid," laksas majaproua nüüd nagu piitsaga oma abikaasale vastu vahtimist. „Saksa naine, nagu mina temast räägin, oli kodu ja kolde kindlustaja ja hoidja, nüüd on kõik neist naistest vaimustatud, kes meistrid kodude ja kollete lõhkumises. Ja mina ütlen teile, armuline preili, et kui saksa mehed oleksid sama tublid olnud nagu saksa naised, siis ei istuks teie praegu mitte meie lauas. Sest..."

„Jumala pärast, palun mitte poliitikast!" ütles majahärra nagu hirmunult.

„Milleks poliitikast," vastas majaproua, kes oli nähtavasti hoogu sattunud, „ma ütlen ainult, mis mina isiklikult arvan."

„Keegi ei usu, et ainult sina seda arvad, vaid kõik on veendunud, et see on meie üldine arvamine, et see on eestlaste arvamine," seletas majahärra.

„Ei, mu armas mees, kuula mind enne, siis sa

näed, et niisugused mõtted võivad ainult mõnel eesti naisel olla supipoti aurus. Mina arvan nimelt, et kui saksa mehed oleksid omas asjas sama arukad ja tublid olnud, nagu on seda saksa naised, siis oleksid nad kõik ühes meie meestega läinud Narva taha ja Pihkva ette, aga mitte Võnnu alla. Sinna poleks ükski läinud, kui nad oleksid olnud võrdsed oma naistele. Ja kui nad oleksid kõik olnud Narva taga ja Pihkva ees, kindlasti poleks meie ajalugu siis teinud nii järsku pöörangut. Või mis teie arvate, härra studioosus," pöördus ta minu poole, kuna mina olin jäänud talle pärani pilgul otsa vahtima, „kas meie ajalugu oleks võinud teine olla, kui kõik korporandid, ka saksa omad, oleksid üheskoos läinud Narva taha ja Pihkva ette?"

„Ma ei tea," kohmasin mina vastuseks, „aga mulle näib, et kogu oletus on..."

„... on tekkinud supipoti aurus, eks?" küsis majaproua vahele. „Hea küll! Aga miks te siis olete korporant, härra studioosus?"

„Jäta niisugused küsimused," sõitles majahärra piinlikult oma abikaasat.

„Las ma nüüd küsin," vastas majaproua, „ma tahan ometi kuulda, mis härra studioosus vastab. Mul omal lapsed kasvavad ja lähevad ülikooli, ma tahan teada."

„Teie küsimusele on raske vastust anda," ütlesin ma viimaks suures segaduses, kuna ma tundsin, et see naine pole kardetav ainult siis, kui ta kipub armastusest rääkima või tahab sind lõunalaual lõhki sööta, vaid ka mõnel teisel juhulgi. Sest mis pidin ma temale vastama? Kõike seda, millest ma eespool

kirjutasin? Pidin ma Erika juuresolekul ütlema, ma olen korporant sellepärast, et minus voolab kümnete põlvede orjaveri ja et ma isegi tunnen end alles orjana, nagu tunnevad endast seda ka minu vanemad, vennad, õed, sugulased, tuttavad, võhivõõrad, sest miks muidu imetlevad nad mind minu värvimütsis, mis juhatab Võnnu alla, aga ei hüüa mehi Narva taha või Pihkva ette? Ja pidin ma ehk sellele lisama, et minu praegune meeletu armastuski juurdub sügavalt orjaveres ja et iga pilk, millega ma seda tüdrukut imetledes puutun, iga sõna, millega ma teda endale katsun lähendada, iga liigutus, iga tegu, millega ma püüan talle meeldida, iga minu unistuski päisepäeval ja südaöösel pole muud midagi kui aga väikese jaaniussikese jumalateenistus suure ja särava kuu ees kummardudes? Või pidin ma iseenda kaitseks seletama hakkama, et nagu veepinnale ei saa midagi tõusta, mida vees endas ei ole, nõnda ei või ka ühiskonna tipul midagi muud leiduda, kui aga seda, mis ühiskonnas endas olemas? Uue usu prohvetid tõusevad ikka siis, kui ühiskond on pakatamas uuest usust. Aga miks te siis poote prohveteid, mitte aga ühiskonda, kes prohveti loonud, tema oma õlgadele upitanud? Ainult sellepärast, et nõnda on timukatel ja hauakaevajatel kergem — ainult sellepärast. Noh, siis mõistke minu kui korporandi üle kohut, sest mind ja minu kaaslasi on vähem kui kogu eesti rahvast, kes meid imetleb. Pidin ma tõesti kõike seda majaprouale ütlema? Aga milleks? Ma ei tea ju praeguse silmapilgunigi kindlasti, kas neis sõnades ja põhjendusis põrmugi tõtt on. Võib-olla pööravad minu seletu-

sed kogu ühiskonna ja ka eesti rahva pea peale, võib-olla saab minu meeletust armastusest nõnda ainult rumal narrimäng, mille vasteks pole reaalselt midagi olemas. See kõik sähvis välguna mul läbi peaaju, kuna majaproua ütles üleoleva naeratusega:

„Näete nüüd, misukesed teie, mehed, olete, olgu sakslased või eestlased. Kõik on teil kiba-koba ja siis imesta veel, et ajalugu läheb nõnda, mitte teisiti. Panete mütsigi pähe, ilma et...“

„Aga miks siis naised panevad, kui ainult mehed on kiba-koba?“ küsis majahärra, et mind toetada.

„Plikad?“ küsis majaproua vastu. „Tahavad poistele meeldida.“

„Aga kui poisid tahavad samuti plikadele meeldida?“ vastas majahärra.

„Just!“ hüüdsin mina ja lisasin: „Ja see on kõik.“ Ning ma imestasin oma saamatut aru, mis polnud esiteks osanud majaproua küsimustele seda lihtsat vastust leida. Aga nagu kõigil maailmas nõnda pidi ka minu aru saamatusel oma loomulik põhjus olema. Nüüd ma aiman seda põhjust: ma kartsin sõna armastust ja sellepärast hoidusin ma ka meeldimise meenutamisest, sest inimeste juures on ikka nõnda, et armastus pole meeldimisest kuigi kaugel. See tõestus tänagi. Vaevalt olin mina oma õnnelikud sõnad lausunud, kui majaproua ütles pöördudes preili poole:

„Näete, preili, kui kergeks mehed omal elu teevad: nii kui tabad nad mõnelt rumaluselt, kohe on armastus süüdi, mis tähendab sama palju, kui et meie, naised, oleme süüdi.“

„Aga, armuline proua, see ehk ongi nõnda,“ ütles preili.

„Seal ta nüüd on, mina otsin teilt tuge, aga teie lähete meeste poole üle,“ naljatas majaproua. „Aga ma hoiatan teid, preili, olge ettevaatlik meestega Kui me neid noores eas liiga palju usaldame, siis usaldame neid vanas eas liiga vähe, aga üks kui teine on meile kahjulik.“

Selle elutarga õpetusega tõustigi lauast, sest kõik olid juba ammugi söömise lõpetanud. Ma läksin üles oma tuppa, aga ei leidnud seal kuidagi rahu Mu keha kuumendas, otse põles seest- kui ka väljastpoolt. Aeg venis nagu tigu, kes töötab hoolikalt oma katsesarvedega. Aga mulle oli see veniv loom vastik, sest ta ajas mu mõtlema ja praegu polnud mul ühtegi ilusat ja kasulikku mõtet. Kõik, mis pähe tuli, töötas mulle endale vastu. Ma ei pääsenud mingi pingutusega tundmusest, et tänases lõunalauas sündis minuga midagi haavavat ja alandavat. Mina ise haavasin ja alandasin end, see oli minu lõppotsus, ainult et ma ei suutnud kuidagi oma mõtteid koondada ja iseendale läbipaistvalt selgeks teha, milles just mu eksitus iseenda vastu peitus. Lõpuks ei kannatanud ma välja ja lahkusin kodust. Aga ka tänaval ei leidnud ma lohutust ega kergendust. Umbes poole tunni pärast tulin ma uuesti koju ja kui ma kella vaatasin, siis nägin, et preili vabaneb alles ligi paari tunni pärast. Et ennast seks ajaks värskendada, heitsin tiivanile, kui mitte just magamiseks, siis muidu puhkamiseks. Silmi sulgedes katsusin ma mõelda ainult preilile, mitte iseendale. Mäletan, et kogu minu huvi koon-

dus küsimusse: kas ta täna valetas minu pärast vanaisale või ei? See küsimus oli minu meelest võrdne teise küsimusega: kas ta armastab mind juba natukenegi. Ja selle viimase küsimusega ma oma unest ärkasingi, mis oli kestnud tervelt kümme minutit kauem, kui ükski vägi oleks tohtinud lubada. Esimesel silmapilgul ma muutusin otse oimetuks. Käsi ühes kellaga langes lootusetult tiivanile ja sinna ma viimase unustasingi, kui järgmisel momendil kargasin jalule, haarasin mütsi ja palitu ning tormasin trepist alla, nagu oleks tuli lahti. Aga teise korra trepile jõudnud, puudus vähe, et ma oleksin selle uperkuuti maha joosnud, kelle pärast ma nõnda tõttasin: Erika tuli mööda treppi üles mulle vastu Minu tegumoes pidi küll midagi hirmuäratavat olema, sest tema jäi kohkunult seisma ja küsis:

„Issand jumal! Mis on?“

„Ma jäin hiljaks!“ hüüdsin mina vastu. „Andke andeks, aga...“

„Oodake mind väljas, ma olen midagi unustanud,“ vastas tema ja läks mööda treppi üles, kuna mina jätkasin teed alla. Aga niipea kui lõi mulle näkku väline õhk, küsisin ma iseendalt: unustas ta tõepoolest midagi või tuli ta ainult minu pärast tagasi? Ja ma pidin iseendaga kõigest väest võitlema, et mitte tasakesi trepile hiilida ja kuulata, kas ta läheb sisse midagi küsima või tuleb natukese aja pärast muidu niisama mulle järele.

Kui me viimaks kõrvu tänaval olime, ütles tema otse vaimustatult:

„Küll oli täna lõunalaual huvitav!“

Aga mina ei osanud kuidagi tema vaimustust jagada ja see valmistas mulle tuska. Sest suuruke pidi küll minu armastus tema vastu olema, kui tema vaimustus ei saanud ka minu vaimustuseks? Nõnda kõndisin ma peagu nukralt, rind tulvil pakitsevast valust, ja ei teadnud, mis öelda. Kuid tema ei pannud seda tähelegi, tema oli rõõmus, et ometi kord oli asjust räägitud, mis temale uudiseks ja pidid teda arendama. Vanaisalegi tahtis ta jutustada, millest täna lõunalauas räägitud, ainult ta pidi pisut ootama, sest Erika oli talle suure, pika vale valmis keerutanud, miks ta täna peab kauemaks ära jääma.

„Ma valetasin midagi niisugust, et ma sama valet võin ka tulevikus kasutada," rääkis ta. „Aga teile ma seda seletama ei hakka, jätan selle ainult iseoma hingele. See on ainuüksi minu patt, teil pole sellega asja."

„Meie esimene patt, esimene kuritegu," ütlesin mina.

„Kui hirmus, et see, mis ilus, hakkab kohe patuga!" hüüdis tema. „Vanaisa kordab mulle alati, et tehku ma, mis ma teen, aga ärgu ma talle valetagu, ja nüüd ometi sündis see, nagu peakski see nõnda olema."

„Kui te valetasite armastuse pärast, siis antakse see patt teile andeks," ütlesin mina teda nagu usutledes.

„Aga kui keelatud armastuse pärast?" küsis tema. „Ma olen nii sagedasti kuulnud keelatud armastusest."

„Siis antakse kahekordselt andeks, sest keelatud armastus on suur armastus," seletasin mina, ilma et

oleksin õieti teadnud, ons see seletus õige või ons tal üldse mõtet. Aga tema küsis suure huviga:

„On siis keelatud armastus tõesti suur armastus?“ ja kui mina kohe ei vastanud, küsis ta edasi: „Mis on õieti keelatud armastus? Missugune armastus on keelatud?“

„Näiteks, kui kuningatütar hakkaks kaluri või taluniku poega armastama,“ vastasin mina.

„Aga kui kaluri või taluniku poeg armastaks kuningatütart, kas see oleks keelatud?“ päris tema.

„Ei, see ei ole,“ seletasin mina. „Väike võib suuremat, alam ülemat küll armastada, mitte vastupidi. Hunt ulub kuu peale, aga kuu pole tänini ühegi hundi peale ulunud, niisugune on maailma kord.“

„See hundist ja kuust on nali, eks?“ ütles tema. „Seda te ütlesite sellepärast, et kuu meile äkki silma hakkas paistma?“

„Just sellepärast,“ vastasin mina. „Mul oli äkki tundmus, et ka mina olen hunt, kes ulub kuu peale.“

„Miks nii?“ imestas tema. „Ma ei saa aru, sest...“

„Nõnda ongi kõige parem,“ ütlesin mina ja küsisin: „Kas me ei läheks mere äärde?“

„Ma kardan sinna minna, mind võidakse kuuvalgel ära tunda ja vanaisa saaks ehk teada, et...“

„...et kuu kõnnib ühes uluva hundiga,“ naersin mina.

„Tähendab, te mõtlesite juba esteks kuuga mind?“ küsis tema imestunult.

„Ei, ma mõtlesin kuningatütart,“ vastasin mina

„Ei, te mõtlesite mind ja mul on nii häbi.“

„Miks teil siis häbi on, kui ma teid mõtlesin?“

„Seda ei või ma teile öelda," vastas tema sellise häälega, nagu peaks ta ise punastama.

„Aga kellele võiksite seda öelda?" küsisin mina.

„Kui mul oleks ema, siis temale," vastas ta kõhklemata.

„Mis te siis ütleksite talle?"

„Ütleksin, et keegi võrdles mind kuuga, aga..."

„Aga?" küsisin mina, kui tema peatus.

„Nüüd tuleb ju see, mida ma enam öelda ei või," seletas tema.

„Emale pidite ju võima."

„Aga ema ei ole ju," ütles tema. „Mina ei mäleta üldse oma ema või ainult nagu läbi udu midagi valget ja tädi ütleb, see olevatki mälestus emast, sest tema armastanud riietuda valgesse — valgesse siidi punase roosiga. Mineval aastal oli Saksa saatkonnas vastuvõtt ja seal nägin ma daami valges siidis ilmatu suure punase roosiga ning küsisin tädilt, et kas ehk minu ema oli selle daami moodi, aga tädi ütles: „Ah, fui! Mitte sugugi! Sinu ema oli peen daam." Nõnda ei teagi ma, misuke mu ema õieti oli, ainult nii palju mõistsin tädi vastusest, et see daam seal saatkonnas polnud tema arvates küllalt peen, et olla minu ema."

Ta rääkis veel hulga aega Saksa saatkonna vastuvõtust, daamist valges suure punase roosiga ja oma tädist, kes ei oskavat kuidagi talle seletada, misuke küll oli tema ema, kellest tal on ainult tume mälestus nagu millestki valgest. Mul oli hea, et ta rääkis ja et mina võisin vaikida. Ka mina, muu seas, mõtlesin oma emale — mõtlesin, et kui tema oleks minu varases lapsepõlves surnud, misuke mälestus oleks siis minul temast olnud. Igatahes vististi mitte

valge, sest minu ema kordab sealtmaalt, kus mina teda mäletan, et valget ei või ju kanda, määrdib liiga kergesti ja kes jõuab teda alatasa pesta. Niisugune oli minu ja Erika ema vahe ja kuidagi pidi see vahe ka meisse üle kanduma, arvasin mina. Ja kuna Erika rääkis, kõndisin mina vaikides tema kõrval ja kujutlesin teda üleni valgena ning ma tundsin, kuis ma seda valget kui mõnda kauget mälestust või lummutist armastama hakkasin, sootuks teisiti, kui olin armastanud tänini. Mulle näis äkki, et see, mis seni olnud, pole üldse armastus, vaid ainult mingisugune meelte-uim, mis on vallanud mind ja kõiki minuealisi, kes me kasvasime suure sõja ja revolutsiooni järellainetusis. Meie olime kuulnud armastusest ainult kui ihast, mitte rohkemast, sest mis üle selle pidi kuuluma idealiseeritud platoonikasse, ajast ja arust läinud romantikasse, mis aga mõlemad naeruväärsed. Seda õpetas meile ümbritsev elu, seda õpetasid kuuldud kõnelused armastusest, seda lugesime ka raamatuist. Isegi luuletajate käes muutus armastus ainult kõdiks või rõvetsemiseks ning kui salmis ei leidunud ühte ega teist, siis ei maksnud teda üldse lugeda. Aga nii paljude noortega on vististi sündinud nagu minugagi, et kui olime küllalt end kõditanud, küllalt rõvetsenud ja oma ihasid rahuldanud, siis saabus vahetevahelgi silmapilk, kus valdas meid imelik rahuldamatus. Ja siis me unistasime millestki kaugest valgest, kes kõnnib, punane roos rinnas, ja laulab millestki suurest ja ilusast, mis oleks nagu meie lihane ema, kes jätnud meid juba varases eas vaeslapseks. Igatahes mina olen seda nii mõnigi kord nõnda tundnud — teiste eest ei vastuta ma —, aga

mul pole kunagi julgust olnud seda tunnustada ei enesele ega teistele. Võimalik ka, et ma ei saanudki seda tunnustada, sest see unistatud kauge ja ilus oli ainult tume aimus, mitte veel mõtteid tekitav sügav tundmus. Alles täna kuuvalgel nõnda kõndides mõistsin ma õieti, mille järele ma olin nii kaua igatsenud: ma olin igatsenud mingit suurt armastust, millest ma polnud kuulnud kogu eluaja ja millest mõtleminegi võis inimese teha naeruväärseks. Aga täna ei kartnud ma enam naeruvääristust, täna mitte, kui Erika rääkis oma emast nagu millestki imelisest valgest.

„Teie mälestus emast on nagu see hoone seal kuuvalgel," ütlesin mina, tähendades lossile, mis valendas ähmaselt läbi sügistormides hõrestunud lehestiku.

„Mitte niisugune," ütles tema, kui oli natukene aega kuu valgustatud lossi esikülge mõttes silmitsenud, „miski pole niisugune kui valge mälestus minu emast."

„Niisugune võiks olla ainult mälestus kaotsiläinud suurest armastusest," rääkisin mina nagu endamisi, sest ükskõik, mis ma tegin või ütlesin, ikka mõtlesin ma oma armastusele ja tahtsin seda sõnadega puudutada, teda kuidagi kuuldavaks teha.

„On siis mälestus kaotsiläinud suurest armastusest kerge?" küsis tema.

„On siis teie mälestus emast kerge?" küsisin mina vastu.

„Jah, imekerge," seletas tema. „Ta langeb vahetevahel nagu õrn loor mu silme ette, aga kõige väiksemagi häire, meeleliigutuse või palja pingutusegi juures, teda selgemini näha, tõuseb ta jälle õhku või libiseb kiiresti kaugemale, muutudes ikka pisemaks ja

pisemaks, kuni t'ast pole muud järel kui väike ähmane laiguke jumal teab kus lõpmatuses. Seda nähes tuleb mul alati meele, et see laik või täpp pole kusagil mujal kui minu oma silmas, pahemas silmas nimelt."

„Kui see täpp on teie pahemas silmas, kuidas saate teda siis mõlema silmaga näha?" küsisin mina.

„Tõepoolest!" hüüdis Erika, nagu oleks ta mõni teab mis uut avastanud. „Kuidas saan ma teda ka oma parema silmaga näha, kui ta on ainult mu pahemas silmas? Tähendab, see pole ikkagi mitte see pahema silma tume täpp, vaid mälestus minu emast."

„Mälestus kaotsiläinud suurest armastusest," kordasin mina oma endist ütlust, nagu meeldiks ta mulle enesele või nagu peaks ta Erikale meeldima.

Juteldes kõndisime mööda kitsast teed puude all edasi-tagasi. Õieti öelda, mind tõmbasid laiemad teed ja lagedamad paigad, kus helendas kuuvalgus. Aga kui ma Erikale midagi selletaolist tähendasin, ütles tema:

„Ei, palun mitte! Mulle meeldib praegu see hämarus, need kahisevad lehed jalge all ja siin-seal kuuvalge kahvatud laigud." Aga nagu kardaks ta oma sõnadega mind kuidagi riivata, lisas ta järgmisel silmapilgul: „Siiski, kui te just tahate, võiksime..."

„Midagi ei taha ma," rääkisin mina vahele, „ma mõtlesin, et ehk teie..."

„Ei, siis jääme siia," otsustas tema.

„See on kõige parem koht kogu maailmas," kiitsin mina nagu iseend lohutades. „Parim paik ja ilusaim puiestee heledal kuuvalgel. Mis te arvate, preili, kui me kõnniksime siin nõnda kella kümneni, kaheteistkümneni, kaheni, hommikuni, kui algab valgus?"

„Issand jumal!" hüüdis tema. „Mis vanaisa ja tädi küll mõtleksid!"

„Liiatigi, kui nad teada saaksid, et kõndisite minuga, eesti poisiga," ütlesin mina.

„Siis ütleksin neile kohe, et olete korporant, nii et..."

„Palun, mitte sellest," laususin mina ja katsusin tal käest kinni võtta, aga tema tõmbas oma käe eest ära, hakkas naerma ja ütles:

„Ärge võtke mul käest kinni, mul hakkab siis hirmus häbi."

„Miks nii häbi?"

„Mu kindad on katki, sellepärast," seletas tema.

„Mul ka," naersin mina vastu.

„Sest pole ühti, et teil, teie olete mees."

„Kuidas?!" hüüdsin mina. „Kui naisel pole võimalik katkiste kinnaste asemele terveid osta, siis on häbi, aga kui mehel see võimalus puudub, siis pole häbi?"

„Mitte nõnda," vaidles tema vastu, „vaid kui noor tüdruk oma katkiseid kindaid kinni ei nõelu, siis on häbi, siis on suur häbi, kinnitab tädi mulle alati."

„Tähendab, katkiste kinnastega noor neiu on laisk ja lohakas, aga katkiste kinnastega noormees on väga korralik ja viisakas kavaler," järeldasin mina.

„Just nii," kinnitas tema: „katkiste kinnastega noor neiu on laisk ja lohakas, kinnitab tädi mulle alati."

„Nii et ka teie olete laisk ja lohakas, kui tulete kuuvalgel kõndima, katkised kindad käes."

„Ei, mu härra, mina pole mitte laisk ja lohakas,

„Kuigi kõnnin kuuvalgel katkiste kinnastega," vaidles tema vastu.

„Miks siis mitte, kui tädi nõnda ütleb?" küsisin mina.

„Aga sellepärast, et mul oli valida, kas teiega kuuvalgel kõndima või koju nõeluma. Kuid milleks siis vanaisale see vale, kui ometi koju?"

„Siis on meil juba kaks pattu hingel: vale vanaisale ja nõelumata kindad," naersin mina.

„Need on ainult minu patud," ütles tema. „Teie võite muidugi naerda, aga mina ei tea tõesti mitte, mis mulle rohkem südamevalu teeb, kas see, et ma vanaisale valetasin, või et mul mu töö tegemata seisab. Õhtul hilja ei jaksa ma, sest siis jään ma magama."

„Vaenekene!" haletsesin mina. „Palun, andke oma käsi siia, ega häbi sellest enam kasva ega kahane, ma ometi vaatan oma silmaga, kui suur see kindapatt on, mis teie südant vaevab."

Ja kui ma nüüd ta käe võtsin, siis laskis ta seda puiklemata sündida, jäi isegi kuuvalgel laigul seisatama, nagu tahaks ta mulle võimalust anda silmitsemiseks, mil määral ta trikookindad nõelumist nõuavad. Ma tõstsin tema käe silmadele lähemale, nagu ei seletaks ma muidu hästi, aga kui ma nägin kinnaste harunenud sõrmeotsi, tõmbasin ma nad järsku tuppedena tagasi, ja surusin suu paljastele sõrmedele. Tema karjatas ja käsi tegi ebamäärase liigutuse, nagu tahaks ta end vabastada, jäi ometi endiselt minu huulile.

„Nüüd käristasite mu vaese kinda hoopis lõhki," ütles ta nagu tänuliku etteheitega, kui me natukese aja pärast edasi kõndisime.

„Kui see oleks minu teha, siis oleksid teil hoopis teissugused kindad, mitte need närud," ütlesin mina.

„Eks ole, need on lihtsalt närud," nõustus ta minuga oma kinnaste suhtes, „aga las' ma parandan nad ära, küll te siis näete, et nad on päris viisakad sügisel pimedaga kätte tõmmata."

Seega katkes veidikeseks meie jutt. Erika vaatas paar korda vargsi mulle näkku, nagu uuriks ta sealt midagi või nagu peaks ta millegi üle aru. Seda tähele pannes venitasin ma meelega vaikimist, et näha, millega tema uurimine ja arupidamine lõpeb. Ja ta lõppes ebamäärase ning areldi küsimusega:

„Kas te ikka olete nõnda?"

„Kuidas nõnda?" küsisin mina.

„Ma ei oska seda öelda," vastas tema, „või kui ütlen, siis see ei meeldi teile."

„Öelge aga julgesti, sellest pole midagi, kui ei meeldi," ajasin mina peale.

„Noh — nii korporantlik," ütles tema nüüd ja täiendas: „Kangesti viisakas."

„On see siis kangesti viisakas ja korporantlik, kui ma teie kindaid närudeks nimetan?" küsisin mina.

„Aga kui te mu kätt neis närudes suudlete?" vastas ta küsimusega.

„Aga kui mina ütlen, et oleks see minu teha, siis kannaksite hoopis teissuguseid kindaid, — ons see ka väga viisakas?" esitasin mina uue küsimuse.

„Kas see siis pole viisakas?" küsis tema omakorda.

„Kuidas seda võtta," põiklesin mina vastusest kõrvale.

„Miks pole see viisakas?" päris tema.

„Teil on ehk see raske mõista," rääkisin mina,

„minul endalgi avanes mu sõnade tähendus alles pärast, kui nad olid juba öeldud. Sest mina mõtlesin oma sõnadega ühte, aga nad võivad ka muud tähendada, mis pole põrmugi viisakas."

„Aga kas see on viisakas, mis teie nende sõnadega mõtlesite?" küsis tema.

„Isegi see võib teatud korral häbematus olla," vastasin mina.

„Aga täna?" päris tema.

„Preili, andke andeks, aga hunt ulub kuule," vastasin mina.

Ta vaikis natuke aega ja ütles siis, kuna ta ise nagu kõrvale pöördus:

„Mul on hirmus häbi. Ma ei saa küll õieti millestki aru, aga häbi on siiski, häbi on ehk just sellepärast. Aga kas te ei võiks mulle lausa välja öelda, mis teie sõnad siis õieti tähendasid. Las' mul olla häbi, sest pole midagi, siin puie all pole niikuinii mu nägu näha."

„Kas te pole siis kunagi kuulnud, millal noormees teeb võõrale neiule kingitusi?" küsisin mina.

Ta vaikis natukene aega ja hüüdis siis:

„Fui! Siis seda tähendasid teie sõnad! Aga mõelge ometi, see ei tee mulle põrmugi häbi, ma isegi ei punastanud vist."

„Täiesti arusaadav, sest see seisab teist mõõtmatus kauguses," seletasin mina.

„Aga mida siis teie mõtlesite, kui soovisite mulle hoopis teissuguseid kindaid?" küsis tema, kuigi mina juba lootsin, et ta selle küsimuse unustab või meelega jätab.

„Uskuge, preili, ei ole hea, kui inimene nii väga areneb,“ ajasin mina vastu.

„Kuis nii pole hea?“ küsis tema otse jahmunult.

„Arenemine teeb inimese õnnetuks,“ ütlesin mina, sest ma olin kuskilt raamatust või lehest lugenud enesetapmiste arvu kasvamise seletust ja põhjendust, milles oli öeldud, et ühes tsivilisatsiooni arenemisega peab paratamatult kasvama ka enesetapjate hulk, sest et inimese ihasid on palju kergem tekitada kui rahuldada. Tsivilisatsioon kõditab miljonite himusid, aga rahulduse võimaldab ainult tuhandeile, neilegi poolikult, teatud kibeda pärmipäraga iga maitsvamagi karika põhjas.

„Arenemine teeb inimese õnnetuks,“ kordas Erika mõttes. „Aga milleks siis kõik sellest räägivad, milleks kõik seda nõuavad?“

„Ma ei tea,“ vastasin mina.

„Noh, siis ei ole see õige,“ otsustas ta. „Te ütlete seda ainult selleks, et küsimuse vastamisest pääseda. Kõik arenevad ja mina tahan areneda, kui saavad teised õnnetuks, milleks siis minagi üksinda pean õnnelik või õnnelikum olema.“

„Õige ta ju on,“ nõustusin mina mõeldes, kuidas küll oma kimbatusest pääseda, „sest kõige parem on nõnda, et kõik oleksid kas ühesugused õnnelikud või õnnetud.“

„Armuline härra, ma ootan,“ ütles ta naljatlevalt, kuid hääles värises ärevus, nagu aimaks ta, mis ma tahan öelda.

„Halastage mu peale täna, ma ütlen mõni teine kord,“ palusin mina.

„Ei, öelge täna, muidu ma ei saa öösel magada.“

„Seal pole midagi öelda," rääkisin mina. „Millal muretseb mees naise eest? Kui ta temaga abiellub. See on kõik, mis mina mõtlesin."

Ma ootasin, et ta midagi lausuks, aga tema jäi vait, tõstis ainult pahema käe rinnale, nagu peaks ta seal midagi kinni hoidma, kuna ta ise pisut ettepoole kõverasse kaldus. Koltunud lehed kahisesid meie jalgade all ja läbi raostunud puukroonide kallas täiskuu helkivat hõbedat siia-sinna meie kõnniteele.

„Andke andeks, preili, et ma nõnda mõtlesin," rääkisin ma viimaks. „Aga uskuge, see on nõnda, ma ei või sinna midagi parata. Teid võib see haavata, aga..."

„Te eksite," ütles tema vahele, „see ei haava mind põrmugi, aga ma oletasin kõike, mitte seda. Ja kuidas te seda veel ütlesite! Mul tahtis süda sees lõhkeda."

„Kui te teaksite, kui õnnelik ma olen!" hüüdsin mina.

„Et mul tahtis süda lõhkeda, sellepärast?" küsis tema.

„Ah ei!" vastasin ma. „Siiski, ka sellepärast! Ainult kuulda, et teie süda tahtis minu pärast lõhkeda!"

„Teie sõnade pärast," parandas tema.

„Ükskõik, kas või minu sõnadegi pärast. Algusest saadik pole ma üldse teid nähes muud mõelnud, kui aga sellest, millal ma küll teile ütlen, et kas tahaksite minu naiseks saada. Muidugi täna ma poleks veel seda teinud, mul polnud lihtsalt selleks südant. Aga ma kartsin päev-päevalt ikka rohkem, nagu peaks mingisugune takistus tulema, mille pärast ma neid sõnu üldse ei saa teile öelda. Sellepärast on mul nii

hea meel, et see täna nõnda tuli. Nüüd saagu ükskõik mis, te vähemalt teate, mis mina teist arvan. Aga vastust ma teilt ei nõua, täna mitte. Mul on sellestki küll, et ma võin teiega nõnda rääkida. Kui see oleks olenenud minust, siis poleks ma kogu tänase õhtu muud teinudki, kui aga teile korranud, kuidas ma teid armastan, imetlen, jumaldan. Ärge küsige miks, sest mina tean seda sama vähe kui teiegi. Ja kui ma esiteks nimetasin teie kindaid närudeks, siis ainult sellepärast, et ma tahtsin, kuid ei julgenud teile öelda, mil määral ma ihkaksin teid katta ja ümbritseda kõigega, mis maailmas on ilusat, kallist, toredat, peent. Esimest korda oma elus tunnen, et olen avastanud sootuks uue maailma, mis on suurem, avaram, kaunim ja ilusam kui kõik seninähtud, ja seda ainult sellepärast, et see uus maailm on teie loodud, et see uus maailm olete teie. Juba ammugi ei tea ma, mis on usk, aga teie pärast võiksin ma usklikuks saada ja kas või oma hingeõnnistustki lootma hakata…"

„Palun, mitte enam!" ütles tema, puutudes mu kätt, ja see oli esimene puudutus tema poolt.

„Andke andeks," vastasin mina, „see on muidugi hirmus, et ma…"

„Ei, see on liiga ilus," ütles tema, „ma ei suuda, sest liiga järsku."

„Ja muidugi, liiga järsku, nõnda ei või, ma mõistan," nõustusin mina, kohe aga jätkates: „Aga, armuline preili, saage ometi minust aru: mul oli hirm, mul on praegugi hirm, nagu ei jõuaks ma küllalt ruttu kõike öelda, mis mul öelda on ja mis ma ütlema pean."

„Ka minul hakkab hirm, kui teie nõnda räägite," ütles tema. „Sest mis silmad teeb vanaisa, kui ta seda kuuleb! Ja jumal hoidku veel tädi! Tema eest peab seda võimalikult kaua varjama."

„Õige, teil on ju vanaisa ja tädi!" hüüdsin mina tõsise imestusega, sest oma hirmust rääkides ei tulnud need kaks mulle kordagi pähe.

„Mitte ainult vanaisa ja tädi, vaid terve suguselts ja seltskond," seletas tema.

„Täiesti õige: terve suguselts ja seltskond," kordasin mina ja äkki olin ma veendunud, et siin ongi see, mis tekitas minus salajast seletamatut hirmu, nagu võiks kõik enne katkeda, kui ta pole veel õieti alanudki.

*

Nüüd järgnes hulk päevi, millest pole õieti midagi jutustada, sest ikka kordus üks ning seesama: kohtusime lõunalauas ja pärast kas ühine jalutuskäik või ainult kojusaatmine, kui Erikal puudus võimalus jalutuskäiguks. Vanaisale võis ta ju midagi ette luisata, et kodust kauemaks eemale jääda, aga elutingimusi, olusid ei saanud ometi mingisuguse luiskamisega muuta. Ja esimest korda tundis tema, tundsin ehk ka mina, et elus on midagi paratamatut, nagu saatuslikku, mille vastu ei saa miski. Sipled nagu kärbes ämblikuvõrgus, mida võib venitada pisut siia ja sinna, kuid mis lõpuks seob su ometi nõnda, et sa ei pääse kuhugi.

Täna rahulikus meeles sellele tagasi mõeldes, mis siis sündis, imestan ma, kui vähe on tarvis, et tunda end õnnelikuna, nii õnnelikuna, et selle õnne sära langeb kogu su pärastisele elule, olgu ta muidu ei tea kui

üksluine, igapäevane, igav ja mõttetu. Meil kahel oma õnnes polnudki muud, kui aga mõned ühised lõunasöögid, kus pidime kramplikult varjama oma tundmusi, ja ühised jalutuskäigud pimedail sügisõhtuil, kus jäime ilma isegi puiestiku langeva lehestiku värvide mängust. Meil polnud isegi ulualust, kuhu varju pugeda vihmaga, et olla teineteise läheduses, vahetada mõttetuid sõnu, mis järgmisel silmapilgul võivad ununeda, vaadata vastastikku silma, kust loed kõike seda, mida oled osanud kunagi unistada, või kust loed uusi, olematuid unistusi. Vihmagagi kõndisime teineteise kõrval, varjud pea peal, mis hoidsid meid teineteisest aupaklikus kauguses, nagu oleksime võhivõõrad ja nagu poleks me teineteisele midagi öelnud, mis meid võiks lähendada.

Tõtt tunnistada, ega tema minule öelnudki midagi lähendavat või omast, see olin ainult mina, kes rääkis, nagu oleks tegemist kõige soojema südamesõprusega, hingelise sugulusega. Tema ainult kuulas ja ei vaielnud vastu, ei tõrjunud minu tungivaid sõnu tagasi, nagu oleksid nad räägitud ka tema südamest. Nüüd hakkab mulle ikka rohkem ja rohkem paistma, et tema ei võinudki midagi erilist öelda, sest ainult mina tundsin seda, millest ma ei võinud vaikida. Temale olid mu sõnad ehk ainult huvitavaks ajaviiteks, minu hingevalangud erutavaiks kogemusiks, mis pidid teda arendama, nagu ta seda nii sagedasti oli toonitanud. Minu tegelikudki õrnused, mis ei läinud kunagi üle tema käe puutumise või suudlemise, said vististi ainult tema elutarkuse rikastamiseks, et tal oleks kord kergem oma teed minna.

Aga igakord, kui ma nõnda küllalt olin endi va-

hekorda arutanud, pisitillukesemadki sündmused mõistusesõelast üle lasknud käia, nii et pole enam mingit kahtlust, nagu võiks tegemist olla vastastikuse hingelise andumusega, meenub mulle mõni naeruväärt tühine seik meie vahekorrast ja nüüd algab mõistusesõel uuesti oma tööd ning valib ja nopib tõsiasju, mis peavad kinnitama otse vastupidist endisele. Nõnda olen lõpuks ikkagi samal paigal, sama kaugel, kuigi pingutan vahel tundide kaupa oma vaest arunatukest. Aga ma ei teegi seda selleks, et mingisuguse absoluutse tõe jälile saada, sest milline tõde võiks mulle rohkem anda, kui need pisitillukesed faktid ja tühisemadki sõnad, mida võib seletada ja näha nõnda ja vastupidi? Sest mis tähendus on lõpuks sellel, et ta ei tulnud minuga ühtegi lokaali, ainult paar korda kinno, sedagi kuhugi viletsasse?

Muidugi, ta võis nõnda talitada sellepärast, et häbenes end näidata minu seltsis, sest mina rääkisin temaga enamasti eesti keelt, olles veendunud, et tema saab minu emakeelega paremini toime kui mina tema omaga. Pealegi olin ma sellega harjunud, et vigane ja puudulik eesti keel ei häbista kedagi, annab talle ennem võõrapärase ja suursuguse šarmi, kuna aga minu halb saksa keel oleks alandav minule kui ka temale. Mäletan, et ta millalgi imestust avaldas, miks mina kui üliõpilane, liiatigi veel korporant, ei valda küllaldaselt saksa keelt. Siis tõin ma temale seletuseks oma ja ka teiste uue orientatsiooni, mis suundub Inglismaa poole, aga tema küsis kohe, et kas siis ka Inglismaal on korporatsioonid ja värvid? Kahjuks pidin ma tahes-tahtmata möönma, et ei ole, nagu ma ka seda oleksin pidanud tunnustama, et

minu uuest orientatsioonist hoolimata ei valda ma ka inglise keelt.

Jah, kui ma oleksin tahtnud täiesti aus ja avameelne olla, siis oleksin pidanud ütlema: armuline preili, ma ei valda õieti midagi ja korporatsioonigi olen ma ehk ainult sellepärast sattunud, et ma mitte midagi õieti ei valda. Milleks rääkida mõnest saksa või inglise keelest, isegi minu emakeel on puudulik, sest et olen õppinud prantsuse keelt, mis on jäänud napiks inglise keele pärast, kuna inglise keel lonkab saksa keele pärast ja saksa keel inglise ja prantsuse keele pärast. Kõike, mida olen õppinud, tunnen ainult sel määral, et tahta olla see, mis ma ei ole. Kui edvistan millegagi — ja seda teeb iga noor —, siis on see mõni võõras viis või võte, võõras keel ja komme. Ja mulle teeb vähe muret, et ma just nõnda kõige paremini paljastan oma hingelise kohmakuse ja vaimse saamatuse või et ma seega riivan iseenda ja teiste lugupidamist, sest seda viimast pole ei minul ega mu kaaslasil kuigi palju. Ma olen küll uhke, aga mul on napp iseteadvus, ma olen kõrk, aga eneseväärtusega on halb lugu, nagu oleksin kasvanud tõusikute keskel, kus kord suurustatakse, sestsamast lömitatakse, kus lubatakse, aga murtakse antud sõna, kus võetakse endale kohustusi, aga ei mõeldagi nende täitmisele, kui see pole äriliselt kasulik. Mina ja mu kaaslased, me peame endid oma isadest targemaks, arenenumaks, kultuursemaks, aga elaksime ometi süütu südamega nende kulul ja süvendaksime ja paljundaksime meeleldi nende eksitusi või lõhuksime seda, mis nemad loonud. Mul ei ole mingit tarvidust saada iseendaks, olla ma-ise ja jääda iseendaks, nagu

nõuab keegi välismaine luuletaja, sest ma olen ikka näinud, kuulnud ja lugenud otse vastupidist: kõik katsuvad saada, olla ja jääda millekski muuks, mitte iseendaks, ja mina tahan olla nagu kõik teised Või peab ka minule ja mu kaaslastele tõepoolest vooruseks saama — olla ma-ise?

Ei, mu armsad! Ma tulen maalt, aga ma ei tea, kus ma peaksin sellega edvistama, kui iga poiss ja tüdruk trügib linna. Ma olen eestlane, aga ma ei tea, kus ma sellega peaksin uhkustama. Ma olen üliõpilane, aga see kõditab tänapäev veel ainult siis, kui mul on peas värvimüts, nagu oleks just see haritud eesti noorsoo ta-ise. Seda kõike pange tähele, armuline, preili, kui te ei taha minus pettuda. Sest sellest kõigest järgneb, et mul ei ole kuigi palju usku iseendasse: ükski ei või sellesse uskuda, mida tal ei ole. Ainult kord elus olen ma seda usku tundnud kogu oma ihu ja hingega, kogu oma südameverega ja ühes minuga pidid seda tundma ka teised, aga sellest, armuline preili, ei või ma teile rääkida, sest see juhataks meid lõpuks Võnnu alla, millest ehk teie ei taha kuulda. See viiks meid selle sootuks tundmatu meheni, kes meile ütles: „Vennad, meist igaüks on saanud kahe, kolme, kas või kümne venelase vastu, surnud eestlanegi on saanud venelase vastu, kas siis elav eestlane ei saa sakslase vastu, kes on surelik!“ Sellest polnud midagi, et rääkija ise langes, meie võitsime, sest me uskusime, minagi uskusin, uskusin iseendasse. Aga see usk on ei tea miks kaduma läinud. Nõnda oleksin pidanud ma ütlema, kui oleksin tahtnud olla avameelne.

Siiski, ma petan nähtavasti iseend ja ka lugejat.

Tol korral mõtlesin ma vaevalt midagi selletaolist. See kõik on hiljem tulnud, see tuleb praegu kirjutades. Siis küsisin ma ennem: kas pole tõenäolikum, et ta mitte nii väga ei häbenenud mind kui kartis oma inimesi, kes oleksid kohe kõik vanaisale ja tädile, kogu sugukonnale ette kandnud, et need maksku mis maksab meie kohtumise võimalused kõrvaldaksid, kuigi Erika peaks oma teenistuskohta muutma või selle hoopis kaotama? Ja muidugi, lohutasin end siis, ennem kardab ta omi kui häbeneb mind või mu lonkavaid keeli. Ennem häbeneb ta iseend ja oma kehvi kehakatteid kui mind ja mu kohmakust, sellepärast hoidub ta ilmumast sinna, kus on hele valgus ja uudishimulikud silmad. Sest siinilmas pole midagi alandavamat ja häbistavamat kui vaesus, mis vahib su näost, pilgust, kehakatteist, ehteist.

Ka ei tahtnud ta kuidagi lubada, et mina oma rahaga talle pileteid ostaksin, nagu mäletaks ta ikka veel meie juttu katkistest kinnastest, oma pennisid aga sagedamini kinole kulutada käis tal nähtavasti üle jõu. Temal oli rahast nagu teine arusaamine kui minul ja paljudel minu kaaslastel. Meie laenasime, ilma et oleksime eriliselt oma südant vaevanud, millal või kelle poolt võlg kord tasutakse. Meil kõigil oli mingisugune lootusrikas usk iseenda ja oma ümbruse tulevikku, tema elas nagu ainult olevikule, kus valitses puudus.

Nõnda siis olid vihmaga meie ainukeseks loomulikuks ulualuseks need katused, mis seisid pargis postide otsas, aga neidki saime harva kasutada, sest enamasti leidsime sealt ikka teisi eest, kel ka polnud nähtavasti kuhugi minna. Seisukorra tegi eriti ras-

keks see, et mul polnud vihmavarjugi ja pidin seda häda ajel pereprouaalt laenama, kes oli küll väga vastutulelik, kuid vahtis sellise näoga mulle otsa, et ma tahes-tahtmata hakkasin põhjusi seletama, milleks mul varju vaja. Kuid tema takistas alati minu vabandumist ja ütles naeruga: „Ärge ometi nii hirmus palju seletage, muidu peab arvama, et te luiskate — et te südametunnistus pole puhas.“ See tegi asja piinlikuks ja nõnda kõndisin nii mõnigi kord sügiseses piserdavas vihmas ilma varjuta, palitukrae ainult üles tõstetud, kuna Erika hoidis pea kohal väikest vihmavarju, mis ulatus vaevalt varjama tema õlgu ja tilgutas mulle vett kas pähe või krae vahele, kui ma ei kõndinud küllalt aupaklikus kauguses.

Aga kogu see oluline viletsus ei langetanud põrmugi meie meeleolu, ennem tundsime end kahe vaeslapsena, kes äkki on sattunud mingisugusele muinasmaale. Sügisõhtu rõskuses unistasime oma ühisest tulevikust. Õieti tegin mina seda, tema avaldas vaikimisega või ka mõne kaudse sõnaga oma nõusolekut. Minu kavatsemiste sekka võis ta näiteks äkki tähendada:

„Te peaksite saksa keele rääkimises rohkem praktiseerima.“

„Meie peame nõnda tegema, et üks päev räägime kahekesi saksa, teine päev eesti keelt,“ ütlesin mina.

„Eesti keel on hirmus raske,“ arvas tema.

„Küll mina ta teile selgeks õpetan,“ lubasin mina, ilma et oleksin ise oma lubadust kuigi tõsiselt võtnud. Üldse tundusid mulle elu ja olud tol korral pööraselt kergeina ja sellepärast olin ma valmis igasuguseid tõotusi välja jagama.

„Aga siis peate teie ka saksa keele hästi ära õppima," ütles Erika minu sõnadele vastukaaluks.

„Ma hakkan seda rääkima nagu oma emakeelt," tõotasin ma.

„Hakkate teie tõesti?" küsis tema umbuskliku rõõmuga.

„Hakkan," kinnitasin mina ja lisasin: „Aga teie peate siis ka meie õ hääldamise ära õppima, nii et kui lapsed..." Mul suri sõna suhu, kuid sellest polnud enam mingit kasu, sest viimasena väljendatust oli küll, et tunda end äkki hirmus naeruväärsena. Aga tema kas ei märganud seda naeruväärsust või teeskles märkamatust, öeldes:

„Õnnetud lapsed! See täht murrab neil keeled suus. Milleks õieti niisuke hirmus täht on olemas? Kas siis ilma temata kuidagi läbi ei saa?"

„See täht on meie keele rahvuslik uhkus," seletasin mina. „Tema kaudu oleme suguluses maailma suurimate ja vägevamate rahvastega."

„Kellega nimelt?" küsis tema.

„Kas või venelaste ja inglastegagi," vastasin mina. „Keegi keeleteadlane seletas mulle millalgi, et ainuüksi meie õ-häälikust pidavat järeldama, et meid kas ootab suur ja hiilgav tulevik või meil on kunagi olnud samasugune minevik. Mina muidugi pooldasin tulevikku, keeleteadlane rahuldus minevikugagi, sest tema arvas, et surnud vana kreeklane on rohkem väärt kui mõni kuulsusetu rahvas, kes elab veel tänapäev. Sellepärast peate oma arvamust meie õ kohta tingimata muutma, kui te tahate õnnelikuks saada."

„See on muidugi nali, eks?" küsis tema.

„Ei," vastasin mina. „Te õpiksite palju kergema

südamega meie keele ära, kui te omandaksite keeleteadlase veendumuse, kes ütles, et õ-hääliku kaudu oleme suguluses inglaste ja venelastega.“

„Venelastega ei taha ma sugulaseks saada,“ ütles tema.

„Aga inglastega?“ küsisin mina.

„Vanaisa ütleb, et inglased on julmad,“ ütles ta.

„Seda ma ei tea,“ vastasin mina, „aga inglased ja nende keel valitseb maailma. Hea oleks seista suguluses maailmavalitsejatega.“

„Tähendab, te ei armasta sakslasi,“ arvas tema minu sõnadest järeldada võivat.

„Vähemalt ühte neist jumaldan ma,“ vastasin mina ja puutusin tema kätt. „Seda tahaksin ikka uuesti teile korrata, et te mind usuksite kui oma hingeõnnistust. Ja kui teie ei taha meie õ kaudu sugulaseks saada ei inglaste ega venelastega, siis lepin ma ka sellega.“

„Ei, ei, ma tahan, kui teie seda tahate,“ ütles tema kärmesti minu sõnade vahele, nagu kardaks ta järgnevaid.

„Te olete hea, olete kuldne,“ kiitsin mina.

„Usute seda tõesti?“ küsis tema.

„Ma usun seda kaljukindlalt,“ vastasin mina.

„Vanaisa ütleb ka alati, et minul olevat hea süda. Sellepärast ei kartvat tema kunagi, et mina võiksin teda millegagi kurvastada.“

„Millal võiksin ma teie vanaisaga rääkida?“ küsisin ma nüüd.

„Milleks seda?“ küsis tema hirmunud häälel vastu.

„Ma tahan otsustada iseenda ja teie saatuse,“ se-

letasin ma, „sest ma ei suuda kauemat aega seda teadmatust taluda. Te olete nii mõnigi kord kohkunult tähendanud omastele ja sugulastele, noh, ma tahaksin siis mõnda neist palgest palgesse näha. Ja et te peate kõige paremaks neist vanaisa, siis on ehk kõige targem temaga algust teha.“

„Vanaisa on muidugi kõige parem,“ kiitis tema, „aga ma palun, mitte veel, mitte nii ruttu.“

„Tähendab, te kardate?“ küsisin mina.

„Jah, ma vist kardan,“ nõustus tema. „Ma lihtsalt ei julge teist temale rääkida.“

„Seda pole ju tarviski,“ seletasin mina, „te lihtsalt öelge, millal võiksin ta üksinda kodust leida, ja kõik muu jätke minu hooleks.“

„Ei, ei, ei, jumala pärast, mitte nõnda! Seda ei tohi te milgil tingimusel, muidu...“

„Mis on muidu?“

„Ma ei tea, mis, aga ma kardan, kardan,“ kordas tema.

„Mis meist kahest küll saab, kui teie nii väga kardate,“ laususin mina nagu kurja aimates.

„Ma ei tea, aga ma kardan tõepoolest,“ kinnitas tema.

„Me ometi peame ükskord mingile otsusele jõudma, mis saab meist ja meie armastusest,“ käisin mina peale.

„Ja muidugi, me peame,“ nõustus tema allaheitlikult, „aga ma tahaksin veel mõni päev nõnda, sest...“

„Te ehk ei taha, et ma üldse...“

„Ei, ei, ma tahan,“ kargas ta mu sõnade vahele, „aga vanaisa peab ette valmistama, ma pean enne talle kõik ütlema, nõnda on parem, ma tunnen.“

Sellega siis jäigi seks korraks. Aga asi kujunes palju lihtsamaks, kui Erika oli kartnud. Kuna tema oma südant valutas ja pisaraidki valas, tabas vanaisa ta kord silmi pühkimast. Nõnda oli asjal loomulik ots käes, mis hargnes sinnamaale, et Erika jutustas kõik: algas oma valest ja lõpetas minuga ja minu külaskäiguga vanaisa juurde.

„Noh, ja vanaisa?“ huvitusin mina. „Mis näo ta tegi? Mis ta ütles? Oli ta kuri?“

„Kuri mitte,“ vastas Erika.

„Mis siis — rõõmus?“

„Ka mitte.“

„Tähendab, kurb,“ järeldasin mina.

„Jah, just,“ kinnitas tema, kuna näha oli, et tal oli raske asja õiget seisukorda seletada.

„Aga midagi ta ju ometi ütles või tegi?“ ajasin mina peale. „Teie vahel ometi sündis midagi?“

„Mina nutsin ja vanaisa silitas mu pead,“ rääkis tema häälel, nagu tahaks ta jällegi nutma hakata.

Muidugi, kui ma praegu meie tolleaegsele seisukorrale tagasi mõtlen, siis oligi ju põhjust küll, et nutta, aga tol korral olin ma nagu pimedusega löödud. Et segamatult oma asju arutada ja nõu pidada, läksime parki, aga vaevalt olime sinna saanud, kui hakkas tihedat vihma sadama, mille järele tuul juba terve päeva oli lõõtsunud. Hõrestunud lehestiku tõttu polnud meil kuskil ei õiget tuule ega vihma varju. Lõpuks tulin mina heale mõttele kurja ilma eest varju otsida paksude kuuskede all. See oli õnnelik mõte, sest kuna kuused asetsesid mäe ääres ja tuul puhus mäelt, siis olime ühtlasi vihma kui ka tuule eest kaitstud.

Ma ei tea, millal ma ühegi elusa või elutu eseme vastu niisugust tänumeelt oleksin tundnud kui tol korral selle paksu kuuse vastu, mille all me siis kahekesi seisime. Veel praegu, kui ma parki satun ja sealt mööda lähen, käib mul soe hoog südamest läbi, ja kui ma oleksin usklik, siis võiksin ma ikka ja jälle jumalat tänada, et ta on loonud kuuse ja andnud talle laialihargnevad juured, mille tõttu ka oksad peavad olema samuti laiad, lisaks veel mitte püsti, nagu männil, vaid allapoole ripakil, et vihmavesi nõrguks ilusasti nende tippu ning sealt tilk-tilgalt maapinda, kus ootavad janunevad kiudjuured. Tol korral mu mõtted muidugi nii kaugele ei läinud, nad ei teotsenud üldse nii ükskõiksete asjadega, nagu on seda jumal ja loodus.

Imelikul viisil käis mul just siis valus hoog südamest läbi, kui olime vihmavarju leidnud, sest ma mõtlesin endamisi: soo, nüüd oleme siis oma armastusega kuuse all. See oli ütlus, mida minu isa tarvitas inimeste kohta, kes olid sattunud äärmisse viletsusse. See ütlus oma masendavuses võrdus sõnadega, mida piiblis tarvitatakse Õnnistegija kohta: lindudel on pesad, rebastel augud, aga inimesepojal pole, kuhu oma pea panna, ainult et inimesepoja asemel olime meie kahekesi ja pea asemel meie armastus. Seega tuleks pühakiri ümber teha ja öelda: lindudel on pesad, rebastel augud, aga armastusel pole siin ilmas kuhugi minna.

Ometi olime tol korral rõõmsad, et leidsime selle kuusealusegi, kus mina küsisin:

„Kas vanaisa siis midagi ei öelnud?"

„Ütles, ütles küll," vastas tema. „Ta ütles, et, ar-

mas laps, kas sa paned ise ka tähele, et sa räägid oma valedest ja armastusest ühe korraga? Kas see ei pane sind mõtlema? küsis ta. Seni, kui sul polnud armastust, polnud ka valesid, aga tuli armastus, siis tulid ka valed. Mis saab küll armastusest, kui ta ajab nõnda valetama! Seda ütles vanaisa."

„Kas te siis varemalt kunagi polnud vanaisale valetanud?" küsisin mina.

„Mitte kunagi," kinnitas tema. „Tädile küll, aga mitte vanaisale, sest tema oli ikka nii hea, et temale polnud tarvis valetada."

Me vaikisime natukeseks ajaks nagu kurbuses, et meie armastus oli ajanud valetama isegi kõige paremale inimesele maailmas. Siis pärisin mina:

„Aga mis ütles vanaisa minu kohta? Lubas ta mul tulla? Tahab ta mind vastu võtta?"

„Kui ma teda palusin, siis..."

„Siis andis ta järele," ütlesin mina vahele. „Seda ma arvasin kohe, sest ma uskusin temast teie sõnade järgi ainult head. Aga millal ma võin tulla?"

„Seda vanaisa ei öelnud," vastas tema.

„Aga siis on see ju sama hea kui mitte lubada," ütlesin mina pettunult.

„Ei, ei," tõttas tema rahustavalt seletama, „vanaisa lubas kindlasti ja tema oma lubadust peab. Vanaisa on üldse niisugune, et kui ta midagi ette võtab, siis seda ta ka teeb, olgu või terve maailm ta vastu. Sellepärast siis, kui tema on meiega, siis pole meil midagi karta. Ainult niipalju ütles ta, et hea küll, las' ta tuleb, mitte aga täna ega homme, ka mitte ülehomme, sest ma tahan puhata. Liiga palju erutust ühekorraga. Ja me peame ometi vanaisast aru saa-

ma, sest tema elab minevikus. See, mis praegu, on temale ainult unenägu ja et tulevikust rääkida, selleks on ta liiga vana. Ta ütles mulle viimane kordki, kui ma tahtsin meie tulevikust rääkima hakata, et jätku ma teda tulevikuga rahule, temal pole sellega asja. Muidugi andis ta nõu rohkem minevikule mõelda kui tulevikule. Ühte lubas ta mulle siiski — lubas meie asjast vaikida, selle täiesti omale pidada, niipalju arvestas ta siiski meie tulevikku."

„Hea seegi," ütlesin mina, „nii et nüüd oleme kolmekesi terve suguseltsi vastu."

„Jah, nüüd oleme kolmekesi," kordas tema nõustuvalt, aga sellisel toonil, nagu ei usuks ta ise põrmugi, et meid nüüd on tõepoolest juba kolm, kes hoiduvad ühte. Ennem oleks võinud tema häälevarjundist järeldada, nagu poleks me õieti enam kahekesigi, vaid seisame igaüks omaette eraldi — mina, tema ja vanaisa. Meie kõik kannatame sama asja käes, aga igaüks kannatab omal viisil ja igaühel on sellepärast omad tundmused ja mõtted.

*

Järgmisel päeval Erika puudus lõunalauast ja pereproua ütles asja seletuseks:

„Preili kirjutas, et ta eile õhtul pidanud vihmaga välja minema, teinud jalad märjaks ja saanud kõva nohu väikese palavikuga, peab paariks päevaks voodi jääma, palus end vabandada."

Kui peale laste keegi neile sõnadele ei reageerinud, jätkas majaproua:

„Üldse on preili viimasel ajal pisut imelik — hajameelne mis hirmus! Vististi on ta kurameerima hakanud."

„Ega sinul muud ole, kui aga armastus," tähendas majahärra.

„Mis muud siis noorel, ilusal tüdrukul saabki olla," vastas majaproua.

„On see siis ainukene mure elus?"

„Seda mitte, aga noored tüdrukud ei tunne muid muresid," seletas majaproua.

„See oli siis nõnda, kui sina olid noor, tänapäeva noored on teissugused," vaidles mees vastu.

„Jah, tänapäeva noored on praktilisemad," toetasin mina majahärrat.

„Olete teie, härra studioosus, nii väga praktiline?" pöördus majaproua üle laua minu poole.

„Mina pole ju noor tüdruk ja jutt oli tüdrukuist," põiklesin mina vastusest kõrvale.

„Mispärast te siis arvate, et tüdrukud on praktilisemad kui poisid?" küsis majaproua.

„Naised on ikka praktilisemad kui mehed," seletasin mina.

„Naised kohanevad rutemini oludele," arvas majahärra. „Nüüd on praktiline aeg, sellepärast siis..."

„...naised on praktilised," jätkas majaproua pilkavalt. „Ei mina mõista, kust teie, mehed, selle võtate. Lehed kirjutavad, et saksa tüdrukud jäävad meeste puudusel enamasti vallaliseks, aga miks nad ei abiellu siis eestlastega, kui nad oleksid praktilised?"

„Eestlased ei taha neid," ütles majahärra.

„Ära luuleta," hüüdis majaproua. „Küllap juba eestlased tahaksid, aga saksa tüdrukud ei taha, sest nad pole praktilised. Nad nõuavad, et eesti mees oleks noor, haritud ja rikas, aga niisukesi mehi ei jatku ju eestigi tüdrukuile. Praktiline tüdruk peaks leppima

palju vähemaga. Hea, kui mehel on ükski soovitud omadus. On ta rikas, siis pole haridusest ja noorusest nii väga lugu, ja on ta haritud, noh, siis peaks ehk loobuma noorusest ja rikkusest, kuna noorus kaalub mõnikord suure hariduse ja rikkuse üles. Nõnda mõtleks praktiline naine. Aga ometi ei taha nõnda keegi mõelda ja sellepärast ärge rääkige mulle nii väga praktilisusest. Meil oli hiljuti juttu korporatsioonidest, kuhu lähevad niihästi poisid kui tüdrukud. On see väga praktiline? Teie peaksite seda teadma, härra studioosus."

„See pole põrmugi praktiline," ütlesin mina.

„Aga miks siis kõik katsuvad seda teha, kui aeg on praktiline ja inimesed muutuvad ühes ajaga praktiliseks, nagu minu mees arvab?"

„Ma ei tea," vastasin mina. „Võib-olla mõne idee või moe pärast."

„Noh, näete, noored pole sugugi praktilised, kui nad jooksevad idee või moe pärast," otsustas majaproua. „Sedasama arvan ma ka saksa tüdrukuist, muu seas meiegi preilist. Kui mina võiksin talle nõu anda, siis ütleksin talle: mis te tühja jändate oma tundidega, langege parem mõnele mehele kaela ja kui ei ole sakslast, siis leiate eestlase."

„Teie nõuande järele oleks tal varsti laps süles, aga alimente peaks ta kohtuga nõudma," ütles majahärra.

„Ei, mu armas mees, sa tunned iseennast ja oma kaasvendi halvemini kui meie, naised. Asjata püüad mehi halvemaks teha, kui nad tõepoolest on. Teie seas on veel küllalt neid, keda naise truudus ja armastus seob. Häda on ainult selles, et seda truudust

tänapäev vähe leidub. Kui mina oleksin praegu noor tüdruk, siis ei kardaks ma silmapilkugi, et ma endale terveks eluajaks meest ei leiaks."

„Ega meiegi pole veel teineteist maha matnud," naljatas mees.

„Aga küll me matame, ma ei kahtle selles silmapilkugi," rääkis majaproua tõsiselt. „Kuulge, teie mehed, te pole sugugi nii targad ja kanged, nagu te ise arvate. Ja mis puutub naiste praktilisusse tänapäev, siis lubage minul selles kahelda. Mina arvan, et olgu kuis on, aga naisel pole ometi praktilisemat asja, kui on armastus."

„Aga kui naised ei armasta enam, mis siis?" küsis mees.

„Siis ärgu süüdistagu vähemalt mehi," vastas majaproua. „Aga muidugi on see lollus! Naine armastab endiselt, ainult et rumal koolitarkus, sõnaline raamatuteadus on arvama ajanud, nagu võiks miski asendada armastust ja truudust."

„Armuline proua, kas teie usute seda ka, mis te räägite?" küsisin mina.

„Aga muidugi," vastas majaproua kõhklemata.

„Tõsiasjad räägivad ometi teile vastu," arvasin mina.

„Misukesed tõsiasjad?" küsis tema. „Lahutusprotsessid? Alimentide nõudmised? Ärge ometi seda uskuge, mis inimesed, eriti naised, kohtu ees räägivad, liiatigi kui nad räägivad armastusest ja alimentidest. Kui sagedasti armastatakse selleks, et saada alimente, ning neid nõutakse enamasti ikka siis, kui ei armastata. Aga need kõik on kauged asjad, mis jätavad meid külmaks. Kas te ei tahaks mulle ühe kü-

simise peale vastata? Kuid sina, vanamees, ära sega end vahele, lapsed on lauast läind ja las' ma ometi räägin, nagu ma mõtlen. Sellepärast siis, härra studioosus, kui niisuke kena preili, nagu meie oma, olgugi ta sakslane, paneks teile käe kaelale ja ütleks — muidugi peab ta oskama seda õieti teha — ütleks, et teie olete tema elu algus ja ots, teie olete tema hingeõnnistus, tema maapealne lunastus...“

„See kõlab ju nagu sinu enda armuavaldus söögilaua ääres,“ tähendas majahärra, kuna mina tundsin, et puna kipub mul vägisi näkku tõusma.

„Ma palusin sind mitte meie jutu vahele segada,“ ütles majaproua ja pöördus siis jällegi minu poole: „Mis te arvate, mis te teeksite kena tüdrukuga, kas või meie preiligagi, kui ta teile nõnda ütleks? Kas te tõesti võiksite ta sinnapaika jätta?“

„Ma tõesti ei tea, sest minu sissetulekud...“ tahtsin mina seletada.

„Ah, mis sissetulekud!“ hüüdis majaproua vahele. „Te võtate enda kokku, hakkate tööle, muretsete sissetulekud, kui tüdruk oskab õieti oma käe teie kaelale panna.“

„Sa peaksid kosjakontori avama,“ tähendas mees.

„Päris kindel, et hea kosjakontor oleks palju tarvilikum asutus kui halvad kohakuulamise kontorid, nagu meil neid juba küllalt olemas,“ vastas majaproua oma abikaasale.

„Seda nüüd küll,“ vastas see, „aga kas sa oled ka kunagi järele mõtelnud, et enamasti iga käsi, mis osatakse mehe kaelale panna, on raskem kui ike härja sarvis?“

„Kui see nõnda oleks,“ vastas majaproua, „miks

siis inimesed nüüd armuikke vabaduses end sagedamini tapavad kui varemalt?“

„Ega siis enesetapjate kasv ainult armastusega seletu,“ ütles mees nagu halvakspanevalt.

„Aga millega siis?“ küsis majaproua. „Majandusega? Noh, seda võite ainult teie, mehed, uskuda. Aga, noorhärra, vastake mulle avameelselt, mis ajaks teid kergemini enesetapmisele, kas toidu- või armunälg?“

„Kõige hullem on minu arust, kui tuleksid mõlemad näljad korraga,“ vastasin mina, sest ma tundsin, et ma võisin kergesti mõlemale karile joosta.

„Muidugi, kaks korraga on kõige hullem, aga üksikult võtta on armunälg valusam kui toidunälg, sest toitu saab varastada, armastust mitte. Kui hakkad kord uskuma, et kellegi silmis on su eluõnn, siis pole muud kui...“

„...kui kuul pähe, nöör kaela, vette või ratta alla,“ lõpetas lause mees.

„Just nii,“ kinnitas majaproua, „või sa pöörad kogu maailma ümber, et eluõnne-silmad oma tuppa särama panna.“

„Sest muidu pole paari aasta pärast, kellest lahutuda,“ ironiseeris mees.

„Lollus!“ hüüdis proua. „Eks küsi härra studioosuselt, kas ta mõtleks paari aasta pärast lahutusele, kui ta saaks need silmad, kus särab tema eluõnn.“

„Ma ei tunne selliseid silmi,“ valetasin mina.

„Ja pole kunagi tunnud?“ küsis majaproua.

„Vististi mitte,“ vastasin mina viivitades, nagu tuletaksin midagi meelde.

„Vististi,“ kordas proua. „Seal see rebasesaba ongi. Mina lihtsalt ei usu, et võiks kuskil loomulik

noormees olla, kel poleks unistuseski silmi, mis säravad tema eluõnnest. Kes seda kinnitavad, luiskavad või ei tunne iseend. Samuti on lugu ka teiega. Ma juba ütlesin teile kord, et oleksin mina teie aastais noormees, siis oleksin ma juba ammugi meie preilisse kõrvuni armunud, tema endale naiseks palunud ja temaga kas või põgenenud, kui muud pääseteed poleks olnud. Aga teie istute temaga lauas, nagu oleksite puust või nagu hoiaksite jääkotti südame all."

Asi hakkas minule piinlikuks muutuma, nii et ma pidin äärmiselt valvel olema. Ainult arusaamatuks jäi, kas majaproua rääkis nõnda meelega ja teadlikult minu õrrituseks või tegi ta seda sellepärast, et tal polnud minu ja Erika vahekorrast vähimatki aimu.

„Praktiline küsimus," pöördus mees oma abikaasa poole: „kuhu sa meie preili taolise noore neiuga põgeneksid, kui sul oleksid samad sissetulekud, nagu noorhärral?"

„Ah kuhu?" imestas proua. „Ükskõik kuhu. Aitaks kas või Haapsalust ja Tapastki."

„Ja kui kauaks?" päris mees edasi.

„Paariks päevakski, sest siis seisaksid kõik paratamatuse ees."

„Väga hea," kiitis mees. „Aga kuidas on vaheajal lugu sinu teenistuskohaga, sinu ainukese sissetulekuallikaga? Härrad ministeeriumis, pangas või kontoris on muidugi väga mures, et kuhu küll meie kallis noorhärra on saanud, mis temaga küll, paraku, on juhtunud, eks? Ei, armas naisuke, ei sa neis oludes põgeneks kuhugi, samuti ei leiaks sa vähegi korralikku tüdrukut, kes sinu rumalust tahaks kaasa teha. Sest paari päeva pärast, kui sa tagasi tuled, istub sinu ase-

mul mõni teine ministeeriumis, pangas või kontoris, kellest pole karta, et ta põgeneks. Ja tüdruk, kelle silmis säras hiljuti su eluõnn, nutab samad silmad peast, kui ta näeb, millise rutuga ta on pannud iseenda ja teised paratamatuse ette.“

„Kui kõik noored mõtleksid nagu sina, siis oleks pool vähem abielusid,“ ütles proua mehele.

„Sellest võib härra studioosus ainult ühe järelduse teha: abielusadamani on tal alles pikk tee ees. Põgeneda ei saa ta ühegi tüdrukuga, kellega üldse maksaks põgeneda, ja ilma põgenemiseta ei lähe või ei lasta talle minna ühtegi tüdrukut, kellega ta tahaks põgeneda.“

Nõnda kõlas pika jutu lühike tulemus, mis sai halvaks ennustuseks minu armastusele. Ja see ennustus tõendus üsna ruttu, rutemini, kui mina kunagi olin osanud oletada.

Kui Erika paari päeva pärast lõunalauda ilmus, oli ta kahvatum ja nukram kui kunagi varem. Majaprouale esitas ta põhjuseks oma halva tervise, liigse väsimuse, vanaisa haiguse ja nii mõnegi muu häda, mis koormab tema hinge ja keha.

Õhtul, kui mina teda väljas kohtasin, ütles ta mulle, et täna pole tal põrmugi aega, lisas aga nagu minu lohutuseks kohe, et vanaisa ootab mind homme kella kümne ja üheteistkümne vahel, sest siis pole tädit kodus. Ka tema ise minevat seks ajaks välja, nii et meie pidime jääma vanaisaga täiesti kahekesi. Küll painasin mina teda, et ta ohverdaks täna mulle pool või veerandki tundi, aga vastuseks tema ainult kiirustas sammu, tõtates pooljoostes kodu poole, nagu oleks seal tuli lahti.

„Mis mõte on mul homme teie vanaisa jutule tulla, kui teie ise kohtlete mind nõnda," ütlesin ma lõpuks, kuna ma samal ajal katsusin temaga sammu pidada. „Kolm päeva olen ma teid oodanud nagu oma hingeõnnistust ja nüüd põgenete minu eest oma vanaisa ja tädi juurde. Ma saan sellest ainukese järelduse teha: teil pole üldse südant minu tarvis või te hoiate oma südant veel rohkem omastele ja sugulastele."

Nüüd vähendas ta oma sammu, tahtis peagu mul käest kinni haarata ja hüüdis pisaratega kurgus:

„Halastage ometi teiegi minu peale!"

See sulges mu suu, sest mul oli äkki tundmus, nagu peaksin ma ta kui väikese linnupoja võtma ja oma suu juures sussutama, nagu ma seda nii sagedasti nende udusulistega olin teinud. Mis pidin ma veel ütlema?

„See on hirmus," laususin ma viimaks. „Muidu on täna kaua aja tagant jälle nii ilus: taevas selge, tähed säravad. Näete, kui palju neid on! Maa on kuiv ja kahutanud, aga meie jookseme kõrvu, nagu aetaks meid taga."

„Kas te ei mäleta enam, mis te kord armastuse kohta ütlesite?" küsis tema.

Ei, ma ei mäletanud midagi erilist, sest oma teada olin ma temast nii ja teisiti rääkinud.

„Te nimetasite teda koledaks," ütles tema. „Ma ei uskunud teid siis, aga nüüd hakkan juba uskuma Te peate küll palju targem olema kui mina."

„Armastuses olla kõik rumalad," ütlesin mina.

„Ma tahaksin veel palju rumalam olla, kui ma olen," ohkas tema natukese aja pärast.

„Mina ka," ütlesin ma, „ainult kui see päästaks ar-

mastuse. Ainult kui meil poleks vaja nõnda joosta, nagu põgeneks armastus meie eest."

Aga me olime tänavanurgale jõudnud, kus ta harilikult sirutas mulle oma käe. Kui ta täna seda tegi, ütles ta:

„Siis homme kella kümne ja üheteistkümne vahel."

„Homme," vastasin mina. „Aga millal on teil minu tarvis aega?"

„Ka homme," vastas tema ja lahkus, nagu oleks tal raske kauemaks jääda minu lähedusse. Mina seisin postina paigal, kuhu ta minu oli jätnud, ja ei liikunud enne, kui tuli mingisugune paar, kes müksas mind möödudes, siis pöördusin ümber ja läksin tagasi. Alles tüki aja pärast märkasin, et ma kõndisin neid tänavaid, kus olime nii mõnigi kord kõndinud kahekesi. Ja ma võtsin ette täna üldse kõik paigad läbi käia, mida olid puutunud tema jalad, vaadanud tema silmad. Tegin seda nagu katseks, et kas üksinda jõuab ühe õhtuga kõikjal olla, kus kahekesi on viibitud nädalate jooksul.

Kui olin küllalt tänavakividel tammunud, läksin ka parki ja tallasin neil teil, mida olime oma sammudega mõõtnud lugematu arvu kordi. Käisin katusealustelgi vaatamas, aga nagu kiuste, täna ei olnud siin ainustki hinge. Hundina ööpimeduses hiilisin ma lõpuks ka selle kuuse alla, kus me viimati olime vihmavarju otsinud. Toetusin seljaga vastu tüve ja seisin, käed surutud sügavale tasku.

Kui ma tagasi hakkasin tulema, oli rohi ja sammal juba tublisti külmunud ning ragises jalge all murdudes. Seda raginat kuulates — ma jätkasin meelega külmunud samblal kõndimist — oli mul rin-

has valus tundmus, nagu tallaksin ma iseendas midagi samm-sammult puruks.

Ja kui ma nüüd sellele tundmusele tagasi mõtlen, siis näib mulle, et ma polegi tänini muud teinud kui endas midagi puruks tallanud — samm-sammult, päev-päevalt, tund-tunnilt. Praeguste ridadegi kirjutamine pole vististi midagi muud kui aga millegi purukstallamine, et saaks temast lahti, sest muidu ei jaksaks pikemat aega edasi elada. Ja kui see tõesti nõnda oleks, mis tähendaks inimesele siis, et taevas on avar ja kõrge ning et seal säravad miljonid tähed, mida olevat loonud jumal? Milleks need ilusad ja suured asjad, kui ma iseendas pean purustama kõik ilusa? Või peab taevas oma tähtedega ja looja jumalaga olema just sellepärast? Jah, võib-olla just sellepärast, sest muidu leiduks nii palju neid, kes ei taluks oma elu. Kuu ja tema veerandid, päike ja pilvitus, kevade ja sügis, suvi ja talv, soe ja külm — kõik on ehk ainult selleks, et minutaolisel viletsal oleks midagi oodata, loota, uskuda ja et ei lõpeks sigimine ja suremine.

*

Järgmisel päeval oli minu peamureks, kas ma saan enda kella kümne ja üheteistkümne vahel vabaks või mitte. Ja ma otsustasin, et kui ei saa heaga, siis kurjaga ometi, kuigi see peaks maksma minu teenistuskoha.

Aga hommikul valitses ministeeriumis mingisugune eriline elevus, mille põhjuseks olid sekretäri nagu möödaminnes pillatud sõnad, et tuleb koondamine. Õieti polnud selles midagi uudist, sest koondamisest oli juba enne mind räägitud ja korrati sedasama ka minu

ajal ministeeriumis, ometi leidus ikkagi põhjust vahetevahel uusi inimesi juurdegi võtta. Miks sekretäri sõnad just täna sellist mõju avaldasid, jäi vähemalt minule esiotsa arusaamatuks. Mulle valmistas teiste saladuslik sosistamine isegi nalja, sest ma ei näinud seda esimest korda.

„Räägitakse mõni aeg ja siis jääb kõik nagu tänini," ütlesin oma kaasteenijale, kellega istusin ühes lauas.

„Ei, nüüd olla asjal tõsi taga," vastas see, „ja hundipassid saavad kõigepealt need, kes viimati tulnud ja kel pole naist ega lapsi."

„Nii et meie kahekesi oleme esimeste seas," järeldasin mina.

„Mina mitte," vaidles tema vastu ja lisas nagu naljatades või ironiseerides: „Täna registreerin ja kui jumal aitab, siis võib mõne nädala pärast ristida. Nii et kui nad pisutki kannatavad, siis olen mina varsti perekonnaisa."

„Siis pean ka mina tõttama," püüdsin mina vastu naljatada, „kui see peaks aitama."

„Ei soovita," vastas tema juba üsna tõsiselt. „Ennem laske end ministeeriumist välja kui naisega kokku koondada."

„Aga teie?" küsisin mina.

„Mina," kehitas ta õlgu. „Miks siis kõik peavad nõnda, nagu mina? Uskuge, kallis sõber, meie palk ühes naisega on vähem kui meie üksi ilma palgata." Et mina sellest kohe aru ei saanud, siis seletas ametivend edasi: „Ütleme, te kaotate koha, palju tuleb teil siis kuus elamiseks puudu? Ma mõtlen, et mõni aeg, sest siis leiate tingimata jällegi midagi. Mina arvestan

nonda: tuba kümme krooni, eks? viisteist krooni toidu peale — aitab?"

Siis tundus see summa mulle napina, aga praegu ütleksin ma oma ametivennale, et võib vähemaga läbi ajada, ainult seda peab meeles pidama, et ei tohi palju jalutada, siis ei pea vastu. Seda võin öelda iseoma kogemuste põhjal. Aga siis ei öelnud ma midagi, sellepärast võis ametivend vabalt jätkata:

„Paneme viis krooni lõbustustele, mõistate: mõnikord odav kino, teatris ülemise korra tagurida, isegi korda kaks kohvikusse, tükike odavat lõhnaseepi, karp hambapulbrit, paar korda kuus sauna, muidugi kõige odavamal päeval — ühesõnaga, üsna viisakas olemine meiesugusele ja kõigega kokku kogu puudujääk kolmkümmend krooni kuus, kui ei satu mingisugusele tööotsale. Aga kas teate, kuidas naisega on? Võtad ministeeriumist oma palga ja kui elama hakkad, siis on kuulõpul puudujääk neli-, viiskümmend krooni. Arvutage nüüd ise, kumb on kasulikum, kas palk naisega või palgata ja naiseta. Nii et uskuge, armas ametivend, palga pärast ei maksa naisevõtmisega rutata. Aga muidugi, kui on teisi põhjusi, siis muidugi. Sest on ju naisi, kes ise teenivad või kel on varandus, naa! see on juba hoopis teine asi."

„Aga kust teie siis seda nii hästi teate, kui te alles täna registreerite?" huvitusin mina.

„Ma ju ütlesin esteks, et täna registreerin ja mõne nädala pärast võin ristida," vastas tema. „Tähendab, olen juba kauemat aega abielus, miks ma ei peaks siis teadma. Teie olete kogu aeg õppinud raamatutarkust, mina elutarkust, pealegi olen mina teist mõni

hea aasta vanem. Oma naise kaudu selle kohagi siia sain.“

„Ah nii!“ laususin mina nagu imestunult.

„Ja muidugi,“ kinnitas tema. „Ja naise kaudu tean koondamistestki õigel ajal, nii et võisime end parajaks silmapilguks ära registreerida. Sest kui mehel on õige naine, siis teeb ta kõik õigel ajal, seda pidage meeles. Naine, kui ta on õige ja armastab õieti, on kui boamadu sul kaelas, ei sa temast nii kergesti pääse.“

„Ega tahagi pääseda,“ ütlesin mina omalt poolt.

„Üsna õige: ei tahagi pääseda, see on peaasi,“ kinnitas tema ja küsis siis: „Aga kust siis teie seda teate?“

„Mulle ütles seda hiljuti keegi proua,“ vastasin mina. „Tema kinnitas, et kui naine oskab mehele käe õieti kaela ümber panna, siis...“

„Siis on see kui jiu-jitsu,“ naeris ametivend vahele. „Üsna õige! Just nõnda!“

„Mitte just nõnda, aga mõte oli seesama,“ seletasin mina.

„Noh, mis me siis veel räägime, kui mõte seesama,“ ütles tema. „Mõte on peaasi.“

Nõnda vestlesime töö vahel, kuna mina kibelesin ülemuse juurde minema, et kella kümnest üheteistkümneni vabaks saada. Ise aga arutasin endamisi jutlemise ja kibelemise ajal: kui nüüd tõesti tuleb koondamine, nagu juba ammugi ähvardatud, siis olen mina vististi esimene, kellele sulg sappa pannakse, nagu arvab minu ametivendki. Aga mis ma siis täna õieti Erika vanaisa juurde otsin, mis ma temale võin öelda, kui ma olen vähegi korralik inimene ja kui ma

pole hoopis arutu? Lähen ma talle ütlema, et ma tema tütretütart kui meeletu armastan, või lähen ma temalt sama tütretütre kätt paluma? Esimest öelda on totrus ja teist paluda kuritegu või naeruväärne, kui ma täna-homme sellegi koha võin kaotada, mis mul praegu on.

Ometi pidin ma minema luba paluma, sest ma ei võinud minemata jätta, olin ju ise tahtnud ja lubanud minna. Kuid praegu paistis see mulle kõik otse arusaamatuna ja mõistatusena. Mind talutati nagu pimesi kuhugi, nagu oleks mõni naine ka minule juba oma käe osanud õieti kaela ümber panna. Või pidi neid sõnu ainult mõistu, piltlikult võtma? Siis polnud muidugi midagi parata, ma pidin minema.

Ja läksingi, kuigi süda kiskus sees külmaks. Juba ülemuse juurest tulles pidi minu näos midagi harukordset olema, sest kõik vahtisid mulle küsivalt otsa ja kaaslaudnik ütles naljatades:

„Tähendab, ka registreerima või enne ristima?“

„Ei, ainult laenu korraldama,“ vastasin mina.

„Ometi üks arukas inimene!“ ohkas ametivend. „Laenata ja lõbutseda, seda maksab, aga armastada ja pealegi veel abielluda, nah...“ Ta ei lõpetanud ja ma lahkusin.

Teel minnes astusid mu jalad nii-öelda sammu edasi, kaks tagasi. Nüüd tagantjärele ei suuda ma küllalt iseenese, oma meeleolu ja arusaamise üle imestada. Ma olin ju ise sellest mineku-momendist kui oma eluunistusest mõelnud ja mul oli peas ja südames kõik ilusasti valmis, mis ma sellele tundmatule vanahärrale ütlen, nii et ta tahes-tahtmata oma lapselapse käe mulle lubab. Millest siis äkki see

tõrksus minemises ja millest see meeleolu langus, peaaegu lootusetus? Kas ehk minu majarahva arutlusest hiljutises lõunalauas? Või ametivenna naljatlevalt ironiseerivast lobast täna hommikul? Või halvas minu meeleolu tõepoolest teade lähenevast koondamisest ja võimalikust kohakaotamisest? Aga ma polnud tänini niikuinii seda kohta palju arvestanud, vaid olin mõelnud varsti mõne parema leida, mis võimaldab viisakama elamise. Miks ma siis nüüd enam seda paremat kohta ei lootnud? Kas ehk sellepärast, et käesolev viletski ähvardas kaduda? Olin ma siis loomult või ainult armastuse ajel õnnemängija, kes usub kohe suuremat võitu, kui tal õnnestub saada mõni väiksem, kuna selle viimase äpardumisega kaovad ka kõik teised lootused?

Erika juures avas ta mulle ise. Tal oli juba mantel seljas ja kübar peas, nagu ruttaks ta kuhugi, ainult et ootas veel minu tulekut. Ärevalt sosistas ta mulle ühes tervitamisega otse jumalakeeli:

„Aga paluge vanaisa ilusasti! Olge tema vastu kena!“

Kuna mina ennast üliriietest vabastasin, läks tema minust teatama. Kogu tema kõnelemises, liikumises ja tegumoes avaldus äärmine erutus ja tal oli nagu üpris hea meel, kui ta lõpuks võis mu vanaisa juurde juhatada, et siis nagu põgenedes kaduda.

„Palun siit läbi,“ ütles ta mulle, kui ma end maast laeni ulatuva peegli ees korraldasin, mis oli raamitud mahagonisse. Vanaisa ootas mind nimelt mingis kabinetitaolises väiksemas toas, kuhu pääses ruumika saali kaudu, mis oli nii-öelda kuhjatud punapuust mööbliga, nagu poleks siin inimestele üldse tahetud

ruumi jätta elamiseks või olemiseks. Ainus pilk sellele rikkusele ja toredusele — sest nõnda mõistsin ma seda siis ja mõistan väikese teisendiga ka praegu — ning minu senine raske meeleolu muutus otseteed hingeliseks masenduseks. Kindel on, ma pidin seda valge peaga tüdrukut tol korral küll hullumeelselt armastama ja see armastus pidi vististi palju sügavamal peituma, kui ma seda õieti praegugi veel oskan endale seletada, vastasel korral oleksin ma vististi jala pealt ümber pöördunud, mantli ja kübara varnast kahmanud ning sõnalausumata uksest välja joosnud. Sest mis mõte oli mul üldse selle tundmatu vanahärra ette ilmuda, kui mul oleks olnud pisutki taipu iseenda seisukorra, mineviku ja tuleviku hindamiseks? Aga mul ei olnud seda taipu või kuigi oli — sest miks muidu mu süda sees nii väga ära langes —, siis oli see segi löödud või põhjalikult uimastatud palju vägevama võimu poolt, kui on seda inimese aru.

Nõnda siis astusin ma edasi — mööbliga kuhjatud saalist läbi väiksemasse tuppa, kus istus kõrges tugitoolis valgepealine kõhn vanahärra, kelle näojooni ma alguses lähemalt ei seletanud, sest katted akna ees lõid hämara valguse ja vanahärra istus seljaga akna poole. Minu sisse astudes jäi ta rahulikult istuma, aga ta sirutas lahkesti, peagu nagu rõõmsalt mulle oma kondise käe, mis oli nii valge, et näis helendavat hämaruses nagu juuksedki. Ta ütles:

„Mina röömustap teid nähha, sest minu kallis Erika on see asi mulle kõik ära rääkind. Teie olep nii lahke ja võtap seal toolil minu vastas iste, et ma voip teid hästi vaatama.“ Ja kuna mina kui juhm

näidatud toolile istusin, ilma et oleksin märganud ennast viisakalt tutvustadagi, rääkis vanahärra edasi: „Ma olep nii röömus, et ma voip kaua aja tagant jälle see eesti maakeel rääkima, sest mina armastap see keel, aga minul ei olema enam keegi, kellega mina rääkima. Nüüd istup jälle minu ees üks echt eesti mees, nii et mina voip rääkima see armas eesti maakeel, nagu siis, kui oli veel see vana aeg."

„Härra parun," tahtsin mina vahele tähendada, aga tema katkestas mu sõnad hüüdega:

„Miksperast siis mina olema paruniherra, kui eesti keel?! Eesti mees, kui ta on see öige mees, ütlep ikka paruniherra, mitte Herr Baron! Nõnda räägip üks linnamees ja tema on, mitte see öige eesti mees. Ja miks teie ütlep mulle Herr Baron, kui eesti riik ja valitsus seda kovasti ära keelama? Kas teie ütlep minu kalli Erikale ka Baronesse? Ütlep teie?"

„Seda mitte, parunihärra, aga..." tahtsin mina seletada.

„Miksperast siis mina olema paruniherra, kui minu tütretütar mitte olema Baronesse ja kui riik ja valitsus seda kovasti ära keelama? Meie peap olema keik nüüd see kodanik, eesti vabariigi kodanik, nenda käip see öige nimi."

„Parunihärra," ütlesin mina nüüd otsustavalt, „mina olen maal kasvanud ja minu silmas jääte teie kuni surmani parunihärraks."

„Siis olep teie mässaja oma eesti riigi vastu," vastas tema ja nõnda langes minu kavatsetud meelitus mulle endale linguna kaela, mille see valgepealine vanahärra oma järgnevate sõnadega kiskus aina koo-

mulle, öeldes nüüd juba saksa keeli, et vabamalt ja täpsemalt väljenduda:

„Tahate teie aga mind siiski parunihärraks pidada, siis peaksite loomulikult minu lapselapses sama seisust austama. Või ei ole see teie arvates mitte nõnda?“

„Küll ikka, parunihärra,“ vastasin mina, püüdes jätkata: „Minu austus ja lugupidamine teie lapselapse vastu...“ aga tema ei läbenud minu lause lõppu ära oodata, vaid ütles vahele:

„Mina ei mõista teid hästi. Teie ütlesite, et olete maal kasvanud ja peate mind nagu teie isagi paruniks kuni surmani, aga milleks austate täna siis mind oma külaskäiguga, kui te peate ka minu lapselast paruniseisusse kuuluvaks?“

„Härra parun,“ püüdsin mina öelda, aga tema ei andnud mulle mahti jätkamiseks, vaid jätkas:

„Lubage, noorhärra, ma tean, mis te öelda tahate, sest mu lapselaps on mulle kõik seletanud. Ma ei süüdista teid milleski, ei tee teile mingeid etteheiteid. Ma olen vana, mul on juba mullalõhn juures, haud ootab mind ja ma olen palju kauem maailma näinud kui teie, noormees. Ja ma ütlen teile: ma olen eesti rahvastki kauem näinud kui teie ja annaks jumal, et teie teda samuti armastaksite, nagu mina teda olen armastanud. Teie muidugi ei mäleta 1905. aastat, aga mina mäletan ja mina olin üks neid, kes vene nuudimehi oma mõisapiiridesse siis ei lasknud. Mis see tol korral tähendas, seda küsige oma vanematelt vendadelt, kui neid teil on, küsige oma isalt, emalt, kui nad elus. Aga ka minu juures põletati ja rööviti, kuigi mitte nõnda, nagu mõnes kohas mujal, sest

mina ja juba minu isa olime rahva vastu teisiti kui nii paljud teised ja nõnda oli ka minu mõisa rahvas teine kui mõnes teises kohas. Seda kõik räägin ma ainult selleks, et hoiduda vääriti mõistmisest ja otsustamisest teie poolt. Ajad ja olud on vahepeal muutunud, jah, mis teha, need on sootuks muutunud, aga seda, et mina olen parun ja et mina jään surmani selleks teie ja teie isa silmis, nagu te esiteks ütlesite, ei või ometi mingisugused ajad ja olud muuta. Sama maksab ka minu lapselapse kohta, kes on otseteed minu verest. Või arvate teie teisiti?"

„Ei, härra parun, ajad ja olud ei või verd muuta, liiatigi nii ruttu," nõustusin mina.

„Väga õige!" hüüdis tema, „vähemalt mitte nii ruttu. Tõug on püsivam kui ajad ja olud. Ja ma ütlen teile, noormees: minu tõug on vana ja haruldaselt puhas, kui see teid huvitab. Eesti Vabariigi valitsust huvitab see igatahes, sest loomade tõupuhtusest on ta õppinud juba lugu pidama, mis mulle väga meeldib. Võib-olla jõutakse kord sinnamaalegi, et ka inimesetõust hakatakse lugu pidama, nagu mina seda teen. Ja sellepärast küsin ma teilt, noormees: mida on teil kaasa tuua, kui te abielluksite minu lapselapsega, kel on kaasavaraks vähemalt tema vana tõug, kui mitte muud praegusel korral?"

„Ma armastan teda üle kõige maailmas!" hüüdsin mina toolilt karates ja peagu tahtes selle valgepealise vanahärra ette maha langeda, nagu oleks tema mu jumaldatu. Aga tema jäi üsna rahulikuks, palus mind uuesti istet võtta ja ütles:

„Noormees, ärge olge ometi nii kindel, et teie armastus minu lapselapse vastu on suurem kui tema

armastus teie vastu. Teie aastais ei tea meie mehed naise armastuse suurusest veel midagi, seda õpime alles palju hiljem tundma ja hindama. Teie aastais ollakse huvitatud rohkem oma himudest ja ihadest kui naise armastusest. Minul igatahes on küllalt põhjust arvata, et kui teie armastus on suur, mida ma meeleldi usun, sest muidu ei kõneleks ma teiega nõnda, siis minu lapselapse armastus on vähemalt sama suur, kui mitte suurem. Nõnda seisab armastus armastuse vastu, kuid minu lapselapse tõugu pole te veel millegagi tasunud. Mida pakute tema tasakaalustamiseks, et teie abielu oleks pisutki niiöelda ühesuguste vahel, mitte mesallians igas mõttes."

„Parunihärra, ma tõesti ei tea, mida ma pean pakkuma," laususin mina piinlikus kohmetuses.

„Ülikooli pole lõpetanud?" küsis ta.

„Kahjuks ei."

„Te olete korporant?"

„Just nii, parunihärra."

„Siis on teil muidugi võlad, sest korporandina tegin võlgu omal ajal minagi, kuigi minu taskuraha pidi küll palju suurem olema, kui teil ta olla oleks võinud."

„Mul pole kunagi taskuraha olnudki," ütlesin mina.

„Seda halvem," vastas tema, „võlad peavad nõnda veel suuremad olema. Te olete ametnik, nagu mulle seletatud, kas te ei ütleks mulle, kui kaua peate teenima, et oma võlad tasa saada, kui paneksite kogu oma palga võlgade maksmiseks? Palun ausat ja avameelset vastust."

„Vähemalt paar aastat," ütlesin mina.

„Noh, selle poolest pole asi nii väga hull," lausus tema nüüd nagu mõttes ja lisas siis: „Aga kui suur on teie praegune palk?"

Kui ma selle kohta olin täpse vastuse andnud, ütles ta nagu lootusetult:

„Aga kuidas mõtlete siis elama hakata, kui abiellute? Teie ei saa ju õiget ühetoalist korteritki võtta, kui tahaksite kümne aastagi jooksul oma võlad likvideerida."

„Ma loodan varsti palgakõrgendust, sest mul on sidemed ja tutvused," ütlesin mina nüüd, kuigi ma selle asemel oleksin pidanud ennem vastama: „Kardan sellegi koha varsti kaotada."

„Raske on nii tähtsat sammu, nagu abielu, toetada ainult lootustele," ütles tema. „Mina olen vaene mees, aga mul on ometi suuremad sissetulekud kui teil ja võlad puuduvad mul praegu hoopis, ometi arvab mu lapselaps tarvilikuks midagi teenida. Kui ta abielluks teiega, siis, et kuidagi ära elada, peaks ta vähemalt kahe-, kolmekordselt teenima hakkama. Esiteks pole seda teenistust kuskilt võtta või kuigi oleks, siis ei peaks ükski armastus või tervis sellisele elule pikemat aega vastu, liiatigi et minu lapselapse tervis pole mitte kõige tugevamaid. Sellest kõigest võite isegi õige järelduse teha."

„Aga parunihärra, teie unustate peaasja — armastuse," ütlesin mina.

„Otse vastupidi, ma just toonitasin, et antud olukorrale ei peaks ükski armastus kauemat aega vastu," rääkis tema. „Ja kui teie tõesti minu lapselast armastate, pealegi veel austate, siis ei peaks te teda

tema nooruse ja kogenematuse tõttu meelitama olukorda, mis oleks raskeks katsumiseks mitte ainult temale, vaid ka teile enesele. Teie kui korporant peaksite sellest ehk kergemini aru saama kui mõni teine, sest teie kuulute ringkonda, kus arvatakse, et igal rahval peab oma eraldatud ja väljavalitud kiht või seisus olema, kel on loomulik õigus loota lahedamaid eluvõimalusi kui suurel hulgal või massil...“

„Härra parun, siin teie eksite või vähemalt liialdate,“ ütlesin mina.

„Milles on minu eksitus?“ küsis tema kannatamatult vahele. „Et teie ei usu, ihka või taha ega looda väljavalitud või kõrgemat seisust? No kuulge, noormees, minule vanale baltlasele ei peaks teie katsuma seda tõendama hakata. Meie korporatsioonid polnud ometi ainult joomiseks ja laulmiseks ning naistest pidi nad hoitama hoopis puhtad. Korporatsioonides said mehed selleks, mis nad pärastises elus pidid olema, ja selles peitus nende peatähtsus. Kui teie oma korporatsioonides olete unustanud selle ainukese asja, mis varemalt õigustas joomisegi, siis mul on väga kahju, et see ilus, vana instituut on teie käes nii vildakule pinnale libisenud. Aga öelge mulle, noormees, on siis selleks tõesti tarvis korporatsiooni, et ühiselt juua ja laulda? Kui see nõnda on, siis pean ma ehk oma otsust teie kohta hoopis muutma ja igal tingimusel loobuma loaandmisest oma lapselapsel teiega abielluda, kuna praegu on takistuseks ainult peaasjalikult majanduselised põhjused.“

„Härra parun, ma olen suures kimbatuses,“ ütlesin mina, „teie lapselaps, preili Erika, heitis mulle meie tutvuse algul ette, et ma olen liiga korporantlik.

teie aga tahate mulle süüks panna, et ma pole küllalt korporant, ma ei leia sellest dilemmast pääseteed, kuigi ma oleksin rikkam, kui olen."

„Oma lapselast mõistan ma väga hästi," rääkis vanahärra. „Teiega tutvudes oli ta lootnud leida lihtsa ja tubli eesti haritud noormehe, aga nüüd sai ta kokku korporandiga, kes pidi nii või teisiti jätkama sedasama, mis oli ehk meilegi saanud komistuskiviks. Muidugi tekitas see temas teatud pettumuse. Aga uskuge, härra studioosus, minu pettumus on veelgi suurem ja sügavam, kui ma teie enese suust kuulen, et teie üldse midagi ei jätka, vaid et teie ainult joote ja laulate. Või ei joogi teie, mis?"

„Parunihärra, kuidas seda nüüd võtta," kohmasin mina pisut piineldes.

„Tähendab, ometi," ütles tema. „Muidugi, teisiti see ei võigi olla, see on loomulik. Aga lubage mul üsna otsekoheselt ja avameelselt küsida: siis teil pole midagi muud, kui tulete kokku, et juua ja laulda? Teie vabandage mind vanainimest, aga mind huvitab mu kodumaa arenemine ja käekäik." Ning eesti keeles ütles ta: „Mina armastap see eesti rahvas, selleperast tahap ma teadma. Mina moistap: teie tulep kokku, joop ja loulap ja kui teie saama küllalt jooma ja loulma, siis teie hakkap see armas eesti rahvas juhtima ja valitsema, sest ka tema olep üks kange loulu rahvas, nagu mina ise oma korvaga kuulama. Aga kui kaua teie motlep nenda loulma ja jooma ning see eesti rahvas valitsema? Minu süda lehep raskeks, kui mina nenda motlep, sest mina armastap see eesti rahvas, mina armastap teda oma vanast südamest, kuni tema jääp seisma." Ta oli

oma suures tugitoolis nagu äärmise väsimuse tõttu sootuks kössi vajunud, ainult helevalged juuksed ja peagu samasugused käed, mis toetusid küünarnukkidest saadik tooli kõrvaspuile, kumasid selgesti hämarusest vastu. Alles natukese aja pärast jätkas ta oma emakeeli: „Ja mu süda hakkab valutama ka oma kalli lapselapse pärast, kes on mu vanade päevade ainuke mure ja rõõm, sest mulle näib, nagu oleks ta oma nooruse-armastuse kinkinud mehele, kes õieti ei tea, mis on elutõsidus, sest ta on liikmeks ühingus, kus ainult juuakse ja lauldakse."

„Oma armastuse pärast olen ma valmis kõigeks, ka korporatsioonist lahkumiseks," ütlesin mina, et päästa katsuda, mida üldse päästa võib.

„Asi läheb sellega ainult halvemaks," vastas tema.

„Härra parun, ma ei mõista teid," imestasin mina, „olen ma korporatsioonis, siis on see halb, astun ma sealt välja, siis on see veel halvem."

„Just nii!" kinnitas tema. „Veel halvem! Sest see kõik tõendaks ainult ühte: teil puudub elutõsidus. Te astute samme ja võtate endale kohustusi, millest olete valmis järgmisel silmapilgul loobuma. Minule ja minu kaaslastele oli korporatsioon ja tema värv pühadus ning on seda surmani, samuti oli mul mu abieluga: mina kavatsesin ta kogu eluks. Aga muidugi, mina olen vana, endised pühadused kaovad; naisigi vahetatakse nüüd nagu särke, just kui vajaksid nemadki pesusseandmist."

„Kui ma teie juurde tulin, parunihärra, siis ainult selleks, et preili Erika kätt teilt kogu elueaks paluda. Ja kõige juures, mis mulle püha, tõotan ma..."

„Aga mis on tänapäev õieti veel püha?" küsis

tema. „Mis on teie juures püha? Öelge mulle näiteks, usute teie jumalat, seda kõige pühaduse alust? Usute teie teda ükskõik mis kujul? Tunnete teie oma südames midagi igavest ja ilmatu suurt, kelle ette te tahaksite kord päevas, nädalas, kuus, aastaski kord kõiges oma olemuses põrmu langeda, oma eksitusi kõiges tõsiduses kahetseda, püüdes saada tulevikus paremaks inimeseks? Ärge mõelge, et ma küsin seda teilt iseenda pärast, mind ei huvita tänapäeva inimesed ja nende jumalad oma pühadustega enam kuigi palju. Mõni minevikust saabunud surnud asjake on mulle palju elavam kui tänapäeva inimesed ja nende jumalad. Ma küsin seda teilt selle pärast, kelle kätt te minult palute ja keda te ütlete armastavat üle kõige maailmas. Vastake siis mulle oma südamevere häälega, nagu vastaksite temale endale: on teil mingisugune pühaduste alus, nagu mina seda teile seletasin? langete teie kunagi tema ette põrmu?"

„Seda nüüd mitte, aga...," tahtsin mina vastata.

„Tähendab, ei ole," rabas tema vahele. „Teie jumalaga on sama lugu, nagu teie korporatsioonigagi: ta on ja ta ei ole ka mitte. Aga millise püha juures te tahate mulle siis tõotada, et palute preili Erika kätt kogu elueaks? Teie vanemate jumal on teile surnud, teie esiisade pühadused on teile ükskõikseks saanud, nende traditsioonid naeruväärseks muutunud — ja muidugi, ka teie esiisadel olid oma traditsioonid, mina tean seda, — aga millele mõtlete siis toetuda, millest pidet leida? Millega tahate mind veenda, et mina peaksin julgema selle saatuse teie kätte usaldada, kes mulle üle kõige kallis?"

„Parunihärra, teie nõuate minult oma lapselapse

käe eest rohkem, kui ükski tänapäeva noormees võiks teile lubada, kui ta oleks teie vastu sama aus ja avameelne, nagu olen mina. Ma olen kindel, et ka teie ringkonna noorte seas sünnib seesama muutus, samasugune arenemine, sama, kui tahate, laostumine, nagu seda püüdsite konstateerida minus, aga ega te sellepärast ometi mõnele oma ringkonna noormehele ei keelaks oma lapselapse kätt."

„Muidugi mitte," vastas tema endastmõistetava kõhklematusega.

„Tähendab, peapõhjus teie keeluks on ometi see, et ma olen eestlane," järeldasin mina nüüd.

„See on nii ja ometi pole see nii," ütles tema. „Teie järeldus on vildak, sest oma kiidetud armastuse peale vaatamata teie mõtlete endale rohkem kui oma armastatule. Kas te siis kunagi pole katsunud õieti kujutella, mis sünniks, kui teie abielluksite minu lapselapsega? Teie ehk vabandate mind, kui ma nüüd lõpuks puudutan asju, millest peaks ehk vaikides mööda minema. Aga küsimus on nii teile kui minule tähtis, sellepärast ütleme juba kõik, mis meil öelda on. Kui te minu lapselapsega abiellute, siis kindlasti ei pääse teie teadvusest, et te abiellute parunessiga, ega? Te armastategi teda mitte kui noort tütarlast, vaid kui parunessi, kuigi see nimetus on seaduse poolt keelatud. Te ehk toonitate minulegi vanainimesele mu paruniseisust mitte niipalju minu kui iseenda pärast, sest teil pole ükskõik, kas te oma armastatu kätt palute talutaadilt või endiselt mõisahärralt."

„Seda muidugi, aga..." tahtsin mina vahele seletada, kuid tema ütles:

„Lubage, noormees, ma pole veel lõpetanud. Nii

siis: teie arvates te ei abiellu mitte lihtsalt mõne tüdrukuga, keda armastate, vaid te abiellute parunessiga. Noh, ja see ringkond, kuhu te oma noore naise viite, kuidas vaatab see temale? Näeb ta temas ainult teie noort naist? Ei, kõigepealt näeb ta temas parunessi, ta näeks temas seda isegi siis, kui see paruness ise seda eneses näha ei taha. Sest mis tähendab temale ta paruness, kui ta elaks teiega ühe- või paaritoalises korteris ja peseks ise oma kui ka teie söögiriistu ning küüriks toapõrandaid, sest abilise võtmiseks ei jätkuks teil raha, nagu pole seda meilgi praegu. Hea, kui asi sellegagi lõpeks, siis poleks häda veel kuigi suur. Aga nagu ma juba ütlesin, teie ringkonnas jääks minu lapselaps ikka parunessiks ja see tähendab, et seal ei võiks ta kunagi oma inimeseks saada. Ühe sõnaga, nii või teisiti, ta jääb väljapoole ringkonda. Pealegi võiks ta teie karjäärile kergesti kahjulikuks saada, sest kuidas võiks teid täiesti usaldada, kui ei või usaldada teie naist, keda te armastate.“

„Selles teie eksite,“ ütlesin mina, „meil on küllalt mehi, kes on vastutavail kohtadel ja kelle naised pole vaevaks võtnud oma mehe keeltki ära õppida.“

„Ei, noormees, mitte mina ei eksi, vaid eksite teie, kui te arvate, et selliseid mehi ja naisi võib täiesti usaldada, et ühiskond võib neile toetuda. Aga vabandage mind, see on vististi üleliigne, sest ma tahtsin hoopis midagi muud öelda. Tähendab, minu lapselaps jääks teie ringkonnas nii või teisiti võõraks olluseks. Aga mis sünniks tema oma ringkonnaga, sellega, kust ta pärit? Teiega abielludes kaotaks ta ka selle, kas täiesti või teatud määral, selle üle ei maksa vaielda. Nii et tema jääks täiesti õhku rippuma,

tema kogu maailm oleksite tõelikult ainult teie. Öelge nüüd ise, kas ma ei pea siis teilt palju suuremaid tagatisi nõudma kui saksa noormehelt, kes paluks minu lapselapse kätt? Sel korral jääks ju minu lapselapsele peale oma mehe veel tema ringkond kõigi selle huvide ja traditsioonidega, rõõmude ja muredega, lootuste ja pettumustega."

„Teil on täiesti õigus," ütlesin mina löödult ja lisasin: „Aga kui asjale nõnda vaadata, siis ei või eestlase ja sakslase abielust üldse juttu olla, nende vahel ei tohiks kunagi armastus tekkida, nad peaksid ikka vihavaenlasina seisma teineteise vastu."

„Teie liialdate, noormees, sest teie armastate," ütles tema üsna rahulikult, nagu ei puutukski see küsimus temasse. „Minu arvates on nõnda, et kui üks pool kaotab oma ringkonna, ilma et võidaks asemele uut, kui ta toob kaasa vana ja puhta tõu ning nime, mis ikka veel pole kaotanud oma võlu ja väärtust, siis peaks ta teiselt poolelt ometi midagi vastutasuks saama, olgu see siis mees, nagu aamen kirikus, või teatud majanduseline seisukord, mis võimaldab armastajail elada ka ilma lähimate sidemeteta ühe või teise ringkonnaga. Nõnda saan mina sellest aru."

„Ja teie arusaamise järgi ei rahulda mina teid ei oma isikuga ega ka majanduselise seisukorraga?" küsisin mina.

„Ma võib-olla eksin, aga kahjuks on see nõnda," vastas tema. „Mina olen vana, ei mõista hästi enam olusid ega inimesi, võimalik, väga võimalik, et nende väärtuse üle peaks hoopis teiste mõõtude järgi otsustama. Aga pole parata, ma lähen päev-päevalt vanemaks, mitte nooremaks."

„Mul on väga kahju," ütlesin mina tõustes, sest ma mõistsin, et mõttetu on jätkata, „aga ma ei või sinna midagi parata, et ma teie lapselast endiselt armastan. Minu austus ja lugupidamine aga on tema vastu mitmekordseks tõusnud, kuna ma tean, et tal on niisuke vanaisa."

„Noormees," tõstis ta nüüd oma pea, et minule peaaegu paluvalt otsa vaadata, millest tundsin, et ka tema armastas minu armastatut, „kui te tõesti minu lapselast armastate, siis unustage, et ta on paruness, ja loobuge temast, see oleks ainuke, mis te tema heaks võiksite teha. Leppige palja armastusega, abielu teiega oleks talle liiga raskeks koormaks. Igatahes mina teen kõik, mis minu võimuses, et ta seda koormat endale ei võtaks."

Ma ei vastanud, sest ma ei söandanud lubada, ma ainult kummardusin vaikides, nagu nõus olles, tema ees ja mõtlesin lahkuda, aga tema sirutas mulle oma käe, mida ma peaaegu pidin suudlema, nagu oleks see mu armastatu käsi.

„Te vabandate mind lahkesti, et ma oma vanu liikmeid toolilt üles ei hakka ajama. Uksed, palun, jätke vahelt lahti, et ma kuuleksin, kui Erika kõlistab. Kui vaja, astuge mind vaatama, teiega oli nii huvitav rääkida. Aga nüüd olen ma nii väsinud, et teen väikese uinaku enne Erika tulekut. Siis pean enda niikuinii jalule ajama."

Need olid viimased sõnad, mis ma temalt kuulsin. Väljas oli mul esimeseks mõtteks: arvas see vanamees — ma nimetasin teda väljas millegi pärast kohe nõnda — tõepoolest kõike seda, mis ta rääkis, või rääkis ta nõnda ainult selleks, et mind veenda ja seega

panna mind oma armastusest loobuma? Sedasama tahaksin praegugi teada, kus ma neid ridu kirjutan. Olin ma tema meelest tõepoolest see üditu ja vormitu mollusk, nagu ta seda katsus mulle endalegi arusaadavaks teha, või oli see ainult tema sõjakavalus?

*

Kui ma oma teenistuskohale suure hilinemisega tagasi jõudsin, oli mul tundmus, nagu võiks kogu maailm minu näolt lugeda, mis minuga tunni poolteise jooksul oli sündinud. Ja nähtavasti polnud asi mitte ainult minu tundmuses, sest miks muidu minu ametivend, kes esiteks oli nii isalikult ja elutargalt mulle abiellumise suhtes nõu andnud, küsis ilma pikemata:

„Ei õnnestunud, mis?“

„Ei,“ vastasin mina.

„Tahtsite uut teha või vana pikendada?“

„Uut teha,“ seletasin talle.

„Siis pole ju asi nii hull,“ lohutas ta mind. „Tegemata jäänud laenusid ei nõuta kunagi sisse ja kirjutamata veksleid ei saa ühegi notari juures protestida.“

Need olid muidugi üpris targad sõnad, aga minu meelt nad ei kergendanud. Ma tammusin endamisi ainukesel küsimusel: mis nüüd? ja ei leidnud mingit vastust. Kui igavikuks muutunud tööaeg viimaks lõpule jõudis, ruttasin kärsitult kodu poole ja ma soovisin peagu, et ma Erikat täna lõunalauas mitte ei kohtaks, veel parem, kui ma ei kohtaks teda enam kunagi. Oma kirjakastist leidsin kodus tundmatu käekirjaga aadressitud kirja, mis jättis mu üsna ükskõikseks, nagu kõik muugi. Ma viskasin ta hooletult lauale ja unustasin ta pärast hoopis.

Aga imelik, minu meeleolu ei mõjunud nähtavasti põrmugi ei maailmasse ega inimestesse: majaproua oli lõunalauas päris endine, pakkus toitu kui pöörane ja rääkis armastusest, nagu oleks nende kahe asja vahel mingisugune salaside, majahärra viskas oma kohmakat naljajuttu hulka ja lapsed tundusid kuskilt lahtilastud võrukaelte karjana; isegi preili Erika oli ilmunud, ja istus lauas, nagu ei teaks ta mu külaskäigust vanaisa juurde midagi või nagu poleks tal vähemalt selle külaskäigu tulemusist aimu. Ainult minus pidi midagi harukordset olema, sest muidu poleks ehk majaproua mind nii sagedasti sundinud preili eest muretsema, nagu tahaks ta mind oma sõnadega ärkvel hoida.

„Ainuke preili lauas ja seegi jäetakse hooletusse," hädaldas majaproua Erika vastu. „Kas teie mehed, s. t. sakslased ka nii tuimad ja viisakuseta on?"

„Ma olen nii vähe härradega ühes lauas söönud, et mul on raske otsustada," vastas Erika majaproua küsimusele. „Ainuke härra, keda ma hästi tunnen, on minu vanaisa, aga mis tähelepanu või viisakust ma temalt võin nõuda. Meie tädiga mõlemad hoolitseme tema eest."

„Härra studioosusele meeldiks ka vist, kui daamid tema eest hoolitseksid," ütles proua.

„Nii see peakski olema, et daamid muretsevad meeste eest, mitte vastupidi," ütles majahärra.

„Mille pärast see siis just nõnda peaks olema?" küsis proua vastu.

„Aga sellepärast, et naisi on rohkem kui mehi," seletas mees. „Pealegi püüavad nad kõik kutsealad meeste käest ära kiskuda, noh, võtku siis ka see

lauasteenimine. Vähemalt selle vastu poleks minul midagi."

„Mis teie selle kohta arvate, preili? Noorhärrat ei julge ma täna üldse oma küsimustega tülitada."

„Võib olla, majahärral on õigus," vastas Erika majaproua küsimusele.

„Härra studioosus, kas te ei ütleks meile, mis teiega täna on juhtunud?" pöördus majaproua nüüd otseteed minu poole.

„Minuga juhtunud? Esiotsa mitte midagi," vastasin mina.

„Aga hiljem, kas siis hakkab juhtuma?" küsis majaproua uuesti.

„Kes teab! Võib olla. Hiljem ehk algab koondamine," rääkisin mina.

„Ah nii!" lausus majaproua mõttes, nagu mõistaks ta korraga kõik. „Sellepärast siis."

Ja natukene aega valitses lõunalauas täieline vaikus, kuna kõikide pilgud pöördusid minule.

„Koondamisest räägitakse juba aastaid, aga ametnike arvu on tänini aina suurendatud," ütles majahärra viimaks, nagu tahaks ta lohutada ja rahustada mitte ainult mind, vaid ka kõiki teisi, kes lauas istusid.

„Vaata, vanamees, et sind ka koondama ei hakata," ütles majaproua oma abikaasale toonil, nagu sooviks ta seda.

„Minule kulukski puhkus ära," vastas see.

„Kas te ei saaks siis kahekesi oma kohad vahetada?" küsis majaproua.

„Sellest poleks mingit tulu, vähemalt teie abikaa-

sale mitte," seletasin mina majaprouale: „perekonnaisasid ei vallandata."

„Noh, siis on ju asi üsna lihtne, abielluge ruttu," ütles majaproua.

„Kerge öelda!" ohkas härra. „Aga kust võtta sama ruttu lapsed!"

„Kust võtab vaene inimene naisegi," ütlesin mina ja mu sõnad pidid südamest tulema, sest Erika vaatas mulle nagu etteheitvalt otsa ja majaproua püüdis tema pilgu kinni, ma tundsin seda.

„See on nüüd puht kiusujutt naiste peale," ütles majaproua nagu naljatades. „Leidub nii palju noori tüdrukuid, kes läheksid ka vaesele mehele, kui ta muidu aga vastuvõetav. Kuidas teie, preili, arvate, kas te läheksite vaesele mehele, kui te teda armastaksite?"

See küsimus pani Erikal kõrvalestadki helendama, kuid ta sai aega toibumiseks, sest majahärra tähendas oma abikaasa sõnadele:

„No näete, mu armsad, kõik teed viivad Rooma: me oleme õnnelikult armastuse juures väljas. Kui hea, et kõigil juba kõhud täis, muidu oleks jällegi söögiisu nagu peoga võetud."

„Jäta nüüd sina oma rumalad naljad, preili tahab vastata," ütles majaproua.

Ja preili Erika vastaski, vaadates üle laua majaprouale silma:

„Armuline proua, ma ei saa teie küsimust vastata, sest ma pole veel ühtegi meest armastanud ja ükski pole mind ka omale naiseks tahtnud."

„Teate, preili," ütles majaproua nüüd, „et teie tänini veel kedagi pole armastanud, seda ei usu ma ja

veel vähem usun ma seda, et keegi poleks teid omale naiseks tahtnud. On siis mehed tänapäev pimedad või?"

„Vististi küll," vastas Erika ja lisas: „vähemalt mis minusse puutub."

Nende sõnadega tõusis ta lauast, nagu ei tahaks ta enam seda kõnelust jätkata, ja siirdus ühes oma hoolealustega teise ruumi. Nüüd ütles majahärra oma abikaasale.

„Milleks sa seda vaest preilit piinad?"

„Kuidas ma siis piinan?" küsis majaproua vastu. „Noortele tüdrukutele meeldib ju, kui nendega meheleminemisest rääkida."

„Aga sa räägid seda ikka nõnda, nagu peaks siin keegi olema, keda ta armastab ja kellele ta peaks minema," seletas majahärra.

„Mine nüüd sina ikka oma jutuga," ajas majaproua vastu, aga endal lendas punane varjund üle kogu näo. „Meie noorhärra on ju nii tuim ja osavõtmata, et... Härra studioosus, kas teile ka tundub, nagu püüaksin mina teid ja preilit kuidagi siduda?"

„Ei, mina pole seda kunagi märganud," vastasin mina. „Olekski ka liiga metsik: mina ja paruness."

„Eks ole," nõustus majaproua ja lisas, pöördudes oma mehe poole: „Kuuled nüüd! Ainult sina loed minu sõnust niisukesi metsikuid asju ja tagamõtteid, mitte keegi muu."

Kui ma üles oma tuppa läksin, tahtsin ma tiivanile pikutama heita, aga pilk sattus esiteks unustatud kirjale. Ma kiskusin ta lahti ja lugesin: „Täna oodake mind, palun, veerandtundi enne harilikku aega ja teisel pool küljes, mitte seal, kus alati. Erika."

Ma pidin korda kolm enne lugema, kui õieti taipasin, mis kirjas öeldud. Ja siis valdas mind mingisugune seletamatu hirm. Miks? Ma ei tea. Kas ehk sellepärast, et mõtlesin, mis küll oleks sündinud, kui ma oleksin lauale visatud kirja täna hoopis unustanud ja oleksin läinud Erikat kohtama harilikul ajal? Või oli sõnades „veerandtundi enne harilikku aega ja teisel pool küljes“ midagi niisugust, mis andis põhjust ärevuseks? Aimasin ma ehk millegi pärast kirja toonis midagi, mis tekitas kartust? Tundsin ma ehk, et nende ridade kirjutaja polnud veel nõnda tuimaks ja tümaks tehtud, nagu olin seda mina, kes ma neid ridu lugesin?

Ja kui olin seda mõelnud, siis hakkasin juurdlema, mis olid õieti need nuiad, millega mind täna nii tuimaks ja tümaks oli taotud. Esmalt muidugi see koondamine. Aga see ei olnud ometi nii suur üllatus, et ta oleks pidanud mu sel määral jahmatama panema. Peaasi pidi peituma ikkagi selles vanamehes, nagu ma heledapealist parunit nüüd järjekindlalt endamisi nimetasin. Ja sellega ei mõelnud ma teda sugugi alandada või solvata, ei, vaid see oli tunnuseks, et ma ei näinud temas enam niipalju parunit või endist mõisahärrat kui harilikku surelikku — kui inimest, kes elus palju rohkem kogenud kui mina ja kel samad tundmused, nagu igal vanainimesel, igal vanamehel, keda ma tänini kohanud, ainult et aru oleks tal nagu pisut teine.

Jah, üheks nuiaks vist oligi see, et ma läksin rääkima paruniga, aga sattusin inimesele, kel oli veel ainult minevik. Olevikuga sidus teda ainult üks elav hing ja sellegi tahtsin mina temalt endale, et hakata

ehitama tulevikku. Sellepärast ta ütleski mulle kõike seda, mille üle ma praegu järele mõtlen. Aga õieti ei mõista ma ikkagi veel, mis tema minule kui korporandile ette heitis, kui ta järeldas, et minul puudub õige elutõsidus. See oli tema sõna. Mida tema minult õieti nõudis või lootis? Sedasama maast ja rahvast eraldumist, mida tema ise omastega on viljelnud sajandeid? Või kui ta seda mitte pole teinud, nagu ta püüdis tõendada, mis oleks siis minu ülesanne? Ainult nii-öelda kõrgema kihi loomine, mis juurduks maas ja rahvas? Nii et mina, näiteks, pälviksin mingisuguseid eesõigusi, kuna minu omaksed — isa, ema, vennad, õed jne. — vaadaku nende peale läbi viie? Aga nõnda võiks mõelda ainult mõni parun, mitte harilik vanamees, kelleks mina teda hakkasin pidama. See käiks kaine mõistuse ja inimliku tundmuse vastu. See oleks naeruväärne.

Aga ometi rääkis tema sellest kui pühadusest. Tõepoolest, mul oli pärast selge tundmus, et ka korporatsioon oli temale mingisuguse pühaduse pesapaik, mitte ainult jumal ükskõik mis kujul, nagu tema seda ütles. Või peabki ehk tema arvates nõnda olema, et esiteks korporatsioon ja siis alles jumal? Jumal alles siis, kui korporatsiooni ta pühadusega ei ole? Sest ta astus jumala küsimuse juurde alles siis, kui oli pettunud minu korporatsiooni pühaduses. Just nii näis see mulle siis tagantjärele.

Mis puutub jumala küsimusse, siis siin vähemalt on mul kõik selge. Temal vanainimesel oma minevikuga ei võigi teisiti olla, kui ta peab jumalast kinni pidama. Seni, kui ta istus oma mõisas ja vald orjas teda, oli loomulik, et pidi olema mingisugune kõrgem

võim, mis andis temale ta ülimuslikud eesõigused ja hüved ning sundis rahva sõnakuulmisele, ning nüüd, kus need eesõigused ja hüved läinud, on talle suureks lohutuseks, et on jäänud veel jumal, keda ei saa talt võtta ükski rahvas ega revolutsioon.

Aga minu seisukord on hoopis teine kui temal, ainult et tema vanainimene ei suuda sellest aru saada. Minul ei ole valda valitseda ega erilisi hüvesid, mina ei tunne ka minevikku, mida ma peaksin taga leinama, minul on ainult tulevik ja see ei sunni mind millekski, nii et mina olen seesmiselt vaba. Sest ainult minevik seob, mitte tulevik, uskusin ma siis. Seda minu seesmist vabadust ei võinudki ta mulle andestada, sest et tema tahtis ehk minus ja mu kaasvendades näha tõelikke maaisandaid, keda tulevik seob ehk veel enam kui minevik, kuna ju maad ja rahvast, nagu ilusat naistki, peab igapäev uuesti võitma, kui ei taha, et nad libisevad mõne teise kätte. Igatahes oleks ta tahtnud mind siduda mingi minevikust päritud traditsiooniga, mis oleks lasknud teda oletada, kuidas ma ühel või teisel juhul talitan. Teiste sõnadega: ta tahtis mingit kindlustust. Aga tänapäev ei ole enam seda, sellest ei suuda ta aru saada Minu vastu ei ole keegi kindel, kust pean siis minagi selle kindluse võtma, mida tema minult nõudis.

Muidugi, selles oli tal õigus, et minu isadel, minu lihasel isalgi on midagi kindlat, on oma traditsioon. Aga temal on selle poolest palju kergem kui minul. Temale on endiselt tähtis, et üks aastaaeg järgneb teisele. Igal hommikul ja õhtul saab tema süda uut kinnitust, kui idast tõuseb päike ja loojub läände. Iga soe vihmahoog tema kevadisele külvile ütleb talle, et

maailmas on midagi kindlat ja püsivat, nii et ka tuleval kevadel maksab künda ja külvata. Kevadel linduderi tulek ja sügisel nende minek on talle uueks tunnistuseks, et kõik on endine, et maksab kindel kord, kestab traditsioon, millest jätkub paljudele põlvedele, nii paljudele, et on üsna kerge hakata uskuma igavikku.

Aga mis on minul sellest? Kui tuleb koondamine, kas keegi ütleb mulle: praegu on sügis, vastu talve me teid hangele ei saada või: nüüd tuleb kevad, see kõige ilusam aeg, nüüd me te rõõmu ei riku? Ütleb mulle mõni pank või poodnik: täna on esimene saanitee, me diskondime teile selle veksli, või: täna laulavad kuldnokad nii rõõmsasti oma kastide juures, siin teile, noorhärra, kilo suhkrut, teine leiba, kolmas sepikut, neljas võid ja karp sprotte? Ei, minuga pole veel kordagi midagi selletaolist juhtunud. Nõnda on ainuke kindel, et peab kõige eest maksma, ilma et keegi kindlustaks kuskilt saamist, millega maksta.

On selles ka igavikku? Või on selles jumalust — maksmises nimelt? Võib olla et on, aga mina ei tunne seda, ei tunne seda veel, sest ma pole ehk veel küllalt kaua maksnud. Võib olla peab enne mitu põlve maksma, kui hakkad tundma igavikku ja jumalust. Nii et isade-emade maa ja looduse igavikust ja jumalusest olen irdunud, aga uut igavikku tema jumalusega pole veel saavutanud. Ning kas saavutangi? Sellest ehk mõtles see valge vanameeski, kui ta rääkis eesti mehest, kes pidi olema nagu mingisugune vastand minule kui korporandile.

Aga kui ma oleksin olnud see, mida tema nimetas eesti meheks, kas ta oleks siis oma lapselapse mulle

lubanud või kas ta oleks siis sellele lubamisele lähemalegi nihkunud? Ja kui ta seda oleks, siis küsin ma — mispärast? Kas ta uskus, et sel õigel eesti mehel on rohkem igavikku ja jumalust südames või veres kui minul, et ta on vähem oma isade-emade maast ja igavikust irdunud kui mina? Kas ta uskus, et niisugusel inimesel on rohkem elutõsidust, kui ta minul seda arvas olevat, ja et teda võib elus, eriti elu raskeil silmapilgel rohkem usaldada kui mind? Oli ta, hull loom, tõesti ehk arvamusel, et nagu ma valmis olin armastuse pärast loobuma oma korporatsioonist, samuti oleksin ma ka teatud juhul valmis loobuma oma armastusest?

Sellisel korral ei tea ta, mis on eesti mehe armastus. Ta võib olla irdunud oma isade-emade igavikust, võib olla kaotanud kõik pühadused, armastus on talle ometi jäänud, võõra naise armastus, nagu targale Saalomonilegi, ja see orjastab tema samuti nagu iga kõige suurem pühadus või jumaluski. Aga seda ei mõistnud see valge peaga vanamees, seda mõistab ainult õige eesti mees. Tema teab, nagu tark Saalomongi, et mis aitab maa ja rahvas, mis aitab jumal ja tema pühadused, kui puudub armastus, mis on kõigist kõige püham.

Nõnda arutasin ma, hoides pead kahe käega, kui olin lugenud paarirealise Erika kirja. See edasitagasi mõttes tammumine võis kesta umbes tunni, ilma et ma oleksin märganud aega, alles siis tuli mul meelde kella vaadata. Ja nüüd valdas mind uus hirm: nõnda mõeldes võisin ma kergesti magama uinuda, nagu see minuga millalgi juba oli sündinud, sest miski ei suigutanud mind nii hästi kui just mõt-

lemine: mõtlemine ja magamine näis mulle mõnikord peagu sama olevat, sest magades lahenesid küsimused, mis olid ärkvel otsustamatud.

Kargasin tiivanilt, kuhu olin mõeldes langenud, ja hakkasin toas edasi-tagasi kõndima — ikka nurgast nurka, neli sammu ühte- ja teist neli vastupidi, nagu oleksin mõni murdja raudvarbade taga. Ja mida kauem ma nõnda käisin, seda selgemini arvasin tundvat, kuidas see vanamees mulle oma sõnadega verre tungis ja kuidas ma tema järeltulijat, seda valge peaga tüdrukut, veel enam, kui mitte armastama, siis vähemalt austama ja hindama hakkasin. Üldse võtsid minu tundmused nagu mingisuguse uue suuna, mida raske sõnadega väljendada. Ikka enam taandusid ajed, mis juhtisid himudele, ihadele, ja nende asemele tuli kuskilt sügavalt elundite kurust hingeline hellus ja õrnus, mis ajas ainult imetlema ja jumaldama. Ma tundsin, nagu saaksin ma sellele tüdrukule mõeldes puhtamaks ja paremaks ja nagu aimaksin ma pisutki sellest, mida see vanamees nimetas põrmulangemiseks kellegi ilmatu suure ja vägeva ees.

Aga ma ei püsinud toas nõnda tähtajani kõndima, sest mul hakkas nagu külm ja soe korraga. Kõigi teiste mõtete vahel tagus mul vahetpidamata peaajus: mis pean ma temale ütlema? mis on minu otsus kogu seisukorra kohta? millest hakata üldse peale? Pean ma tõesti juba täna temale ütlema, et kõige parem on, kui me üldse enam ei kohtu? Pean ma tõesti asuma vanaisa seisukohale, et meie kahe kooselu muutuks Erika tervisele ja armastusele talumatuks koormaks? Aga kas ei või meie armastus siis muidu kesta — armastus, mis ei suubu abiellu? Need olid küsimused,

mis tantsisklesid vahetpidamata ükskõik mis mõtete vahel, ilma et oleks saabunud kuskilt ainuski vastus.

Vastused jäid leidmata ka väljas, kus hulkusin mööda halvasti valgustatud tänavaid, vaadates peagu iga laterna all kella. Aga mida sagedamini ma seda tegin, seda aeglasemalt liikusid osutid. Ja kui lõpuks ometi silmapilk saabus, kus Erika joostes mulle vastu tuli, väike kohver käeotsas, jahmatasin ma peagu. Sõnalausumata tõttasime üheskoos edasi, nagu põgeneksime kurjade tagaajajate eest või nagu kardaksime kuhugi hiljaks jääda. Alles tüki aja pärast ütles tema:

„Ma kartsin, et vanaisa võib mulle tädi vastu saata, sellepärast kutsusin teid varem."

„Teab siis juba ka tädi?" küsisin mina ja võtsin temalt kohvri enda kanda, millega tema oli puiklemata päri.

„Ma pole enam kindel, et vanaisa pole talle öelnud," vastas tema. „Aga nüüd ma enam ei karda, siin ei tea meil keegi vastas olla ja pargist pimedast ei tea meid keegi otsida. Ainult see kohver jäi mul tüliks kätte."

„See on ju nii kerge kanda," ütlesin mina.

Nõnda siis suundusime otseteed pargi poole.

„Ons see tõsi, mis te täna lõunalaual ütlesite?" küsis Erika natukese aja pärast.

„Mis nimelt?" küsisin ma vastu, sest mul ei tulnud midagi erilist äkki meelde.

„Kuidas te võite veel küsida?!" hüüdis tema. „Paari sõnaga lööte mu lauas poolsurnuks, nii et ma vaevalt suudan istuma jääda, ja nüüd te veel küsite!"

„Ah see koondamine!" ütlesin mina nüüd, sest mul

meenus tema pilk, mille püüdis ka majaproua oma silmadega kinni. „Nende sõnade eest palun teilt tuhat korda vabandust, aga ma tõesti ei teadnud, mis majaproua küsimusele vastata.“

„Nii et te ütlesite seda muidu niisama?“ küsis ta nagu rõõmsamalt ja mina kõhklesin silmapilgu, kas temale tõtt öelda või esiotsa seda varjata. Lõpuks rääkisin ometi:

„Ei, see on ometi tõsi ja sellepärast poleks pidanudki ma seda lõunalauas ütlema.“

„Tähendab, te teadsite seda juba siis, kui te vanaisa juures olite?“ peagu hüüdis tema.

„Jah, ma teadsin seda juba siis,“ ütlesin ma löödult.

„Te teadsite seda juba ammugi?“ päris tema edasi.

„Ei, ma kuulsin seda alles täna hommikul,“ seletasin mina. „Oleksin ma seda mõni päev varemini teadnud, siis poleks ma kunagi teie vanaisa ette ilmunud.“

„Aga kuidas te siis vanaisale võisite öelda, et te loodate palgakõrgendust?“ imestas tema nüüd, mis rabas mind kahtepidi: esiteks, nad pidid mind ometi tõsiselt arvestama, kui nad sellist tühist asja meeles pidasid nagu minu palgakõrgendus, ja teiseks, see palgakõrgendus avastas minus nii või teisiti valeliku ja petise, ühe sõnaga inimese, keda usaldades peab väga ettevaatlik olema. See oli mul ainsa silmapilguga selge. Sellepärast hüüdsin ma:

„Ah, preili, te ei oska aimatagi, misukeses meeleolus ma teie vanaisa ette ilmusin! Kui ma ministeeriumis hommikul sellest koondamisest kuulsin, siis oli mul ainus tahtmine — mitte kuhugi minna. Aga mis

ma pidin tegema? Teile teatama, et ma täna ei tule, et ma üldse enne ei tule, kui selgub, kas mind jäetakse kohata või mitte? Aga otsus võib nõuda nädalaid, isegi kuid. Mis oleksite teie pidanud siis vanaisale ütlema? Kuidas oleks tema sellest aru saanud? Ei, mul polnud parata, ma pidin tulema, sest see tundus ainukese mõistliku sammuna. Kui ma aga kord teie vanaisaga rääkima sain, siis meeldis ta mulle algusest saadik kohe nõnda..."

„Meeldis ta tõesti?" küsis Erika õnnelikult.

„Uskuge mind, ta meeldis nõnda, et ma teidki hakkasin tema kaudu veel palju meeletumalt armastama ja austama. Ja ma oleksin nii väga tahtnud tema poolehoidu ja usaldust võita, et ma unustasin asjade tõelise või arvatava seisukorra hoopis ja esinesin lootustega, mille oli tekitanud armastus teie vastu. Sest ma olin varemalt tõepoolest mitu ja mitu korda iseendale kinnitanud, et kui mul õnnestub võita teie usaldus ja armastus, siis saavutan ka palgakõrgenduse, mis pidi esimesega võrreldes minu meelest olema üsna tühine asi. Nõnda ma siis rääkisingi sellest teie vanaisale. Aga niipea kui olin seda teinud, hakkas mul endal kohe süda sees valutama, sest ma tundsin, et nõnda rääkida polnud aus ja korralik."

„Aga kui vanaisa selle tõttu oma otsuse oleks muutnud, mis siis?" päris tema edasi, nagu tunneks ta lõbu minu piinamisest.

„Ah, Issand!" hüüdsin mina peagu meeleheitel. „Ma ei tea, mis siis. See on nii hirmus, et ma just sellele pidin nõnda rääkima, kellele ma seda kõige vähem rääkida tahtsin!"

„Aga te mõelge ometi, mis mina pidin tundma, kui

mina vanaisale valetasin," rääkis tema nagu lohutades. „Mul oli see ju veel raskem. Ainult, jumal tänatud, minu süda on nüüd puhas ja et ka teie valetasite, sellest on mul hea meel, sest nüüd on teil oma armastusepatt südamel."

Ja nagu tunneks ta end selle tõttu minule lähedamana ja nagu tõuseks temas eriline õrnushoog minu vastu, seadis ta oma sammud nõnda, et tema käsi puutus minu kätt ja tema õlg minu õlga, nagu tahaks ta end peagu minule toetada. Aga kui minu sõrmed tema sõrmedest kramplikult kinni haarasid, virgus ta nagu uimastusest, nihkus minust kaugemale ja libistas oma sõrmed minu peost, kuid pikkamisi, nagu oleks tal kahju seda teha või nagu kardaks ta mind riivata.

Parki jõudnud, otsisime oma vana tuttava puiestee üles, kus olime kõndinud siis, kui Erika oli oma vanaisale valetanud esimest korda. Täna olin mina see valelik. Siis oli puudes veel küllalt lehti, täna paistsid nad vastu suurtee valgustust raostunuina. Sajud, tormid ja öökülmad olid oma töö teinud. Jalge all pimedas tundus nagu paks, pehme, vaevalt kahisev vaip. Lõhnas niiskusest ja algavast mädanemisest, mis ootab ükskord kõike elulist. Oli neid haruldasi hilissügise ilmu, mis pole ei soojad ega külmad, vaid kargelt jahedad, nagu oleks tunda juba läheneva talve hõngu. Tuul on ära lennanud. Taeva pilvine kate püsib paigal ja sellest ei tungi ükski täht läbi. Ka kuud pole näha, kuid hämarduvast valguskumast, mis läbib pilvi, võib järeldada, et kuu liigub nägematuna taevatelgil.

Suurtee ääres liikus inimesi, vahetevahel kostis

kõnet ja naerugi, puude vahel oli rahulik ja vaikne, nagu oleks kõik välja surnud. Me olime kahekesi.

„Vanaisa rääkis teile?“ laususin ma viimaks, kui olime küllalt vaikinud.

„Rääkis,“ vastas tema.

Ma oleksin tahtnud veel midagi öelda, sest vaikus rõhus, aga ma ei leidnud sõnu. Nõnda venisid silmapilgud kui igavikud.

„Mis nüüd?“ küsis tema viimaks.

„Ma ei tea, ma ei tea enam midagi,“ vastasin mina.

„Te peate teadma, te peate otsustama,“ ütles tema tungivalt.

„Muidugi, ma pean,“ nõustusin mina, „aga siiski ma ei tea. Ma olen nõutu, ma olen terve tänase päeva peatu. Kõik on tume, kõik on segane, kõik on arusaamatu, ainult üks on kindel: ma armastan teid kord-korralt ikka rohkem, ikka meeletumalt ja see nagu röövibki viimse otsustusvõime, sest mul on hirm teid kaotada.“

„Aga siis te peate midagi tegema, et ma ei kaoks,“ ütles tema, nagu tahaks ta mind millelegi ahvatleda.

„Ma ei leia mingit pääseteed,“ ütlesin ma lõpuks lootusetult. „Või kui pääsetee oleks, siis ei või seda tarvitada, enam ei või.“

„Mis pääsetee see oleks?“ küsis tema kerge värinaga hääles.

„Ma ei taha sellest rääkida,“ ütlesin mina.

„Aga mina tahan, et te räägite,“ ütles tema tungivalt, peagu kurjalt. „Mina tahan teada, mis pääsetee see on.“

„Seda soovitas meie majaproua," seletasin ma vastuse asemel.

„Tähendab, tema teab meie asjast."

„Ei vist," vastasin mina, „ta rääkis muidu, nagu ikka."

„Mis ta siis rääkis?"

„Ta ütles: meie peame põgenema."

„Ma olen valmis kõigeks," ütles tema kõhklemata.

„Kas te ka mõtlete, mis te räägite?" küsisin mina peagu hirmunult, sest kuskil sügaval minu olemuses tärkas nagu midagi, mis oleks tahtnud mind sellele meeletule sammule lükata.

„Ei! Milleks? Ma teen seda, mis teie tahate," vastas Erika endise kõhklematusega.

See liigutas mind sedavõrd, et ma haarasin tema mõlemad käed ja suudlesin neid peaaegu pisarsilmil kinnastele, olime ju vahepeal üksiku pingi juurde jõudnud ja sõnalausumata seal istet võtnud. Ja kui olin küllalt tema käsi suudelnud, siis jätsingi nad oma pihku, nagu tahaksin neid nõnda soojendada.

„Meie põgenemine tähendaks ju teie kompromiteerimist," rääkisin mina.

„Jah muidugi," vastas tema, „aga mis teha, kui muidu ei saa, kui vanaisa muidu õieti ei usu, et me teineteist armastame."

„Kas te siis tõesti sellele ei mõtle, mis pärast saab?" imestasin mina.

„Mõtlen muidugi, kui teie ka mõtlete, aga kui teie ei mõtle, siis mina ka ei mõtleks," seletas tema.

„Siis pean mina küll kahe eest mõtlema," rääkisin ma. „Juba meie majahärra ütles, et praeguses olu-

korras põgenemine oleks püstihullus. Sest kui mina täna-homme omavoliliselt töölt puuduksin..."

„Miks just omavoliliselt?" küsis tema vahele. „Kas ei saaks küsida mõneks päevaks vabaks?"

„Nüüd, kus kõik räägivad koondamisest?" imestasin mina. „Vabade päevade küsimine oleks praegu sama hea kui paluda end teenistusest vabastada. Nii et nii või teisiti meie põgenemine tähendaks minul kohakaotust. Ja mis me oleksime siis võitnud?"

„Mina oleksin kompromiteeritud," vastas tema.

„Ja mina oleksin sunnitud teid sinna paika jätma, sest mul poleks teid kuhugi panna, mul poleks iseendalgi pead enam kuhugi pista, peaksin ehk maale vanemate juurde minema."

„Ja mina läheksin vanaisa juurde tagasi, sest tema, tehku mis teeb, öelgu mis ütleb, aga vastu võtab ta mu siiski."

„Ja mis näoga mina siis teie vanaisa ette ilmun, kui ma esiteks luiskasin tal suud-silmad täis oma palgakõrgendusest ja pärast täie teadmisega kompromiteerin teid, kui mul on teada, et ma kaotan sellegi kohakese, mis praegu olemas? Kui ma täna teie vanaisaga poleks rääkinud või kui ma temast vähem lugu peaksin, teda vähem austaksin, siis saaksin ma ehk selle kaabaklusega või sigadusega toime, aga praegu..."

„... te armastate vanaisa rohkem kui mind," lõpetas Erika minu lause ja hakkas suure häälega nutma. See tuli minule nii ootamata, et ma kaotasin sootuks pea. Ma lihtsalt ei mõistnud, mis asi teda sel määral võis kurvastada. Ma ei osanud muud teha, kui aga tema käsi suudelda, mis olin kõnele-

mise ajal pikkamisi kinnastest vabastanud. Ja kui käte suudlemine ei suutnud tema nuttu vaigistada, langesin tema ette põlvili ja palusin teda jumalakeeli rahustuda ja minu seletusi kuulata. Ning ma võtsin kõik oma arunatukese kokku, et talle arusaadavaks teha, missugune õnnetus, meeletus, hullumeelsus oleks praegusel silmapilgul üheskoos põgenemine ja tema kompromiteerimine. Pikkamisi vaikis nutt ja ta hakkas taipama, milles kogu asi seisab, nii et mina võisin uuesti tema kõrvale pingile istuda ja tema käsi oma peos soojendada ja neid vahetevahel suudelda. Vaevalt lausus ta veel mõne sõna, nagu oleks ta kõige vastu ükskõikseks muutunud. Kui ma lõpuks temalt küsisin, kas ta mõistab, et just suure armastuse pärast pean ma nõnda talitama, nagu ma talitan, ütles ta nõustunult, kuna endal pea alles möödunud nutust kramplikult tõmbles:

„Ma mõistan teid väga hästi ja oskan sellest lugu pidada. Muidugi, teil on õigus, kui mõelda, aga mina ei tahtnud alguses mõelda, vaid ainult armastada."

„Teie olete lihtsalt hirmus oma otsekohesuses!" hüüdsin mina. „Ja mul hakkab häbi teie ees."

„Ei, ei, minul on teie ees häbi," ütles ta. „Mul on hirmus häbi."

Kuna ma ikka veel tema käsi hoidsin ja meie põlved vastastikku olid, siis ma tundsin, kuidas tema keha läbisid värinad, mis ulatusid sõrmedeni ja jooksid mööda põlvi allapoole.

„Teil hakkab külm, me peame kõndima," ütlesin mina.

„Jah, mul hakkas nutust külm," ütles tema nagu vabandudes, haaras oma kohvrikese ja tõusis pingilt.

Mina katsusin kohvrit mitu korda oma kätte saada, aga tema ei andnud, enam ei andnud, põhjendades seda sellega, et kohvrikandmine annab talle sooja. Aga ometi oli mul tundmus, et tal oli ükskõik, kas tal oli soe või külm. Ta kõndis norus peaga; tema painduv, kindel ja kerge samm muutus kuidagi töntsiks, kobavaks, nagu oleksid tema mõtted ja tähelepanu mitte seal, kus ta ise on; tema hääles, sõnus ja liigutusis avaldus tuimus, nagu ma seda varem polnud märganud. Ainult kui mina temale lähenesin ja teda püüdsin ükskõik kust puudutada, võpatas ta igakord nagu ehmunult ja ma mõistsin, et ta vajab praegu rahu, sest tema sisemine vapustus pidi esiteks pingil istudes millegi pärast hirmus suur ja sügav olema. See teadvus ühes tema jätkuva meeleolu ja käitumisega mõjus minusse kord-korralt aina rusuvamalt ja vähe puudus, et nüüd oleksin mina tönnima pistnud, mis oleks mu lõplikult tema silmis naeruvääristanud, nagu ma siis seda hirmsasti kartsin. Rusuvas meeleolus tekkis minus pikkamisi selgiv aimus, et kui me tänini olime rääkinud oma armastuse pattudest või kuritegudest, siis olime seda teinud nagu lapsed, tõelise esimese armastusepatu tegin aga täna mina ja see ehk oligi kõige põhjuseks, mis sündis Erikaga ja minuga ning mis sündis meie vahekorras. Iga kord läbis mu südant kuum valuhoog, kui ma ikka jälle uuesti katsusin teda tema käsikohvrist vabastada ja kui tema endise järjekindlusega selle katse tagasi tõrjus. Lõpuks valdas mind nagu mingi hullumeelse kujutlus, et meie vahel võiks kõik heaks muutuda, meie vahel poleks üldse midagi sündinudki, kui poleks olnud täna kaasas seda tüü-

tut, juhuslikku käsikohvrit, — mina nimelt pidasin teda juhuslikuks. Ja ikka tungivamalt ning suurema hooga, uute ettekäänetega püüdsin ma seda nõiaeset oma kätte saada ja keegi ei võiks öelda, milleni ma oma kohvripüüdmisega oleksin läinud, kui mitte Erika poleks öelnud, et nüüd peab ta koju minema, nüüd pidavat ta kindlasti koju minema. Minul ei jäänud muud üle, kui pidin sellele paratamatusele alistuma. Muidugi, nüüd ma tean, et ta sugugi nii väga ei pidanud minema ja et tema kauemaks jäämist kõige rohkem ainult tema tädi oleks võinud imestada, kuna vanaisa üsna rahulikult ta tulekut oleks oodanud. Aga minuga on elus enamasti ikka nõnda olnud, et kõige tähtsamad asjad saan ma kas liiga hilja teada või nad jäävad mul hoopis teadmatuiks. Kooliski olen ma enamasti neid asju teada saanud, millega elus pole midagi peale hakata, kuna hädavajalikest asjust pole mulle ükski inimene sõnagi lausunud, sest kõik arvavad nähtavasti, et hädavajalikud asjad õpib inimene isegi tundma. Selles on kõigil õpetajail ja kasvatajail üsna õigus, kuid vististi sünnib suurema hulgaga, kui mitte kõigiga, nagu minuga: hädavajalikke asju õpitakse liiga hilja tundma.

*

Jälle Erika puudus paar päeva tundidest ja lõunalauast.

„Tüdruk läheb käest ära,“ ütles majaproua tema kohta, kuna majahärra teda vabandada püüdis, seletades:

„Esimesed vilud ilmad, kõik kaebavad nohu ja peavalu.“

„Kust sina tead, et ta haiguse pärast puudub?“ küsis proua mehelt.

„Aga mille pärast siis?“ küsis mees vastu.

„Kust mina neid tänapäeva noori nii hästi tunnen, et teaksin, miks nad puuduvad,“ rääkis maja proua. „Siin on meie noorhärra, teist, kolmat päeva nagu poolsurnud, eks küsi, mis tal viga. Sina arvad muidugi, et ka teda mõjutavad esimesed vilud ilmad.“

„Ei, temal on omad asjad, seda me juba teame,“ vastas mees.

„Armuline proua arvab muidugi, et tänapäeva noortel on ükskõik, kas neil teenistus on või ei,“ ütlesin mina enda kaitseks.

„Ah mis!“ hüüdis proua. „Tühja teenistuse pärast nüüd pea nõnda longu lasta! Kas ajate pea püsti, kui luban teile poole aasta lõunasöögid võlgu jätta? Luban oraste peale, nagu öeldakse, sest millalgi leiate ometi uue koha, kui selle kaotate, pealegi pole te veel seda kaotanud.“

„Uued võlad ei aja kellegi pead püsti,“ ütlesin mina, et lahkest pakkumisest loobuda, „liiatigi kui ei tea, millal neid tasuda suudab.“

„Milleks te muretsete tasumise pärast, kui ma annan oraste peale?“ küsis majaproua. „Uskuge ometi, minul tähendab see üsna vähe, kas ma katan kuue-seitsmele või seitsme-kaheksale.“

„Minul tähendaks ka üsna vähe, kui ma seitsme-kaheksa asemel hakkaksin kuue-seitsme eest maksma,“ seletasin mina, „aga kuna mul ainult ühe eest maksta ja kui ma sedagi ei suuda, siis on mul kergem ilma lõunata olla kui süüa ja mitte maksta.“

„Noh, siis ei saa teid aidata,“ ütles majaproua, „aga teil peavad küll erilised põhjused olema, miks te pakutud abi vastu ei võta.“

„Ei, armuline proua, uskuge, mul pole mingeid erilisi põhjusi peale isiklikkude, s. t. peale selle, et olen niisuguseks loodud, nagu olen.“

„Ja ümber kasvatada ennast ei või?“ küsis majaproua.

„Tänini pole võinud,“ vastasin mina.

„Noh, siis katsume seda tulevikus,“ ütles majaproua nagu ähvardavalt.

„Sina tahaksid ikka kõiki kasvatada, nagu oleksid teised inimesed sinu kõrval lapsed,“ ütles mees oma abikaasale.

„Mis teie, mehed, siis naiste kõrval muud olete kui suured lapsed,“ vastas see talle.

„Kas kõik naised samuti suurusehullustust peaksid põdema nagu sina,“ lausus mees nüüd.

„On see siis suurusehullustus?“ küsis naine. „Maailmas on ikka nõnda olnud, et naised juhivad ja mehed jooksevad, naised käsevad ja mehed kuulavad sõna.“

„Taga paremaks!“ hüüdis mees.

„Armuline proua, te omistate naistele väga hädaohtlikku osa,“ ütlesin mina.

„Juhtimine ja käsutamine on ikka hädaohtlik,“ arvas majaproua.

„Üks on igatahes kindel, et kui kusagil midagi untsu läheb, siis on ikka naine mängus,“ lausus majahärra.

„Jah, revolutsioonid on kõik naiste tehtud,“ ütlesin mina.

„Arvate?“ küsis majaproua, nagu oleks ta sellest köditatud.

„Ei, mina ei arva midagi, vaid ma olen seda kuskilt lugenud,“ ütlesin mina. „Naiste ehted, toredus, kalliskivid purustavad palju rutemini igasuguse ühiskonna korra kui ka ägedaimate meesmässajate kihutuskõned. Maailmas leiduvat kleite, mantleid, diadeeme, mis mõjuvat hullemini kui dünamiit, pürroksüliin või ükskõik mis lõhkeaine. Neid võidavat võrrelda ainult mürgiste gaasidega.“

„Te peate praegu õnnetult armastama või olete varemalt armastanud, muidu ei võiks teie asju nii ümberpöördult näha,“ hüüdis majaproua nagu vaimustatult. „Prantsuse riigi, kuningakoja ning kogu seltskonna hiilguse lõid kord naised, mitte mehed. Prantslased elavad veel tänapäev sellest, mis naised lasksid luua.“

„Ei, armuline proua,“ vaidlesin mina vastu, „minu arust oli nõnda — s. t. mitte minu, vaid selle arust, keda ma millalgi lugesin, kui olin noor ja revolutsionäär...“

„Või noor ja revolutsionäär,“ muigas majaproua osatavalt. „Nüüd olete muidugi vana ja alalhoidlik.“

„Igatahes palju vanem ja alalhoidlikum kui lugedes, et prantsuse naised pillanud ehtides ja tantsides oma kuningal ja pärast isegi iseenestel ja paljudel parimail meestel pead otsast.“

„Kas Nikolai kaelakeerajaks ei olnud naine?“ küsis majahärra.

„Nojah, sina ka veel oma Nikolaiga,“ ütles majaproua oma abikaasale nagu halvustavalt, „ütle juba parem otsekohe oma arvamine välja, mis käib

nõnda: kui mehel kuskil kael keeratakse, siis teeb seda ikka naine. Eks, nõnda on see päris õige arvamine."

„Nii umbes," kohmas mees vastu.

„Teie, härra korporant, olete muidugi samas arvamises?" pöördus majaproua minu poole.

„Ma ei tunne veel naisi nii hästi, et võiksin oma arvamist avaldada," vastasin mina.

„Oodake, küll te õpite neid tundma ja siis omandate tingimata minu mehe arvamise," lohutas mind majaproua. „Küll ka teie kael kord keeratakse."

„Annaks jumal, et see sünniks võimalikult ruttu, kui see tingimata sündima peab," ütlesin mina naerdes, kuna mul endal oli peagu tõsi taga.

„See sünnib harilikult rutem, kui keegi seda oodata teab," seletas majaproua. „On mehi, kelle kael on juba ammugi keeratud, ilma et neil enestel oleks sellest vähematki aimu."

„Sellist keeratud kaela tahaksin ka mina endale," naersin mina uuesti majaproua sõnadele vastuseks.

Ja nagu oleks mõni jumal ühes meiega lõunalauas istunud ja meie sooviavaldusi pealt kuulanud, et siis neid täita! Igatahes mina, kui nägin pärast viimast õhtut esimest korda Erikat, tundsin algusest saadik, et minu kael olekski nagu keeratud. Ma vahtisin peagu imestanult oma jumaldatule otsa, nii uuelaadsena ja muutununa tundus tema tegumood. Temasse oli ilmunud midagi julget ja nagu väljakutsuvatki, ainult et ta pilk hoidus minu pilguga vastamisi sattumast. Mul hakkas tundmus, nagu poleks mind lauas olemaski. Isegi siis, kui ma Erikale midagi pakkusin — ja ma püüdsin täna seda harilikust palju sage-

damist teha —, oskas ta kuidagi nõnda seada, et ta jäi üsna viisakaks ja ometi ei kinkinud mulle ainustki pilku.

„Preili, kas te ei tahaks meile öelda, kel on õigus, minul või mu mehel: tema arvas, et te puudusite haiguse pärast, mina, et kuramaaži pärast.“

„Ah jaa, armuline proua!“ hüüdis Erika, „ma palun väga vabandust, et ma teile ei teatanud. Aga me tädiga mõlemad olime nii hirmus peatud, et mul ununes kõik: vanaisa oli suremisel haige, ma nii kartsin, et ta enam ei toibu. Ma olen need päevad nii hirmus palju nutnud, et mu silmad tahtsid pähe kustuda.“

„Seda on praegugi veel näha,“ kiitis majaproua.

Mina heitsin ka pilgu Erikale näkku, aga ei võinud seal ometi midagi selletaolist tabada, nagu nemad kahekesi kinnitasid: ainult pisut harilikust kahvatum ja huuled nagu kramplikult kokku litsutud.

„Vanaisaga algas see juba sel õhtul, kui ma viimati siin olin,“ jutustas Erika edasi. „Mina ei läinud siit otseteed koju, vaid kellegi tuttava poole, sest mul olid kohvris mõned asjad kaasas, mis ma pidin ära viima, — tädi saatis nimelt — ja kui ma siis lõpuks paaritunnilise hilinemisega pärale jõudsin, jooksis tädi nagu meeletu mööda tube, kuna vanaisa lamas voodis. Arst oli just aga ära läinud, enne kui mina saabusin. Temaga on see küll ammugi juba, süda on tal haige, aga iga kord, kui see juhtub uuesti, kaotan mina sootuks aru, sest vanaisa on mulle üle kõige maailmas kallis.“

Sellist sõnadevoolu polnud mina Erikalt veel ku-

nagi lõunalauas kuulnud. Ka majaprouale tuli see ootamata, mida järeldasin tema pilgust.

„Siis ma tegin teile küll kurja ülekohut, kui panin teie puudumise kuramaaži arvele," ütles majaproua vabanduvalt.

„Ühegi kuramaaži pärast ei maksa ometi töölt ära jääda," seletas Erika.

„Küllap juba maksab," arvas majaproua. „Kuramaaži pärast maksab hullemaidki asju teha, kui aga on see õige."

„Siis pole mina vist veel selle õigega kokku juhtunud," naeris Erika pisut närvlikult ja heitis esimest korda mulle pilgu.

Õhtul, kui ma teda tänaval ootasin — tegin seda juba pool tundi enne tema tulekut —, ütles ta, et täna pole tal aega, sest eile õhtul saanud ta niisukese peapesu, nagu kogu eluaeg mitte.

„Sest mõelge ometi," rääkis ta saladuslikult, „tädi oli minul vastas käinud, vähe puudus, siis oleks ta sisse astunud küsima, kas ma ehk veel siin olen. Muidugi läks ta lõpuks pika ninaga koju. Sellest võite isegi arvata, mis mind kodus ootas. Suure vaevaga sain vanaisa üldse lõpuks sinnamaale, et ta lubas mul veel tundi tulla. Alguses arvasin, et nüüd on kõik lõpetatud, ja sellepärast ma majaprouale ei teatanudki midagi."

„Ah see oligi see vanaisa raske südamehaigus?" küsisin mina.

„Ei, te eksite, vanaisa oli tõepoolest raskesti haige," seletas tema. „Algas muidugi suurest ärritusest, et ma õigel ajal koju ei ilmunud, sest vanaisa arvas jumal teab mis. Tema kartis vist, et teie võite minu tõepoo-

lest kompromiteerida, sest tema ju ei tunne teid nii hästi. Sellest siis see haige süda üles ütles. Ta vannutas mind kõigi pühade juures, et kas minuga tõesti midagi pole sündinud, ja ütles täna: „Pea meeles, mu tüdruk, kui sinuga midagi saatuslikku juhtub, siis on minu elul lõpp. Sellepärast siis, kui sa ei taha minu kirstunaelaks saada, siis tule iga õhtu õigel ajal koju.“ Seda ma temale siis pidingi tõotama ja nõnda lubas ta mul uuesti tundi ilmuda.“

Nõnda seletas ta oma seisukorda ja kõik oleks muidu üsna hea olnud, ainult et ta nii sõnarohkeks oli muutunud. Enne pidi ta ikka mõtlema ja kaaluma, kui midagi ütles, aga nüüd sündis see kuidagi kergelt ja pealiskaudselt, nagu libiseks ta kõigest üsna ükskõikselt üle. Oma vanaisa haigusestki rääkis ta nõnda, nagu ei liigutaks see teda põrmugi, ja kui ta nimetas kirstunaela, siis ma tundsin kahtlemata, et see oli ainult tühine sõnakõlks. Ma oleksin tahtnud seda temale öelda või vähemalt küsida, et millega seda muljet seletada, aga ma ei julgenud. Ta rääkis peagu vahetpidamata oma vanaisast, tädist, teistest sugulastest ja tuttavatest, aga ma sain kuulda ainult kõige ükskõiksemaid asju: kes kedagi näinud, kes kuskil käinud, kes mis öelnud, kes kellele tervisi saatnud, kes kellelt kirja või kaardi saanud, kes teda tervitanud, kes kellele mil puhul õnne soovinud ja nõnda kuni lõpmatuseni. Ei olnud enam juttu ei arenemisest ega ka sellest, kas noormees ja neiu võivad kahekesi isekeskis kõigest rääkida või mitte. Ja kui mina katsusingi midagi öelda, millel võiks minu arvates pisutki mõtet olla, siis tema libises sellest üsna kergesti üle, nagu ei huvitaks see teda või nagu ei saaks

ta sellest arugi. Nõnda polnud see ainult täna, vaid ka järgmisil päevil, kus mina kõigest hoolimata ometi iga õhtu tal vastas käisin, et teda koju saata. Ainuke asjalik küsimus, mis teda ometi huvitas, oli õhus rippuv ametkonna koosseisude koondamine. Peagu iga päev juhtis ta jutu nii või teisiti sellele ja kui sai teada, et ikka pole veel midagi kindlat kuulda, ütles ta korduvalt:

„Kui rumal, et nii kaua tühja hirmu! Võib olla ei tulegi midagi."

„Ärge muretsege, küll juba tuleb," vastasin mina. „Asja sõelutakse ja kaalutakse."

„Ega ma ei muretse ju," ütles tema ja äkki kostis tema hääles ammukustunud varjund — see, mis millalgi oli ja mille olin jõudnud peagu juba unustada. „Teie usute nähtavasti, et mina ootan ja soovin teie koha kadu."

„Seda nüüd mitte, aga..."

„Aga ometi olete oma arvamist minu kohta tublisti muutnud," jätkas tema.

„Jah, mõnikord ei usu ma oma silmi ega kõrvu," tähendasin mina.

„Aga minu arvamine teist on endine," ütles tema, „ainult et ma olen katsunud aru pähe võtta, nagu seda soovitab vanaisa ja soovitasite tol korral ka teie pargis pingil. See on kõik."

„Siis olen ma kõige tänamatum loom maailmas," ütlesin mina ja ma tundsin äkki pisaraid kurgus. Tema pidi vististi minu meeleliigutust aimama või isegi sellest osa saama, sest ta nihkus kõndides mulle lähemale ja jäi tummaks tükiks ajaks.

Aga siis saabus lõpuks päev, kus ma võisin talle

öelda, et koosseisude koondamine on minu suhtes oma töö teinud. Tema heitis minule kohkunud pilgu, pööras siis silmad kõrvale ja lausus:

„Siiski!"

„Siiski, vastasin mina sama sõnakehvalt ja see oli kõik, mis meil selles asjas öelda. Aga niihästi mina kui vististi ka tema, meie mõlemad tundsime, et oli katkenud meie tuleviku-unistuste viimne niidike. Muidugi, see niidike oli ennem kujuteldud kui tõelik, aga ta oli ikkagi veel midagi, sest vähemalt mina ei väsinud uskumast, et kui ma ehk imekombel koondamisest pääsen, siis jääb mul ka lootusesädemekene tulevasele palgakõrgendusele, mille ma juba ammugi olin vaekausile heitnud. Nüüd oli siis kõik kadunud, seda teadsime ja sellepärast ei tahtnudki me ainustki sõna kulutada või teineteisele silmagi vaadata. See oli seda kergem, et meie kokkusaamised sündisid endiselt õhtuti ja nõrgalt valgustatud tänavail. Ühel õhtul ütles ta mulle:

„Oh, täna õhtul peame kärmed olema, mind oodatakse." Ta ütles seda nõnda, nagu oodataks ka mind ühes temaga, nii et meie mõlemad peame tõttama. Aga iseenesestki mõista, selline arusaamine välgatas ainult minu peaajus, sest järgmised sõnad tõendasid seda selgesti, kui ta jätkas: „Mäletate veel seda minu kauget sugulast, kes ikka ütles, et eesti tüdrukutega on huvitav, minuga aga igav? Ma rääkisin teile temast millalgi. See on jälle siin, pidime täna üheskoos kinno minema."

„Ah nii," laususin mina üsna ükskõikselt. „Mäletan küll." Aga selle näiliku ükskõiksuse taga seisis

süda, mis kiskus valukrampides kokku, eriti kui Erika edasi kõneles.

„Ta ütles mulle, et ta ei tundvat mind enam äragi, nõnda olevat ma muutunud. Mul olevat nagu hing lahti läinud ja ma rääkivat nagu arenenud inimene. Mõistate: tema ütleb, et mina olevat vahepeal arenenud. Aga te ei kuulagi mind, teile ei meeldi, et ma temast nõnda räägin. Kuulsite, mis ma ütlesin?“

„Aga muidugi,“ vastasin mina endise ükskõiksusega. „Kuulsin, et teie olete vaheajal arenenud.“

„Noh, hea!“ ütles tema rahuldunult. „Mul olevat juba täiskasvanud naise silmad. Kas teie olete tähele pannud, et mu silmad on muutunud?“

„Silmad mitte,“ vastasin mina, „aga vaade, pilk, see ehk küll.“

„Ah tõesti ikka!“ hüüdis tema rõõmsa imestusega. „Tähendab, temal on ometi õigus! Mina mõtlesin, et ta räägib seda mulle muidu niisama, et vanaisa või tädi on teda käskinud nõnda rääkida.“

„Miks tädi või vanaisa pidid seda käskima?“ küsisin mina.

„Kas just käskima, aga nad võisid kuidagi märku anda, et Ervin katsuks mind lõbustada, millegagi huvitada, noh, ja tema hakkab siis sellest, nagu oleksin mina vahepeal arenenud. Aga kui teie ka leiate, et mul on silmi teine vaade tulnud, siis Ervin ehk ei räägi seda vanaisa pärast, vaid lihtsalt omast peast.“

„Ma ei saa ikkagi aru, milleks vanaisa või tädi oleksid...“ tahtsin mina öelda.

„Ah, teate, ma olen viimasel ajal hirmus kurvameelne ja nemad kardavad, et...“

Ta ei lõpetanud ja tegi hästi, sest ilma selletagi

mõistsin ma, kui rumal see oli minu poolt, et ma teda üldse vastama sundisin.

„Millal te esimest korda märkasite seda minu vaadet või pilku?“ küsis tema natukese vaikimise järele.

„Peale seda, kui te viimati kaks päeva puudusite ja siis uuesti tulite,“ seletasin mina, et katsuda oma hiljutist kohatut küsimust heaks teha. „Teil polnud siis muutunud ainult pilk, vaid kogu tegumood, nagu välimuski.“

„Tähendab, see oli see,“ lausus ta tasakesi nagu endamisi.

„Jah, see oli see,“ kordasin mina, nagu mõistaksin, mida ta mõtleb.

„Aga teie ei tea ju, mis nende sõnade taga on,“ ütles tema nüüd.

„Minu vanaisa juures käimine ja õhtul pargis pingil,“ ütlesin mina.

„On veel hoopis midagi muud, millest teil pole vähematki aimu,“ seletas tema. „Ainult mina ja vanaisa teame sellest.“

„Ja minule ei või te seda öelda?“ küsisin mina.

„Ei, praegu mitte,“ vastas tema.

„Aga millal siis?“

„Võib olla millalgi, võib olla ei kunagi,“ ütles ta, nagu viibiks ta oma mõtetega ilmatus kauguses.

„Aga alles hiljuti ütlesite, et olete minu vastu endine,“ rääkisin mina.

„Seda muidugi, aga ma ei öelnud seda ju ennegi,“ seletas tema.

„Siis kordan teile teie oma sõnu, mis te ütlesite mulle ja tegite palju haiget: te armastate vanaisa rohkem kui mind.“

„Tegid need sõnad teile tõesti palju haiget?“ küsis tema.

„Hirmsasti!“ kinnitasin mina.

„Mul endal oli siis hirmus valus, sellepärast tegin ka teile haiget,“ seletas ta. „Aga minule ei tee need sõnad midagi, sest seda asja, millest jutt, pole mina vanaisale usaldanud, vaid tema teadis seda algusest saadik. Ilma temata poleks saanud seda asja ollagi. See on üldse meie kahe asi, mitte minu ega mõne teise. Mõistate: see asi puutub ainult mind ja vanaisa.“

„Siis ei saa ma muidugi millestki aru,“ ütlesin mina, nagu oleksin ma tema seletusega rahuldatud, kuid sügaval südamekurus näris kahtluseussike, et see asi ei puutu ainult temasse ega vanaisasse, ei või puutuda, vaid ka mina pean kuidagi sinna kuuluma. Viimaks ei saanud ma muidu, kui pidin küsima: „Nii et minul pole selle asjaga põrmugi tegemist?“

„Mitte põrmugi,“ kinnitas tema ja lisas siis nagu möödaminnes: „Või kuigi oleks, s. t. kui katsuks seletada, nagu oleks, siis ei tuleks ometi midagi välja, millest üldse maksaks rääkida.“

„Kas te siis seda tühist asjakest ei või öelda, mis minusse puutub?“ küsisin mina.

„Seda muidugi võiks väga hästi, aga...“

„Aga siis öelge ometi!“ hüüdsin mina vahele.

„Aga see'p see ongi, et teie asjast ei saa ma muidu rääkida, kui pean selgitama ka oma ja vanaisa asja, ning seda ei või ma praegu milgi tingimusel,“ lõpetas tema oma seletuse, mis ei vähendanud põrmugi minu uudishimu, ennem aina kasvatas seda.

Ka järgmistel päevadel, kui ma jutu sellele salajasele asjakesele juhtisin, jäi ta oma otsuses kind-

laks: ta ei või seda öelda, sest see on tema ja vanaisa asi, minul pole sellega midagi tegemist. Ja see asi olevat niisugune, et tema ei räägi teda üldse kellelegi. Isegi, kui juhtuks, mis aga ei juhtu, ning kui see siiski juhtuks, et tema abielluks kunagi, siis ka oma mehele ei räägiks ta seda asja, sest see ei puutu kuidagi temasse.

„Aga kui te ema elaks ja küsiks teilt?“

„Jah, emale ma ehk ütleksin, kui ta oleks niisugune, nagu mina teda endale kujutlen,“ vastas tema.

„Tähendab, ema armastaksite siis ometi rohkem kui mind,“ järeldasin mina, et teda kuidagi rääkima panna.

„See polegi armastuses, vaid arusaamises,“ seletas tema nüüd. „Teie ehk ei mõistaks mind õieti, aga ema mõistaks, kui ta oleks niisugune, nagu mina teda endale kujutlen.“

„Vanaisa on siis teil nii-öelda ema eest,“ ütlesin mina.

„Just,“ kinnitas tema, „vanaisa on mul sagedasti ema eest, sest tädi ajab seltskondlikke asju, ei ole kunagi kodus ja ei armasta lapsi.“

„Teie pole ju enam laps.“

„Tema meelest olen ma ikka alles laps, meie vanaisaga mõlemad oleme tema meelest pisut lapsed ja nõnda seisab tema eraldi, meie aga hoidume kokku.“

„Te ütlesite esiteks, et isegi oma mehele ei räägiks te sellest asjast,“ hakkasin ma natukese aja pärast uuesti, „aga kui meie kahekesi oleksime võinud olla...“ Ma ei julgenud sõnades lausa seda väljendada, millest millalgi ammu — jah, mulle näis siis,

nagu oleks see juba hirmus ammu olnud, kus meie kahekesi oma abielust unistasime, kui meie nägime vastastikku teineteises meest ja naist.

„Siis te oleksite niikuinii kõik teadnud, mul poleks olnud tarviski midagi rääkida või seletada. Või kuigi ma seda oleksin teinud, siis…“ Ka tema ei lõpetanud lauset.

„Mis siis?“ küsisin mina.

„Ma ei tea, mis siis,“ vastas tema. „Siis oleks ehk see nõnda pidanud olema, siis oleks olnud sellest hea rääkida, aga nüüd ei pea see olema ja sellepärast pole see ka hea.“

Veel praegu arvan ma tundvat, kuidas uudishimu mind tol korral kõrvetas ja kuidas ühes sellega minus tärkas iha temale lähedal seista, nii lähedal, et ma kõik teaksin, sest ma olin veendunud, et temale lähedal seismine teeks mu kõikteadjaks. Samuti tundsin ma, nagu oleks midagi ilusat ja suurt minust mööda läinud, mis ei pöördu enam kunagi tagasi.

Ka tema sattus selle kõneainega imelikku nukrasse või pahasse meeleollu ja me lahkusime tol päeval, nagu oleksime teineteisele kurja või vähemalt haiget teinud. Igatahes mõjus minusse tema saladuslikkus nõnda, et ma esimest korda kogu meie tutvuse kestel jätsin ühe päeva vahele ja ei läinud teda koju saatma, nagu tahaksin ma sellega tema südame ja keelepaelad avada või pisut teda karistada. Aga kui ma järgmisel päeval ilmusin, naeris ta mulle kõige süütumalt vastu, nagu ta oli seda teinud lõunalauaski, ja ütles haruldaselt rõõmsal ja pealiskaudsel toonil, nagu oleks tegemist kõige tühisema asjaga:

„Noh, kuhu te eile jäite? Ma vaatasin ja vaa-

tasin, jäin paar korda seisatamagi, vaatasin ja ootasin ning pidasin endamisi aru, et kas olete ehk jälle magama uinunud, nagu ükskord, mäletate, kui te tahtsite mu trepil maha joosta. Te mõelge ometi, mis siis oleks sündinud, kui ma sellest kõrgest järsust trepist oleksin tol korral alla lennanud."

„Mul oleks ehk siis praegu kergem olnud," ütlesin mina julmalt ja süngelt.

Aga tema tegi, nagu ei mõistaks ta põrmugi minu sõnu või nagu näeks ta neis ainult rumalat, ülemeelikut nalja, kui ta vastas naerdes:

„Ah, Issand, on need eesti mehed küll koomilised, kui nad kohtamise asemel magama jäävad! Ma mõtlesin, et ega te üldse enam mind saatma tule, aga et te mind oma saatmistega olete nii hirmus ära hellitanud, siis ei tahtnud ma üksinda seda pikka teed käia ja palusin Ervinit, et ta mulle täna vastu tuleks. Tahate, ma tutvustan teid temaga? Tema on ka korporatsioonis olnud ja tal on teisigi tutvusi eesti korporantide hulgas. Väga kenad poisid, ütleb ta."

„Tänan," ütlesin mina, „aga mul pole praegu mingit tuju uute tutvuste tegemiseks." Juba neid sõnu rääkides tundsin ma, et ma oleksin pidanud midagi muud vastama või vähemalt hoopis teisel toonil rääkima, aga polnud parata, see oli sündinud. Ma olin talitanud, nagu oleks mind solvatud või nagu põleksin ma juba väiklases armukadeduses või mul puuduks julgus selle saksa noormehega kokku puutuda, et Erika võiks meid kõrvuti võrrelda.

„Ärge pange pahaks," ütles tema endise kergusega, „ma ju muidu niisama nalja pärast. Ega Ervin polegi teile kaaslaseks."

Kui varemalt öeldud sõnad mind ainult riivasid, siis need juba otse ärritasid. Olen siis mina tema Ervini kõrval muutunud juba mingiks naljanumbriks, keda noritakse ja õrritatakse muidu niisama? On üsna tõenäolik, et täna oleks meie vahel tõusnud esimene nägelemine, millest oleks võinud areneda isegi tüli ja riid, kui tema poleks olnud minust taktilisem. Selle asemel, et oodata, mis mina ütlen, tema laskis oma sõnadel lennelda liblika kergusega, tabades aga mind kui raske vasaraga. Ta ütles:

„Siis ma pean teie ees end väga vabandama, kui teil pole tuju uuteks tutvusteks, ja teile siinsamas head õhtut soovima, sest Ervin ootab mind lähemal nurgal. Ma ei lasknud teda siia tulla, sest ma kartsin kohe, et teie ei taha temaga kohtuda. Aga ma tänan teid väga, et te täna tulite ja mind pole veel unustanud.“

Lause lõpus oli äkki kõik kergus kadunud, vähemalt tundus see minule sel silmapilgul nõnda. Minu kuulmeis äkki nagu prigises ja pragises midagi ja mulle näis, nagu oleksid need jäästunud või klaasistunud pisarad tema kurgus, mida ta seal kramplikult purustab ja alla kugistab, et nad ei saaks sulama hakata ega silmist välja purskuda. Aga minul polnud nad jäästunud ja sellepärast täitsid nad mu silmad, nii et ma poolpimesi tema sirutatud käe haarasin ja seda kui meeletu hakkasin suudlema. Kas ehk ka sinna mõni pisar langes, ma ei tea, aga käsi tuksatas äkki ja siis kadus ta järsu tõmbega minu peost, kuna Erika ise tõttas kiirel sammul minema.

„Kas ma homme õhtul võin tulla?“ hüüdsin ma temale järele.

„Kui te jällegi magama ei jää," naeris tema üle õla mulle vastu, nagu poleks just praegu meie vahel midagi sündinud. Aga väga võimalik, et tõepoolest ei sündinud midagi, kõik oli ainult minu meeletu kujutelm, nõnda sonisin ma endamisi, kui hakkasin temale pikkamisi järele sammuma, nagu tahaksin teda kõigest hoolimata saatma minna. Lähen üksi, aga saadan siiski teda, sest kui poleks teda, siis ma pöörduksin ehk hoopis teise külge, nõnda mõtlesin nagu iseend lohutades.

*

Kui ma hiljem selle lahkumise üle järele mõtlesin — õieti öelda, ega ma järgmisil päevil ei teinudki muud, kui aga mõtlesin sellest lahkumisest, nagu oleks see mu uus eluülesanne —, siis olin ma kaljukindlalt veendunud, et nõnda lõppes see imelik unistustemaailm, kus mina olin veetnud nii õnnelikke tunde. Armastus oli jäänud, jääb ehk alatiseks, aga unistused olid läinud sinna, kust nad tulid, — olematusse. Ainult ühte oleksin tahtnud teada: kas ka temale jääb me armastus, mälestuski sellest armastusest, kui ta läheb teisega? kas ka tema matab oma unistused ja jätab endale puhtpalja armastuse, ilma igasuguse egoismita, sest unistusis on ikka veel pisut seda? Või mis sünnib minu endaga, kui ka mina lähen ehk millalgi mõne teisega, nagu teeb tema seda nüüd, kus me unistused on alles nii lähedased ja värsked?

Need olid asjatud ja mõttetud küsimused, aga minule andsid nad noil päevil mingi elumõtte. Kui see aeg praegu mulle meenub, siis tundub, et minu küsimused tõendavad kõigepealt ühte: minu armastus

polnud tol ajal veel kaugeltki egoismivaba, nagu poleks unistused jõudnud veel täiesti surra. Sest mis mõte oleks teada tahta, kas sinu armastust vastatakse või ei, kui sa enam midagi ei looda? On küllalt, kui tead, et sa ise armastad ja oma armastuses põled nagu küünal, mis varsti kustub. Puhas egoismita armastus on ainult kumendav nukrus, leegitsev lootusetus. Tema sünnib surmast ja tema sünnitab surma või armastajast saab pühak, sangar, tark, kelle tarkust pole kellelegi vaja, või olgu siis et samasugusele targale nagu ta ise.

Nõnda mõtlen ma nüüd, kus ma neid ridu kirjutan, siis aga katsusin ma tappa tunde, surmata isegi sekundeid asjatute küsimustega ja anduda tegudele, mis ajavad mu kaastundlikult naeratama. Algasin sellega, et veel samal lahkumis-õhtul otsustasin homme lõunalauda mitte ilmuda, sest ma kartsin, et ma ei suuda taluda majaproua elutarka lobisemist ja Erika kerget naeru. Ja et otsus oleks kindlam, siis ei ilmunud ma üldse enne koju, kui alles seks silmapilguks, kus Erika pidi tundidest lahkuma. Koju tulles läksin ma sealt tänavanurga juurest läbi, kus eile see Ervin pidi ootama, kellega Erika mind mõtles tutvustada. Ma tahtsin näha, kas täna ka seal keegi ootab, sest kui mitte, siis võis tõenäolikuks pidada, et seal ka eile kedagi ei olnud, — luisates oli Erikal m'ust kergem lahti saada. Minu kahtlus leidis tegeliku kinnituse: ei tänavanurgal ega ka selle läheduses olnud kedagi. Suure ajuga tõttasin kodu poole, südames nagu rõõmu ja hämmastuse segu, ja põrkasin oma maja ukse ees kellegi noormehega nõnda kokku, et me mõlemad pidasime tarvilikuks vastastikku va-

handuda. Alles uksest sisse astudes meenus mulle, et see pidi vist otsitav Ervin olema: minust pikem, jopis, kintspükstes, pikad sukad. Tingimata tema! Trepil sattusin Erikaga vastamisi ja täna tahtis tema mind maha joosta, nii suure hooga tõttas ta ülalt alla.

„Head õhtut!“ hüüdis ta, kui märkas mind, „täna pole mul põrmugi aega, vanaisa ootab.“

„Teie vanaisal on natuke kerged koivad,“ oleksin ma talle hea meelega vastanud, aga enne kui oleksin seda jõudnud, oli ta juba alumisest uksest väljas. Nõnda oli siis kaljukindel, et eilne jumalagajätt oli olnud tõepoolest alatiseks. Kui ma saadud näpunäiteist ei mõistnud õpetust võtta, siis oleksid neile varsti järgnenud teised, palju selgemad.

Õieti oligi see juba sündinud, ainult et mina ei teadnud seda veel, mina kuulsin sellest alles järgmisel päeval, kui ilmusin lõunalauda, kus majaproua mulle ütles:

„Kuhu te eile jäite? Esteks koputasin mina kepiga vastu lage ja kui see ei aidanud, siis mees, lõpuks veel kord mina, aga te ei tule ikkagi. Siis saatsin tüdruku üles vaatama ja see tõi sõnumi, et tuba tühi hoopis. Ja meie taome kas või lae maha.“

„Mind peeti eile ministeeriumis kinni, tulin alles õhtul, kui preili lahkus, sattusime trepil vastastikku,“ seletasin mina võimalikult ükskõikselt.

„Te mängite preiliga ikka nagu kokku,“ ütles majaproua, „kui tema ei tule, siis ei tule ka teie.“

See üllatas mind millegi pärast sedavõrd, et ma unustasin kogu oma teeseldud ükskõiksuse ja küsisin ärevalt:

„Kas siis tema ka puudus?“

„Aga muidugi!“ hüüdis majaproua. „Kas siis teie seda veel ei tea?“

„Ei! Kuidas mina võiksin seda teada,“ vastasin ma ja katsusin langeda endisesse ükskõiksusesse. „Ma pole preiliga vaheajal ainustki sõna vahetanud. Eile trepil hüüdis ta mulle üle õla ainult head õhtut, see on kõik.“

„Ja mina naljatasin oma vanamehele, et, näe, meie noored on sealmaal, et ei taha enam üksteist lõunalauaski näha. Sest preili ilmus alles pärast lõunat ja tahtis oma tunnid hoopis üles öelda, suure nurumisega sain ta niikaugele, et lubas kuni jõuluni iga päev pärast lõunat paariks tunniks tulla. Vanaisa tervis olevat järsku halvenenud, preili ei saa enam nii kaua kodust ära olla. Muidugi, nõnda ta räägib, aga mis seal taga on, kes seda teab. Tõenäolikum on, et preili hakkab mehele minema. Ongi mõistlik, sest mis mõte oleks nii kenal tüdrukul veel oodata, kõige ilusamad aastad lähevad jumalamuidu mööda.“

„Sina paneksid nad kõik mehele, olgu need eesti või saksa tüdrukud,“ ütles mees.

„Aga muidugi!“ hüüdis majaproua veendunult. „Tüdrukud mehele ja poistele naised. Kui see oleks minu teha, siis isegi meie studioosusele otsiksin sobiva teisepoole. Kas te ei tahaks, et ma teie asja oma kätte võtaksin?“ pöördus ta minu poole.

„Ei, tänan,“ vastasin mina, katsudes naljatada, „pole endalgi varsti midagi suhu või silma pista, mis siis veel naisega peale hakata.“

„Ma muretsen niisuguse, kel on omal suhu ja

silma pista ja kel jätkub ka teie suule ja silmale,“ seletas majaproua.

„See oleks kõige hirmsam, kui peaks naise kulul elama,“ ütlesin mina.

„Mina arvan sedasama,“ nõustus minuga majahärra.

„On sinul selles kogemusi, et nii kindlasti seda ütled?“ küsis temalt abikaasa.

„Pisut nagu oleks,“ vastas mees, „sest sina oled ju rikas, mina vaene.“

„Aga sul on ju kogu aeg su teenistus ja sissetulek olnud.“

„Muidugi on olnud, aga see on ikka olnud kerjusekopikaks sinu sissetulekute kõrval.“

„Aga on siis minu sissetulekud sulle kurja teinud?“ küsis majaproua.

„Kas sellest kurjusest pole küll, et nad pole minu sissetulekud?“ küsis mees vastu.

„Noh, kui meie noorhärra asjale samuti vaatab, siis tuleb tal kaua üksi kõngeda ja võib olla näljakäppagi veel imeda,“ ütles majaproua nüüd.

„Näljakäppa on kergem imeda kui naise käppa,“ ütlesin mina.

„Aga kui te seda naist armastate?“ küsis majaproua.

„Kust seda armastust ikka nii kergesti võtta,“ laususin mina endamisi, kuna majahärra tõttas mind toetama, öeldes:

„Näljase mehe armastus on kui kodutu koera haukumine maja ees, kus teda peksetakse.“

„Kuule, sina ära riku noort inimest oma rumalate naljadega,“ ütles majaproua oma abikaasale.

„Ma sugugi ei naljata," ütles mees.

„Aga rikas naine võib ometi vaest meest armastama hakata?" küsis majaproua.

„Rikas vana naine vaest noort meest, seda küll," arvas majahärra.

„Aga rikas noor neiu vaest noormeest mitte?"

„Pole seda näinud ega kuulnud," ütles majahärra, „või olgu siis et noormees on suuremast soost, haruldaselt ilus, anderikas, kuulus või midagi muud selletaolist, mis tähendab sama palju kui rikkuski."

„Selles on teil tingimata õigus," pöördusin ma majahärra poole.

„On teil selles kogemusi, et nii kindlasti ütlete?" küsis majaproua minult.

„Minul isiklikult mitte," vastasin ma, „aga ma pole seda kunagi näinud, sellest kuulnud või lugenudki. Et mõni mees, isegi noorelt, rikkalt ja suursuguselt, vaest tüdrukut armastama hakkab ja siis kas või trooni maha jätab, see on küll võimalik, aga naine, tema on ka armastuses väga praktiline, nagu muuski, palju praktilisem kui meie mehed."

Ma tundsin, et mul oli otse nauding neid sõnu rääkida, nõnda olid nähtavasti minusse viimaste päevade sündmused mõjunud.

„Teie, mehed, ei tea naise armastusest mitte kui midagi, teie armastate ainult iseennast," ütles majaproua minule vastuseks. „Meil naistel on armastus eluküsimuseks, teil ainult lõbuküsimuseks."

„See on võimalik," nõustus majahärra oma teisepoolega, „aga siis anname meie kergemini oma hinge lõbu, kui teie oma hinge elu eest."

„Just nõnda," kinnitas majaproua nüüd, „te ei

otsigi armastust, vaid ainult lõbu. Ainult meie naised armastame."

„Ja mida tõsisemalt te armastate, seda praktilisem on teie armastuse otstarve," vastas talle mees.

„Ikka praktilisem, praktilisem!" hüüdis majaproua nüüd ägestudes, nagu oleksid abikaasa sõnad temasse isiklikult puutunud. „Inimene tahab ometi elada, inimene peab elama! Või ei pea sinu arvates?"

„Ei mina tea, mida see inimene siin ilmas peab," ütles mees.

„Aga keegi peab seda ometi teadma, kuigi teie, mehed, seda ei tea!" hüüdis majaproua.

„Meie kõnelusest peaks ainult üks järgnema: inimene peab armastama," ütlesin mina.

„Aga kui naine nõnda armastab, et ta valmis on ka oma elu jätma, siis te ütlete kohe: naise armastusel on ikka praktiline otstarve, tema tahab kas elada või surra. Ainult meie mehed armastame õieti, sest meil pole mingit otstarvet, me ainult lõbutseme."

Neid sõnu rääkides majaproua vahtis minule tungivalt otsa, nagu oleksid need just isiklikult minule määratud. Ja kuigi ma tol korral neid sõnu kuidagi ei võinud omaks võtta, puutusid nad mind ometi valusasti, sest mul tuli ei tea miks meelde, kuidas Erika oli pingil istunud ja nutnud, sest mina armastavat vanaisa rohkem kui teda, ja kuidas ta pärast oma kohvrikest oli kandnud ja seda minu eest hoidnud.

Üldse puudutas minus mu kõige hellemaid kohti, manas esile kõige piinlikumaid mälestusi, kui majaproua hakkas rääkima meestest ja naistest ja nende

armastusest. Meeleldi oleksin ma juba nüüd loobunud tema lõunasöökidest, aga mind takistasid mõnesugused asjaolud. Esiteks see, et preili oli tagasi tõmbunud, mis milgi tingimusel ei olenenud vanaisa tervisest, vaid ainult vahekordadest minu ja Erviniga. Kui nüüd mina ka kohe oleksin lõunalaualt ära jäänud, siis oleksin ma paratamatult paljastanud oma vahekorra preiliga, nagu ma siis arvasin, ja seda ei tahtnud ma ei iseenda ega ammugi mitte tema pärast. Sest olgu kuis oli, aga mulle näib, et ma kõigest hoolimata ikka veel lootsin, teadmata mida. Ja seda paljastada, kellest sa midagi veel loodad, see käis mul üle jõu, kuigi kannatasin päev päeva kõrva pereproua jutlemise käes, liiatigi veel et ma tahestahtmata ise pidin sellest tegelikult osa võtma. Teiseks põhjuseks, mis mind sundis oma lõunasööke jätkama, oli see, et ma nende kaudu võisin natukenegi iga päev viibida neis ruumes, kus liikus tema, hingata temaga ühist õhku, võtta ühes teistega vastu tema tervitus ja kuulda pärast läbi ukse tema häält, kui lõunasöök viibis. See oli küll valus, aga samal ajal ometi nagu rahustas. Meie vahel polnud ikkagi veel viimne side katkenud, arvasin ma. Veel võisin ma tema valgeid lokke, tema kõrvalepõiklevaid silmi, tema nägu inestavaid vinnegi näha, mis omandasid viimasel ajal eriti vihase välimuse, nagu tahaksid nad hoiatades öelda: näete, mis sünnib noore neiuga, kui ta jätab ühe noormehe maha ja läheb teisega.

Sellele kahele peapõhjusele järgnesid teised. Meil oli ju varemalt juttu olnud, et ma loobun lõunasöökidest siis, kui kaotan teenistuse, aga teenistus kestis alles, nii et miks ma ei pidanud siis lõunal käima.

Pealegi, niihästi minu teenistusel kui ka Erika tundidel pidi varsti niikuinii lõpp olema, mis mõte oli siis enneaegu viimast kokkupuutumise võimalust hävitada: jõululaupäeval ei pidanud tema enam tulema ja samal päeval tahtsin mina maale sõita.

Jõulueelsed päevad siplesin ma kui kärbes ämblikuvõrgus. Töö langes mul käest ja ma tegin eksitusi, mis piirdusid meeletusega. Igaüks pidi otsusele jõudma, et ametkonnal on ainult õnneks, kui ta vabaneb sellisest kaastöölisest. Olgu! See mind ei huvitanud põrmugi. Aga minu kaasametnik, kes jäi oma laua äärde kindlasti edasi istuma, kas tõesti oma naise ja juba saabunud lapse pärast või mõnel muul põhjusel, seda ma ei tea, ütles mulle kord:

„Küll olete teie peatu! Mis mind imestama paneb, on see, et teid tänini ükski naine pole kinni püüdnud. Tõesti, uskumatu!“

„Armastavad naised siis peatuid?“ küsisin mina.

„Mitte just, aga neid saab kergemini kätte,“ vastas kaaslaudnik. „Sest niisuke mees, nagu teie, võib ju igal tänavanurgal lõnga langeda, ja on ta kord sees, siis aja kas või läbi tule ja vee.“

„Tähendab, ma ei ole küllalt peatu,“ laususin mina.

„Ei, seda te olete küll, muidu ei teeks te nii sagedasti raskeid vigu, mis on teile suureks kahjuks, lubage seltsimehelikult tähendada. Te hävitate nõnda omal võimaluse uut kohta leida, uskuge,“ rääkis kaasametnik peaaegu südamlikult. Ja kui mina tema sõnadele midagi ei vastanud, jätkas ta: „Aga teie ehk olete sama sorti mees, nagu minu üks kaugelt sugulane, kes ka kandis värve. Tema peale ei hakanud

ka naiste hammas, sest tema oli enesest nii kõrges arvamises, et ütles alati — muidugi naljatades, aga ikka nõnda, et pisut oli selles tõtt ka — ütles, et tema abiellub ainult mõne kuninga või vürsti tütrega, vähemaga ei lepi, sest neid olevat nüüd saada küllalt. Ja teate, millega asi lõppes?"

„Ta sai muidugi keisri tütre," ütlesin mina.

„Ei, vaid ta armus oma isa karjatüdrukusse ja nii põhjalikult, et uskuge või ärge uskuge — ta abiellus temaga ning elab nõnda juba kolmat aastat. Kõik ennustasid, et poiss jätab tüdruku paari kuu või vähemalt paari aasta pärast tingimata, aga pole jätnud tänapäevani ja pole üldse seda nägu, et mõtleks ta jätta. Teie lõpetate vististi ka samuti oma peatuse."

„Mina talitan tagurpidi," seletasin ma, „armun karjatüdrukusse ja abiellun keisri tütrega, et temale ta isa trooni tagasi võita."

„Hunt ulub kuu peale!" hüüdis tema ja rabas mind sellega kõvemini kui ükskõik millega, sest ka ma ise olin millalgi neid sõnu enda kohta tarvitanud, kui olin alles oma unistuste alul. Siis olin ma võib-olla osaltki selleks nõnda rääkinud, et oma „kuningatütart" kõditada, tema meelt liigutada, temas armastust äratada, kuna ma nüüd olin tõepoolest hundiks muutunud, kes ulub kuu peale.

Nõnda uluva hundina elasin ma kogu ennejõuluse aja; mitte et just keegi oleks minu ulumist kuulnud, sest kahejalgsed hundid uluvad ainult oma südames. Mitmel-setmel korral päevas käisin ma oma kirjakasti vaatamas, nagu peaks kuskilt mõni teade tulema, mis lõpetab mu ulumise, aga kast oli ikka

tühi või ma leidsin sealt enamasti teateid, mis ajasid mu veel hullemini uluma, kui nad ei jätnud mind ükskõikseks. Väga sagedasti, kui mitte just igapäev, leidsin enda sel ajal kodu läheduses hulkumast, kui Erika oma tundidest lahkus, nagu oleks ma tahtnud veenduda, kas Ervin tal igapäev vastas käib. Ja ta käis, vähemalt mina ei tabanud ühtegi päeva, kus pikk mehekogu poleks teda oodanud, sest kauge maa tagant ei võinud ma nõrgalt valgustatud tänaval rohkem näha.

Mind hakkas veel millegi pärast huvitama, kas Erika ka temaga igasuguseist lokaalidest ja lõbustuspaikadest eemale hoiab, ja nõnda raiskasin oma viimased viletsad sendikesed kinode, kohvikute, teatrite, kontsertide ja dancing'ute peale, et veenduda, liiguvad nad kahekesi kuskil või ei. Aga kordagi ei tabanud ma neid kuskil, nagu oleksid nad maa alla vajunud, ainult et Erika ilmus õigel ajal tundi ja pikk mehekogu samuti õigel ajal talle tundidest lahkumisel vastu. Nõnda saabusid pühad, ilma et midagi erilist oleks juhtunud, kuigi minul oli päev päeva kõrva mingisugune imelik eeltundmus, nagu peaks tõesti ei tea mis sündima. Paar viimast nädalat polnud ma Erikat kordagi näinud, või kuigi, siis eemalt, tundes ta kogust, kõnnakust, kehaseisangust, peahoiust; ainult kuulnud olin, kui ta rääkis lastega või klaveri juures valju häälega luges: eine, zweie, eine, zweie... Pühade laupäeval kohtasin teda tänaval, kui ta tõttas, pakikesed käes. Ometi jäi ta kohe seisatama, kui mina mütsi peast kahmasin ja selle kätte unustasin.

„Teie äratate inimestes tähelpanu," ütles ta mulle

nukra naeratusega, tuletades meelde mulle mu paljast pead.

„Mul on see ükskõik," vastasin mina, kuid panin ometi mütsi pähe.

„Te mõtlete ikka ainult iseendale," ütles tema nagu kerge etteheite või nokkimisega.

„Ei, preili, ma mõtlen ainult teile," vastasin mina nii valjult, et möödaminejadki oleksid võinud seda kuulda. „Teie päralt on mu mõtted kõik need päevad ja ööd."

„Peate seda tingimata nii valjusti ütlema?" küsis tema naeratades.

„Ma võiksin seda veel valjemini öelda," vastasin mina.

„Siis pean ma põgenema, muidu kompromiteerite mu lausa päeva ajal keset tänavat," naeris tema teeseldud kergusega, kuid sõnas „kompromiteerite" oli mingisugune imelik vihje minevikku, mis kostis minule nagu karjatus.

„Kuidas armuline preili elab, kui veel küsida tohib?" ütlesin mina, kui tema sirutas juba käe. „Kas läheksime veel kord Valede Alleele kõndima?"

„Ärge olge nii kurja keelega," vastas tema otse paluvalt.

„Ma ei ole ju," ütlesin mina nagu vabanduvalt ja lisasin: „Enam, tähendab, te meile ei tule?"

„Ei, mul pole enam aega," seletas tema.

„Mina sõidan ka täna ära maale," ütlesin ma.

„Head reisi siis!" soovis tema.

„Head siiajäämist!" vastasin mina. „Või tohin ma aidata teil pakid koju kanda?"

„Ei, tänan, ma ei lähe veel koju," ütles tema.

Ma olin kavatsenud kauemaks ajaks maale jääda, ometi hoidsin esiotsa igaks juhuks endal linnas toa tagavaraks, et oleks, kuhu pea pista, kui ehk maalt saab varsti viljand. Ja nõnda see tuligi: maalt sai rutem viljand, kui olin osanud kujutellagi, sest seal oli nagu kõik teisiti, kui mina olin uskunud. Aga võib-olla mõjus just see, et ma uudisena kaasa viisin oma teenistusest vabanemise, kuigi ma kõigi lohutuseks teate lisasin, et paari kuu pärast saan ma kindlasti palju parema koha. Muidugi, see võis lohutada teisi, mitte mind ennast ja sellest võis järgneda, et mitte kodus polnud ehk kõik teisiti, vaid mina ise olin teisiti. Mina olin muutunud viimaste elusündmuste mõjul, mitte ehk kodu. Ei isa ega ema, ei õde ega vend tundnud ehk asja sellisena, nagu minule paistis. Neil polnud ehk ometi midagi selle vastu, et ma mõne aja nii-öelda prii söödikuna kodus elan. Sest kui ma isa asemel ühes vennaga läksin heinu või puid tooma, siis võis seda vaevalt hädavajalikuks tööks lugeda, isal polnud ju kodus midagi pakilist toimetada, ainult et vanainimene võis pisut hinge tagasi tõmmata. Emagi ütles kord isale kõigi kuuldes:

„Vaata, vanamees, kas pole hea, et sul on kaks poega, heinad tulevad mis kärinal metsast koju lakka."

Aga isa vastas emale üsna lihtsalt:

„Et kärinal heinu vedada ja lakka ajada, selleks polnud ometi vaja koolipingil nii palju püksa nühkida, oleks aidanud palju vähemast. Või oleks see koolipink ainult püksikuluga leppind."

„Mis sa siis nüüd kohe sellest," sõitles teda ema. „See on muidugi nõnda, aga rõõmustada võib ikkagi,

juba sellegi pärast, et sul on koolitatud poeg ja heinad tulevad temagi käes mis kärinal koju."

„Asi seegi, et pole koolis heinavedu unustanud," ütles isa, „aga ma oleks taht oma tööst ja vaevast rohkem rõõmu tunda, selles on asi. Milleks nii väga oma pead vaevata ja milleks iseendale ja teistele võlgu kaela tõmmata, kui ometi pead oma käte töö ja vaevaga leiba teenima."

„Lehed kirjutavad, et siis on heinavedu kergem, sest oskab paremini, kui oled enne hästi koolis käinud," ütles vend.

„Eks usu aga sina lehti, mis need sulle ette pasundavad," ütles isa halvakspanevalt. „Suvel leht kuulutas sulle ilusat ilma, aga miks vihm su keeritesed läbi leotas? Kõige parem: küsi ometi Oskarilt endalt, kas tal on nüüd kergem heinu vedada."

„Mis seal küsida," laususin mina teiste jutu vahele. „Iseenesestki mõista, et raskem."

„Ma arvan ka, et raskem," rääkis isa. „Ja kooligi läksid ju selleks, et maatöö raskusest lahti saada. Aga see'p see ongi, et kus sa seda saad, kui juba kõik tahavad saada. Ilmas on ikka nõnda, et millestki ei jätku kõigile. Tükivad kõik maale, siis tuleb maast puudus kätte, hakkavad kõik linna tikkuma, siis läheb see kitsaks, nii et ei ole kõigil ruumi. Meil oleks ehk maal veel ruumi, aga ma kardan, kõik on varsti nii koolitatud, et keegi enam maal elada ei taha. Sest nüüd on ju see hull asi, et kõigeks on kool. Tahad perenaiseks, siis on perenaiste kool, tahad tüdrukuks, siis on tüdrukute kool ja keetjatel on keedukool. Aga kartuleid enam keegi õieti koorida ei oska

ega viitsi, kõige parem osa lõigatakse ikka sigadele. Pole muud kui ava ka kartulikoorimise kool."

„See ongi juba avatud," naeris vend.

„No muidugi, mis parata," arvas isa, „kui inimene on nii sõgedaks läind, et ta enam pükste pööra ega sealauda-ukse pulkagi ilma koolita tegema ei õpi, nagu vanad inimesed minu poisikese põlves ütlesid. Aga hull on ju see, et niipea kui inimene on perenaiste või tüdrukute koolist läbi, siis ta enam perenaiseks ega tüdrukuks ei taha hakata. Ja niipea kui mees on õppind koolis pükste pööra ja sealauda-ukse pulka tegema, siis kõlbab tal ainult linnas meistriks olla."

„Nii hull see asi siiski ei ole, kui sina, isa, räägid," ütles vend. „Näe, kirikutee ääres on talus koolitatud mees peremeheks, mürab mis hirmus."

„Muidugi, mürab mis hirmus, sest et teiste rahaga. Pane sa tähele, poeg, meiegi saame selle koolitatud peremehe müramise eest maksa," hoiatas isa.

„Miks siis meie?" küsis vend. „Meil pole ju temaga miskit pistmist."

„Aga kui müramisega tehtud võlad kirjutakse korstnasse?" küsis isa vastu.

„Kes neid siis meie korstnasse tuleb kirjutama," vaidles vend oma arvamust kaitstes.

„Kulla laps, kuhu nad siis kirjutakse!" hüüdis isa. „Nad kirjutakse ju lõpuks ometi nende korstnasse, kel veel oma korsten peal. Ja temal pole enam oma korstent, see on kindlam kui kindel, tema võib ühes oma kohaga ka iseenda ja oma peene naisegi enampakkumisel maha müüa, seda raha ei näe ta kunagi, mis ta sinna sisse pand."

„See on muidugi kindlam kui kindel, et seda raha ta ei näe," nõustus ka vend isaga.

„Noh, aga kelle raha see oli, mida enam keegi ei näe?" küsis isa. „Minu rumalast arust meie kõikide raha, kes me elame omast rahast, mitte võlgadest."

„Aga meil on ju ka võlad," ütles vend ja nüüd vilksasid kõigi silmad minu poole, sest kõik teadsid, et need võlad olid minu pärast tehtud.

„Meil on muidugi võlad," nõustus isa, „ja needki on kooliga ühenduses, aga meie koht kaalub meie võlad veel mitmekordselt üles. Või arvad sina, et mitte?"

„Seda nüüd küll," ütles vend.

„No näed!" hüüdis isa võidurõõmsalt. „Nii et me võime omad võlad kinni maksa ja aitame kord ka selle koolitatud peremehe võlgu maksa, kui ta pankrotti läheb, sest kellegi taskust peab see raha ometi tulema."

„Aga kui kingitakse?" küsis vend.

„Ei, poeg, siinilmas ei kingita midagi," vastas isa, „või kui seda tehakse, siis võetakse teiste taskust. Tead, mis ma teile, lapsed, ütlen ja sina, Oskar, ära pane pahaks, et su isa sulle nõnda ütleb: meie koolitatud mehe müramisega talus on seesama lugu, mis sinu müramisega oma värvimütsiga, selle otsusele olen ma tulnd, kui olen sinu koolitamist ja kõike muud mõelnd. Teised inimesed, kes korralikumad ja kokkuhoidlikumad, peavad seda tasuma."

„Vanamees, sa rikud oma rääkimisega sellegi natukese rõõmu, mis meil on, et me vahel harvagi kõik koos oleme," ütles ema nüüd ja tema häälest oli tunda, et pisarad polnud tal silmist enam kuigi kaugel.

„Isa, aga ma ütlesin sulle juba ükskord, et mina loobun vabatahtlikult oma pärimisõigusest Ennu ja Malle kasuks, kas sellest ei aita siis?“ ütlesin mina, nagu oleksid mind ema sõnad selleks julgustanud.

„Ei, poeg, sellest ei aita,“ vastas isa, „sinu koolitamine maksab rohkem, kui pärivad kord Enn ja Mall kumbki.“

„Siis, tähendab, olen ma Ennu ja Malle võlgnik,“ järeldasin ma.

„Minule ei võlgne sa midagi, Oskar,“ ütles vend nagu südametäiega, et jutt nii piinlikule ainele juhitud.

„Minule ka mitte!“ hüüdis Mall, tõusis toolilt ja läks teise tuppa, vististi et oma pisaraid varjata.

„Nõnda pole minagi seda arvanud,“ seletas nüüd isa, „aga ma ütlesin seda ainult selleks, et te teaksite, kuidas asi tõepoolest on. Mina ei usu, et Enn ka siis sind, Oskar, kunagi oma võlgnikuks peaks, kui mind enam ei ole, aga...“

„Isa, milleks sa seda juttu üldse ajad!“ hüüdis vend nüüd. „Sina tee, nagu sa õigeks pead, ja lase meid Oskariga isekeskis teha, nagu meie seda õigeks peame. Et aga täna ometi see asi kõne alla on tulnud, siis ütlen ma sulle puhtast südamest, Oskar, et tuled sa nüüd või tuled sa ükskõik millal koju, hea meel on mul ikka, kas või sellegi pärast, et mu haritud vend pole meid unustanud. Muidugi oleks mu meel veel parem, kui su käsi hästi käiks, aga mitte selleks, et sult midagi saada.“

Need sõnad panid ka ema silmi pühkima ja nina nuuskama, nii et perekondlik olemine oli täielik. Aga

meie mehed ei vesistanud ükski silmi, vaikisime muidu niisama igaüks omaette.

Nõnda siis, kõigil oli hea meel, kui ma koju läksin, aga kas neil siis ka oleks hea meel olnud, kui ma kauemaks oleksin koju jäänud, see küsimus jäi vastamata ja kellelgi ei tulnud nagu pähe, et see küsimus üldse olemas. See aga oli ometi peaküsimus, mis mulle endalegi alles hiljem meenus — ühes teisega, mis veel tähtsam, nimelt: kas ka minul on hea meel, kui ma koju tulen, liiatigi kui ma mõtlen siia kauemaks jääda? Sest mis aitaks teiste rõõm, kui ma ise olen nukker?! Ja just see viimane sai päev-päevalt ikka enam tõsiasjaks.

Ma tundsin oma seisukorda kuidagi ebaloomulikuna. Mul oli raske taluda teadmist, et meie kõik — isa ja ema, vend ja õde, mina ise — olime millalgi minu tulevikust midagi muud lootnud kui mina saavutanud ja et teised ikka veel minult seda lootsid ja uskusid, mida mina polnud suuteline teostama. Meie kõigi, eriti aga teiste usu või unistuste ja tõelikkuse vahel seisis nii sügav kuristik, et minul muutus elu raskeks. Mis ma võisin sinna parata, et seda kuristikku meenutasid mulle mitte ainult inimeste näod, sõnad, pilgud, vaid ka hobuste kondised seljad ja küljed ning ripakad kaelad, lammaste määgimine ja veiste ammumine laudas, isegi metsa asemele tekkinud kännustik, kui läksin kõndima, püss seljas, koer kaasas.

Jahimehelik hulkumine oli millalgi minu armsamaid ajaviiteid. Juba ainult nuuskivat ja sabaliputavat koera nähes või tema kilkamist kuuldes, hakkas süda kiiremalt lööma. Jahikoera rõõm sai ka

minu rõõmuks. Seda rõõmu läksin ka nüüd otsima. Aga ma ei saanud kuigi kaua lumistel põldudel, niitudel, karjamail või metsades liikuda, kus oli igal pool sama valge kate, mis summutas sammud ja hääled, kui ma juba unustasin rõõmutseva koera ja tema kilkamise. Või kui paningi teda veel tähele, siis nagu midagi segavat, häirivat. Oli nagu valus näha, et mööda helevalget, vaikset pinda liigub tume täpp, mis teeb häält. Milleks see, kui ümberringi on kõik unne suikunud — kui ümberringi on ainult helevalge unistus, nagu mäletaks keegi oma ammusurnud ema, kes armastas valget! Jah, valget punase roosiga! Milleks see rõõmus kilkamine, kui ümberringi, kuhu aga silm ulatub, on vaikne nukrus, nagu leinaks keegi lootusetult! Ennem võiks koer oma koonu keset lumelagendikku pilvise taeva poole ajada ja uluda, saba jalge vahel.

Aga muidugi, koer seda ei teinud, sest tema ei teadnud, et on olemas ühel pool usk, lootus ja unistus, teisel pool tõelikkus ning et kuristik seisab nende vahel, mille tasandamiseks minul polnud õnne või jõudu ei maal ega linnas. Sedasama kuristikku mõtles ehk see valge vanameeski, kelle ees ma istusin nagu vaene patune, sest et minul puuduvat elutõsidus. Selles oli tal vististi õigus ja sedasama oleks täna isegi koer võinud kinnitada, kui keegi oleks seda temalt küsinud. Aga et küsijat polnud, siis vahtis ta mulle peagu pisarsilmil otsa ja niuksus, sest mis muud pidi ta tegema! Kui ta ajas mulle jahisaagi nina alla, siis mina kas ei pannud teda üldse tähele või kuigi panin, siis ei lasknud, ja kui lasksin, siis ei tabanud. Nõnda õppis ka koer tundma usu ja tõelik-

kuse kuristikku, sest et mina vahtisin ennem jänese jälgi kui jänest ennast, ennem jänese hüpete pikkust kui jänese hüppamist. Ka temal oli pikk samm, mõtlesin ma jänese sammu silmiga mõõtes, teades väga hästi, kes see tema on. Ja kuidas võisin ma sama jänest lasta, kes meenutas mulle seda teist, kel pole küll pikki jälgi ja kõrvu, aga on ise pikk, kes ei karda koera kilkamist, aga võiks ehk ise kilgata, kui maailmas poleks usu ja tõelikkuse kuristikku.

Kodus ei tahtnud keegi aru saada, kuidas ma küll nii mitme lasu järel täiesti ilma jahisaagita tulen. Ainult õde näis nagu midagi taipavat, sest tema vaatas mulle eredal pilgul silma ja küsis, kui üksi jäime.

„Oled sa laskmise juba ära unustanud või mõtlesid kangesti kellegi peale?“

„Mõtlesin iseendast ja oma seisukorrast,“ vastasin mina.

„Mõtlesid iseendast ja lasid jänesel joosta,“ naeratas õde hellalt. „Aga mina arvasin, et mõtlesid kellegist teisest, kui ikka mööda lasid.“

„Miks sa siis seda arvasid?“ küsisin ma huvitatult.

„Aga sa oled üldse nagu veidi imelik. Ükskord varem sa juba olid nõnda ja siis oli keegi, aga nüüd oled sa hoopis. Siis käisid sa noore-linnu-jahil ja lasid samuti mööda, mitte küll just nõnda, kui täna, aga ikka. Sellepärast ma siis mõtlesingi, et kui ei saa pihta, tähendab, mõtted on mujal.“

„Seda muidugi,“ nõustusin mina, „mõtted on linnas.“

„Nii et tema on ka linnas?“ lausus õde, kuna endal tõusis puna palgesse.

„Kes tema?“ küsisin mina nagu arusaamatuses.

„Aga ikka see, kelle pärast sa jänesele pihta ei saanud,“ naeris õde hellalt nagu ennegi. „On ta ilus, kangesti uhke, minusugusega ei võtaks juttugi? Kas sa siis ei või mulle öelda?“

„Ainult ühel tingimusel,“ vastasin ma õele lähenedes: „sa ei tohi sellest kellelegi hingata.“

„Hea küll, ütle ainult,“ vastas õde õnnelikult.

„Mul pole üldse mingit kohta linnas loota, sellepärast ei saanud ma jänesele külge,“ ütlesin ma ja pidin seda vist väga lootusetult tegema, sest õel purskasid pisarad silmist. Aga minu endagi silmad kippusid märjaks, sest öeldes ei mõelnud ma oma kohale, vaid temale, sellele ainukesele temale, kes ei kadunud mul silmapilgukski meelest.

„Ja mina loll mõtlesin, et sul on jälle mõni...“ tahtis õde viimaks öelda, kui oli nutu alla kugistanud.

„Meie mõtleme liiga, kallis õde,“ rääkisin ma vahele, nagu kardaksin ma seda, mis ta öelda tahab. „Me mõtleme ja jänesed ning elu jooksevad meist mööda.“

„Jänesed ja elu jooksevad meist mööda,“ kordas õde pisarsilmil mõttes, nagu peituks neis sõnus mõni tarkus. „Jah, sul on ju ka täied mehepäevad juba käes ja sa pole veel midagi kätte saand. Ema ütles kord, kui me kahekesi sellest rääkisime, et meie Oskar võiks õige rikka naise võtta, kui muu ei aita.“

Nii siis, minu ema oli maal sama tark kui emad linnaski, vähemalt meie majaproua, kes arvas, et eluküsimusi on kõige lihtsam sellega lahendada, kui vaesed poisid võtaksid rikkad naised ja vaesed tüdrukud läheksid rikastele meestele. Üldse naised näisid ar-

vaat, et elu võtab parema pöörde, kui võetakse naine või minnakse mehele. Aga isa küsis minult enne maalt lahkumist selle asemel:

„Kas sa mõtled veel ülikooli lõpetada või oled selle asja hoopis jätt?“

„Esiotsa mõtlen ainult, kuidas omal jõul end ülal pidada,“ vastasin mina.

„No aga kas sa siis oma pooliku haridusega loodad ka teenistuses edasi jõuda?“

„Küllap juba jõuab, kui aga teenistus on,“ ütlesin mina.

„Sa ütled seda nõnda, nagu polekski sul teda enam loota,“ tähendas isa nüüd. „Lugesin eile lehest sellest kangest koondamisest ja mõtlesin, et vaat' kui jätavadki su hoopis ukse taha.“

„Seda vist mitte,“ seletasin mina ükskõikses rahus, „sest kõrgemal haridusel on eesõigus.“

„Aga sa pole ju miskit lõpetand,“ ütles isa nagu vastu vaieldes. „Sellepärast olen vahel mõelnd, et kui sa ikka katsuks ka lõpu kätte saada. Kui sa muidu ei jäksa, siis ma ehk katsuks veelgi aidata, olgugi et omal praegu kitsas. Rääkisin sellest suud mööda Ennugagi ja temagi ei näi sellele vastu seisma, ütles, et noh, hoone tuleks ikka katuse alla viia, lisas ainult, et — kui aga on, kes viib. Sellest sa näed, et asi on sinu oma teha. Ainult ära sa mõtlema hakka, et mina kõik sulle saaks anda, ei, mina võiks sind ainult aidata. Ise pead mees olema, seda pea meeles, sa oled selleks juba vana küllalt. Sest millal see inimene siis ikka aru pähe võtab, kui mitte sinu eas. Tahtsin isegi seda sulle öelda, et kui sa katsuks õige oma vanast elust ülepea lahti saada, sellest mütsist ja muust

saksa värgist, siis sa ehk pääseks ka oma vanadest sõpradest ja saaksid ehk paremini tööd teha. Saksad läksid oma värgiga untsu, võeti teistel mõisad ja kõik ja nüüd on ka sinu asi untsus, see ei ole miski õige ornung. Muidugi, sina ise pead seda paremini teadma, aga ma mõtlesin seda sulle siiski öelda, et ehk on süüdi sinu eluviisid ja kombed, et sa oma hoonet kuidagi katuse alla ei saa, nagu Enn ütleb."

Isa rääkis seda kõike vaikselt ja rahulikult, nagu ainult muu seas ja nagu oleks see tal ammugi ette kavatsetud, sellepärast hakkas mind huvitama, kas need on tema mõtted või kellegi teise omad ja ma ütlesin samuti ettevaatlikult:

„Varemalt pole sa sellest rääkinud."

„Vaata, poeg, varem polnud vaja sellest ka mõelda, aga kui sa ülikoolist nõnda ära tulid, siis... Enn tähendas kord ka, et mehed kipuvad saksa mängima, nagu istuksid valla kukil. Aga meil on ju ainult isad-emad, vennad-õed ja needki vaesed. Nõnda ütles ta kord ja sellepärast olen minagi hakand mõtlema, et kui õige..."

Niisugused olid õpetused, milledega mind kodus turgutati, et m'ust mees saaks, nagu nad ütlesid, ja mees tähendas inimest, kel oleks kenakene sissetulek ja mõistlik äraelamine. Ühe sõnaga, mulle kinnitati igal sammul, et minul seda nende arvates ei ole, kuigi nad veel ei teadnud, et mul polnud praegusel silmapilgul enam midagi.

Aga mida rohkem mind õpetati ja minu oleviku ning tuleviku eest muretseti, seda rohkem hakkas mind kiskuma tagasi linna, kuigi ma õieti ei teadnud, millest seal peale hakata. Siiski, ühte tundsin ma

ometi, nimelt: ma tahtsin temale lähemale, sellele, keda võrdlesin lumelagendikuga, jooksva jänesega, selle jälgede ja kõrvadega, üldse kõigega, mida nägin ja kuulsin. Ma ei lootnud küll enam midagi, aga temasse oli maetud tükk minu minevikku — suur tükk, nagu ma tundsin — ja esimest korda elus arvasin taipavat, miks inimesed, seisused, terved rahvad nii väga ripuvad oma möödunud aegade küljes.

*

Aga üks oli linnaminekust mõelda, teine minna, üks unistada, teine teha. Ma tahtsin ju linna selleks, et pääseda tüütavatest rääkimistest, piinavatest pilkudest, üldse tundmusest, et võiksid olla kellelegi raskuseks, tüliks. Aga linnas just sellest hakkaski. Sest kui ma oma kavatsust pererahva juures mitte enam lõunat süüa püüdsin teostada, siis ei antud mulle enam öö- ega päevarahu, kuni lõpuks majaproua mu ise kinni püüdis — pealegi veel keset tänavat, sest see oli nähtavasti viisakam paik meie kõneluseks kui minu tuba ülal — olin ju mina otse jonni pärast jätnud pererahva juurde sisse astumata — ja mulle ütles, et tema tahab minuga päris tõsiselt rääkida. Nii siis kõndisime ja otsisime vaiksemaid paiku, nagu oleksime mõni armastaja paarike, kes poeb kõrvale inimeste eest, ja rääkisime minu lõunasöögist ning tulevikust, sest majaproua oskas need kaks asja kergesti siduda, öeldes:

„Kui inimene ei saa korralikult lõunatki süüa, siis ei saa temast ka korralikku inimest ja nõnda puudub tal tulevik.“

„Aga milleks peab inimesel tulevik olema?“ küsi-

sin mina ainult selleks, et küsida ja juttu kuhugi ebaisiklikku valdkonda juhtida.

„Te küsite kui laps!“ hüüdis majaproua. „Üldse, küll olete teie, mehed, lapsed!“ jätkas ta peagu vaimustuses, sest miski ei liigutanud tema meeli nii kergesti kui mõte lastele. „On siis inimene mõni liblikas või kihulane, et tal pole tulevikku?“

„Rahvastelgi pole targemat tulevikku kui mõnel kihulasel,“ ütlesin mina imetargalt. „Ikka ainult sünnivad, elavad ja surevad, muud midagi.“

„Muud midagi!“ hüüdis majaproua imestunult.

„Mis siis veel?“ küsisin mina. „Vast ehk see, et inimene jätab elades suuremad prügihunnikud järele kui kihulane.“

„Ometi midagi!“ hüüdis proua nagu võidurõõmsalt. „Suuremad prügihunnikud! Kui keegi seda kuuleks, kes teid ei tunne, see arvaks tingimata, et teie olete kas poole aruga või õnnetult armunud.“

„Jumal tänatud!“ kordasin ma mõttes majahärra sõnu, „ometi kord armastuse juures väljas.“

„Uskuge, härra studioosus, mehed hakkavad niisukest juttu ikka siis rääkima, kui nad armastavad õnnetult. Õnnetu armastus muudab inimese oma ja teistegi inimeste elu ainult prügihunnikuks.“

„Siis on inimesed ainult õnnetult armastanud,“ püüdsin mina edasi targutada, „sest mõelge ometi, armuline proua, mis on saanud vanast kreeklasest ja roomlasest? Prügihunnik!“

„Aga püramiidid?“ küsis proua. „Aga vaaraode hauad? Need on kestnud tuhandeid aastaid ja ikkagi pole veel prügi.“

„Mis mõte on mõnel tuhandel aastal, kui maailma

vanadust kaalutakse miljonitega?" küsisin mina vastu.

„Aga mis mõte oli teil siis koolis käia, kui te nõnda küsite?" ütles majaproua.

„Muidu ma poleks ehk nõnda küsinud, see mõte oli," vastasin mina.

„Ja nüüd nälja pärast nöör kaela, kuul pähe, mis?"

„Miks siis kohe seda?" küsisin ma vastu.

„Aga sellega see ju viimaks ikkagi lõpeb, kui te jumal teab kus käite lõunat söömas, et aga mõni sent odavamalt saada. Kauake te tervis nõnda vastu peab."

„Pool maailma käib tänapäev jumal teab kus lõunat söömas ja kui niinimetatud kultuur endise hooga edasi areneb, siis hakkavad varsti kõik jumal teab kus lõunat sööma, eriti linnas," seletasin mina enda kaitseks. „Teie isegi, armuline proua, rääkisite millalgi sellest."

„Ja soovitasin seda, mis?" küsis proua. „Ma rääkisin seda hoiatuseks. Mina ei usu mingit kultuuri, kui pole korralikku toitlust. Kui ka see viimane muudetakse tehase või vabriku asjaks, nagu kõik muugi, siis on igal kultuuril varsti lõpp. Imelik, miks nad masinaid ei tee või välja ei mõtle, mis mängiksid jalgpalli või murutõnist!"

„See on pisut puhtam toiming kui toidu valmistamine, sellepärast."

„Ja teie arvate, et inimene armastab puhtust? Mina ei arva seda mitte. Sest milleks ta ennast siis nii hirmsasti määrib ja õlitab? Just kui oleks tegemist mõne masinaga! Uskuge, aga minul pole muud tundmust, kui et inimene tahab kangesti masin olla."

„No näete," ütlesin mina, „te isegi peate nõus olema, et kui inimene on masin, siis võib talle toitu või kütet ükskõik kus tehases või selle kontoris sisse kallata."

„Fui, šoking!" hüüdis proua ja küsis: „Ning on ükskõik, misukesest kannust või voolikust seda tehakse, eks?"

„Peaaegu," ütlesin mina ja lisasin: „Lubage, proua, te ütlesite šoking. Aga kust tulevad kõik need konservid ja valmis kastmed või kondenseeritud piimad? Sealt, kus öeldakse šoking. Lugesin kord kuskilt raamatust, kuis inglane ise kurtis endi naiste hoolimatuse ja laiskuse üle toiduvalmistamise suhtes. Kuid Inglismaal on ometi kultuur? Või ei ole?"

„Kuulge, teie vaidlete minuga tühja," ütles proua nüüd. „Te vaidlete selleks, et asjast mitte rääkida. Inglasel on asumaad, kust ta saab jumal teab mida oma kõhu paranduseks, kui ta on teda konservide ja soustide ning meie peekoniga küllalt rikkunud, aga teil ei ole ju asumaid. Teil ei ole ka vabrikuid ja tehaseid, kes valmistaksid te kõhule rohtu tilkades ja pulbrites, kui ta surmani väsinult jätab töötamise. Sellepärast peate teie teisiti sööma kui inglane."

„Ma söön ka teisiti," vastasin mina. „Meie peekonit ei võta ma suu sissegi ja konservid ning igasugused kastmed on juba hinnalt mulle kättesaamatud."

„Ah jätame kord selle tühise loba," ütles proua kärsitult, „ja räägime mõistlikult. Te ütlete, et te saate nõnda, ilma korraliku lõunasöögita, odavamalt läbi. Hea küll, usun teid. Aga te siiski sööte ometi lõunat?"

„Vahel söön, vahel ei söö,“ vastasin mina. „Nagu tasku käsib või keelab.“

„Ah isegi sootuks ilma lõunata?“ imestas proua.

„Nagu juhtub: kord ilma lõunata, kord ilma hommiku- või õhtusöögita, kui vaja,“ ütlesin mina.

„On see ikka tõesti nõnda?“ päris proua, nagu ei usuks ta mind.

„Just nõnda, armuline proua,“ kinnitasin mina.

„Ja te ei taha minu juures ka kõige soodsamatel tingimustel mitte enam lõunat süüa?“

„Ei, tänan,“ vastasin mina.

Siis teate, mis mina arvan, ja andke andeks, et ma oma arvamist teile avaldan: teie ei loobu pakutud lõunatest mitte ainult kokkuhoiu pärast, vaid teil peavad olema veel mõned muud põhjused.“

„Missugused muud?“ küsisin mina ja hakkasin naerma, aga ma tundsin, et just sellest naerust kostis see, mida majaproua arvas. Naeruga andsin enda kõige selgemini ära.

„Ei mina tea, missugused muud,“ ütles majaproua. „Meis või meie lõunates peab midagi olema, mis teile ei meeldi. Aga ühte ütlen ma teile: seni kui teie ei jäksa korralikult lõunat süüa, ei võta ma ka teilt toaüüri vastu.“

„Siis maksan ma selle panka teie jooksvale arvele või otsin endale teise toa,“ vastasin mina.

„Kuulge, öelge ometi, mis teiega on?!“ hüüdis proua nüüd üllatatult. „Mina tahaksin teid hea meelega aidata ja see ei valmista mulle mingeid raskusi, miks te ei taha minu abi?“

„Armuline proua, mina ei vaja praegu abi,“ vastasin mina, „see on kõik.“

„Kuidas ei vaja, kui te ei jäksa enam lõunatki süüa?“

„Ah Issand! Niisukesi inimesi on ju maailmas rohkem kui neid, kes korralikult lõunat söövad,“ vastasin mina nagu ükskõikselt. „Ja nagu ma esiteks ütlesin, kui kultuur endise hooga areneb, siis ei valmistata varsti enam üldse korralikke lõunaid.“

„Jätke mind oma kultuuri ja tema arenemisega rahule, ma ei taha sellest midagi kuulda!“ hüüdis proua ägedalt. „Teie kultuur on hea ainult mürgisegajatele.“

„Armuline proua, õige kultuur ehk selles seisabki, et inimest mürkide vastu immuunseks teha. Te ju teate, et verevaestele antakse rotimürki. Minul oli koolivend, teda turgutati sagedasti rotimürgiga, mida siis nimetati arseenikuks. Te mõelge nüüd isegi, et kui juba pisitillukene osa rotimürki inimest turgutab, mis oleks veel siis, kui ta võiks teda suurel hulgal sisse võtta. Inimene võiks ehk siis ainult rotimürgist elada ja see oleks see õige kultuur.“

„Te pöörate kõik rumalaks naljaks,“ ütles majaproua, „aga mina pole enam nii noor, et meeste rumaluste vastu huvi tunda. Mina tahtsin teiega ainult otsekoheselt ja avameelselt rääkida.“

„Sellest ei ole mul nooremate daamidega suurt midagi välja tulnud,“ seletasin mina. „Tänapäev leiab naine vaese mehega harva õige vahekorra.“

„Jah, ma kahetsen väga,“ ütles proua, „et ma ei osanud oma ettepanekut teile vastuvõetavaks teha.“

„Ei, proua, ärge kahetsege,“ lohutasin mina teda. „Teie tegite kõik, mis üldse teha võis, aga asi pole teis ega teie ilusas ettepanekus, vaid ainuüksi minus,

uskuge ometi. Mina olen ette võtnud katsuda kord tõesti omal jalal seista, lubage ometi, et mu katse ainult kavatsuseks ei jää. Kui aga kunagi peaks päev saabuma, et mul tõesti abi vaja oleks, siis olete teie, armuline proua, esimene, kelle poole ma pöördun."

„Lubate seda tõesti?" küsis proua peagu liigutatult.

„Seda ma luban," ütlesin mina.

„Siis annan ma teile kõik teie patud andeks," ütles proua kergendatud südamega.

Nõnda lahkusime, et veel väga harva ja üürikeseks kohtuda, kuigi elasime ühes majas ja kuulsime vastastikku teineteise samme trepil või mujal. Aga kui ma uskusin, et nüüd on vähemalt see asi korraldatud ja rahu majas, siis pidin ma varsti veenduma, et ma olin eksinud. Sest ei ju võtnud kuigi kaua aega, kui algas uus häda — häda teenijaga, nagu ma seda juba eespool kirjeldasin. Ja mida ei saavutanud majaproua, selle saavutas tema ümmardaja võiks öelda peagu kerge vaevaga ja ainult sellepärast, et ta oli minu meelest nii vilets ja haletsemisväärne — veel viletsam ja haletsemisväärsem, kui mina ise olin enda meelest tol ajal. Ometi muutus see salajane toidu kandmine mulle päev-päevalt aina piinlikumaks ja vastikumaks, sest muu seas mõtlesin ma, et varem või hiljem peab majaproua teenija tema teolt ikkagi tabama ja mis näoga ma siis veel siin majas liiguksin või ennast üldse näitaksin! Sellepärast siis ütlesin ma ühel päeval teenijale, et täna olgu viimne kord, enam ma tema varastatud toitu ei söö, sest mul pole seda enam vaja.

„Nii et noorhärra hakkab jälle siis all lõunat sööma?“ küsis ümmardaja.

„Miks nii, et all?“ küsisin mina otse jahmunult vastu, sest mind rabas mõte, nagu oleks ükskõik, kas ma söön all teistega ühes lauas või söön ma ülal üksinda. „Kuidas te üldse võite nõnda küsida?“

„Miks siis ei või, kui te ütlete, et ma ei pea enam toitu üles tooma,“ vastas tüdruk.

„Ma söön mujal,“ ütlesin mina.

„Kuidas siis äkki mujal?“ küsis tüdruk arusaamatuses. „Aga kuhu ma siis selle toidu panen? Kes selle ära sööb?“

„Aga te ju ütlesite, et teil on kass või koer,“ seletasin mina.

„Kass on jumal teab kuhu ära jooksnud või on mõni koer ta ära murdnud ja koerale ei tohi ma enam midagi anda, proua keelas kõvasti ära, ütles, et koer läheb rammu, jääb uniseks, ei kuule midagi ega viitsi haukuda, kui vaja.“

„Noh, siis sööge ise, aga minule ärge enam tooge,“ ütlesin mina.

„Ei, mina ei või nii rammusat toitu süüa, kui meie proua teeb,“ rääkis tüdruk.

„Visake see toit siis kas või prügikasti, aga jätke mind rahule!“ hüüdsin mina lõpuks, sest tüdruk muutus mu meelest nagu tüütavaks kärbseks või sääseks, kes piriseb sul kõrva ääres.

„Nii rammusat toitu, nagu meie proua teeb, ei või ju ometi prügikasti visata,“ seletas tüdruk, seistes ukse kõrval. „Ja sealt leitakse ju lihakäntsakad varsti üles, tuleb viimaks välja, et mina olen viind.“

„Aga, armas inimene, mis puutub see minusse?" pöördusin ma teenija poole.

„Kuidas siis ei puutu, kui teie olete tänini kõik ilusasti ära söönud, mis ma teile tõin," vastas tüdruk kõige naiivsema näoga.

„Ma juba ütlesin teile, et ma enam ei söö, ja sellest aitab."

„Aga mis siis mina pean tegema?" küsis tüdruk nõutult.

„Tehke mis tahes," vastasin mina. „Kõige lihtsam on, kui ütlete prouale, et teie nii rammusat toitu ei või süüa ja palute nende asemel endale midagi lahjemat."

„Seda ma küll ei tohi öelda," seletas tüdruk, „sest siis küsib proua kohe: aga kuidas sa tänini võisid süüa? Ja kas ma võin talle vastata: ega ma ei söönudki, ma andsin koerale? Noorhärra, teie ei tunne ju meie prouat. Kui mina temale tõesti ütleks, et ma olen tema praetud karbonaadid, pipstükid, kotletid ja pikadpoisid koerale andnud, siis lööb ta mu kõigepealt maha ja alles siis küüdib ühes kodinatega uksest välja. Ja seda ma ju ka ei või öelda, et ma selle toidu salaja teie juure üles olen kandnud ja et teie olete ta ära söönud?"

„See puudus veel!" hüüdsin mina. „Kui teie seda tõesti teete, Loona, siis mina teil kaela väänan, seda pidage meeles. Nagu õnnetushunnik nutta ja mind paluda ja kui ma lõpuks vastu võtan, siis..."

„Ei, noorhärra, kui te vastu võtate, nagu tänini, siis ma ei ütle midagi, sest siis pole ju seda tarvis, aga kui te enam ei võta, siis ei tea ma, mis..."

„Mina enam ei võta, see on kindel kui aamen kirikus," katkestasin mina ta sõnad.

„Siis ei tea ma tõesti mitte, mis teha. Pean vist uue koha otsima, muud üle ei jää," ütles tüdruk ja hakkas nutma.

„Loona, teie olete ogaraks läinud!" hüüdsin mina, tõusin toolilt ja astusin tema juurde. „Sellepärast, et proua teeb nii rammusad toidud, peate endale uue koha otsima, mis? Võtke ometi oma arunatuke kokku."

„Noorhärra ei söö sellepärast, et mina seda toitu toon, oleks mõni teine toojaks..." nuuskas ja nohises tüdruk.

„Uskuge, Loona, seda toitu ei võtaks ma kelleltki vastu," lohutasin mina teda.

„Siis te tahate, et mina siit ära läheksin," nuttis tüdruk edasi.

„Ei, mina tahan ainult, et te mind oma toiduga rahule jätaksite."

„Aga ma ei saa ju seda muidu, kui pean omale uue koha otsima," nuuksus tüdruk. „Mul ei ole ju prouale midagi muud öelda, kui et teie ei võta enam toitu vastu."

„Pagan võtaks teid, siis otsige endale uus koht!" hüüdsin mina.

„Aga niisugust kohta pole kuskilt saada!" vingus tüdruk edasi. „Kohti pole üldse saada, kui mina otsima lähen, sest mind ei taha keegi."

„Mis pagan siis mina sinna võin parata," ütlesin ma juba otse südametäiega, sest asi hakkas mind tüütama. „Lõpuks, kui teil muud pääsu ei ole, siis minge ütelge prouale, et varastasite tema järelt toitu ja kandsite salaja minule. Ja et asi usutavam ja tõenäolikum oleks, siis lisage sellele juurde, et olete

käinud ülal minu juures magamas või et mina lubasin teid varastatud toidu eest ära võtta.“

Nüüd läks ka tüdrukul süda täis ja ta pöördus äkki minu poole, vahtis mulle märgade silmadega tigedalt otsa ja ütles:

„Mina pole ometi mõni valelik ja petis, nagu teie seda arvate, et ma peaksin niisukest asja enesest ja teist rääkima. Ja varastanud pole ma ka mitte. Kui olen valetanud, siis ainult proua käsul ja tema õpetuse järele.“

Ma tundsin äkki, kuidas süda tõmbus mul rinnas külmaks, nagu oleks talle midagi jäist ümber pandud. Alles natukese aja pärast julgesin küsida:

„Mida te olete siis proua õpetuse järgi valetanud?“

„Kas siis noorhärra tõesti usub, et mina omast peast oleks hakand toitu üles kandma?“ küsis tüdruk imestunult vastu.

Ma vahtisin talle soolasambana otsa, pöördusin siis ümber ja istusin toolile.

„Misuke sigadus!“ kiskusin ma lõpuks läbi hammaste. „Misuke alatus!“

„Sedasama ütlen ka mina,“ kinnitas tüdruk. „See on lihtsalt patutegu nõnda valetada ja petta!“

„Aga miks te siis seda tegite, kurat võtaks?“ hüüdsin mina, pöördusin toolil ümber ja vahtisin tüdrukule vihaselt otsa.

„Proua käskis,“ vastas see. „Proua küsis minult kõigepealt, kas noorhärra minule sugugi meeldib, ja kui ma ütlesin, et jah meeldib — sest mis ma siis pidin ütlema —, siis küsis ta edasi, et kas ma tahan, et noorhärra elama jääks, ning kui ma ka selle peale

vastasin, et jah tahan — sest milleks ma pidin teie surma soovima —, siis ütles proua, et noorhärral olla kaks suurt õnnetust, mis võivad ta tappa, kui meie kahekesi, see tähendab mina ja proua appi ei lähe."

„Mis õnnetused need siis pidid olema?" küsisin mina, tundes uuesti jääd südame ümber.

„Noorhärra kaotand koha ja pruut jätnud ta maha," vastas tüdruk.

„Koha kaotasin ma küll, aga pruudist ei tea ma midagi," seletasin mina.

„Ei, proua ütles, et pruut on ka noorhärra maha jätt," kinnitas tüdruk, „ja pruudiks olnud see meie preili, kes käis enne jõuluid, proua ütles veel, et olnd paruness."

„Suurepärane!" hüüdsin mina, püüdes asja naljaks pöörda. „Noh, ja edasi?"

„Noh, ja proua ütles, et noorhärra olla seda paruness kangesti armastand, nii kangesti, et vaata teeb endale otsa peale, kui teda kätte ei saa. Ja polegi saand, sest preili minna teisele mehele, sakslasele muidugi. Ja sellepärast pidime siis meie kahekesi, mina ja proua, noorhärra elu päästma. Sest proua ütles, et kui noorhärra õnnetult armastab ja pealegi veel nälgima hakkab, siis teeb ta endale tingimata otsa peale Aga see on häbiasi, kui eesti noorhärra tapab enda saksa plika pärast, ütles proua. Ja et noorhärra proua enda käest toitu pole vastu võtt, siis õpetas ta mind, kuidas ma pidin tulema ja rääkima ning mis ma pidin tegema, et aga teie toidu vastu võtaks. Kui muu poleks aidand, siis ma oleks pidand ütlema või mõista andma, et ma noorhärrat armastan ja sellepärast tahan teda toita, sest kui kedagi armastad, siis

tahad ikka teda sööta, nagu linnud söödavad oma poegi. Ja kui noorhärra täna hakkas samast armastusest rääkima, siis ei kannatand ma seda valet ja pettust enam välja. Noorhärra ei või ometi ei mind ega kedagi teist armastada, kui ta armastab seda ilusat parunessi. Nii et kõik on vale, mis ma siis rääkisin kõik, kõik, kõik. Mina pole midagi varastand ega valetand, rääkisin ainult seda, mis proua käskis, ja tõin seda, mis proua taldrikusse pani. Musta põllegi lasi ta mul toomise ajaks ette siduda, sest siis noorhärra uskuda kergemini, ütles ta. Ma pidin hästi loll ja räpane olema, siis noorehärra võtab ennemalt toidu vastu. Niisuke on see meie proua. Ja kui ma siis nutma hakkasin, siis ainult sellepärast, et ma nõnda pidin valetama. Ma pidin ütlema, et minu kõht ei seedi rammusat toitu. Aga see on hoopis vale, sest minul on hea kõht ja hea tervis, ma söön kas või puupulki ja raudkiva sisse, ikka on kõht korras, ja niisukesi karbonaate, nagu ma noorhärrale tõin, võin ma lahedasti kaks tükki kinni pista, see ei tee mulle kedagi. Lihavõttes sõin man kodu mõnikord kuus, seitse kõvaks keedetud muna korraga ära, see polnud minu käes miskit. Niisuke hea kõht ja tervis on mul."

„Aga teate, Loona, ütlesin mina, „teil võib küll hea kõht ja tervis olla, aga te olete samasugune tõbras, nagu te prouagi. Nõnda valetada, nõnda nina pidi vedada, see on kurat teab mis!"

„Jah, noorhärra, selles on teil küll õigus, et see on kurat teab mis," nõustus tüdruk. „Aga proua ütles mulle: Loona, mina olen sust inimese teind ja mina teen s'ust veel parema inimese, ma sokutan su

lõpuks heale mehelegi, kui sa aitad noorhärra elu päästa, keda sa armastad. Just nõnda ütles ta: keda sa armastad, nagu mõtleks ta mind hakata noorhärrale sokutama."

„Aga sellest aitab nüüd, kallis Loona," ütlesin mina, „minge, et ma teid enam ei näeks ega kuuleks!"

„Jah, aga kuidas jääb siis toiduga? Homme ma siis võin tuua, sest nüüd, kus..."

„Nüüd, kus kõik selge, käige kuradile ühes oma prouaga!" põrutasin mina. „Ma ei taha teid enam kuulda ega näha, mõistate ükskord!"

„Siis tuleb mul ikkagi selle koha pealt ära minna," ütles tüdruk ja hakkas uuesti nutma.

„Minge jumalarahus!" hüüdsin mina, „et õhk kord puhtaks saaks."

„Miks siis mina pean sellepärast oma koha kaotama, et noorhärra omal kaotas ja et pruut ta maha jättis," tõnnis tüdruk, „sest kui seda kahte suurt õnnetust poleks olnd, siis poleks ka proua sundind mind nii hirmsasti valetama. Kes hakkab mu vana ema toitma, kui ma ilma kohata jään. Ja see on kindel, et ma ilma jään, sest proua ütles mulle, et kui ma sest asjast noorhärrale julgen niitsatadagi, siis lööb ta mu vaese omaks, ajab uksest välja ja annab minust teistele prouadele niisukese soovituse, et nad mu peale sülitadagi ei taha."

„Siis kärvake ühes oma emaga!" ütlesin mina endise jõhkrusega, aga ometi hakkas mul juba tüdrukust kahju, sest nähtavasti polnud tema tõesti milleski süüdi või ainult sedavõrd, et ta kuulas proua käsku ja uskus tema kurjaennustavaid seletusi.

„Muidugi, mis sakstel viga," rääkis tüdruk lõpuks pisaraid kuivatades, nagu oleks ta juba oma saatusele alistunud, „üks sunnib valetama ja petma, teine pargib oma kõhu head ja paremat täis, aga vaene teenija kannatagu. Sest kui ma ütlen, et teie enam toitu vastu ei võta, siis on tal kohe selge, et ma olen teile asja ära rääkind. Pealegi hakkab ta veel kindlasti uskuma, et ma olen seda armastuse pärast teind, sest mis muud põhjust mul võiks olla, ja siis on kõik otsas, pane või nöör kaela. Kõike uskusin ma, aga et teie, noorhärra, niisuke olete, seda ma ei uskund."

„Misuke ma siis teie meelest õige olen?" küsisin mina.

„Niisuke, et ei võta enam toitu vastu," ütles tüdruk.

„Ja teie arvate, et peale seda, kus te ise mulle kõik olete ära jutustanud..."

„Noorhärra, nüüd on ju kergem edasi süüa, sest vale ja pettust enam ei ole või kui on, siis meil proua ees, mitte aga minul ja proual teie ees."

„Kes teid, kurja, teab, niipea kui saate alla, jutustate prouale kohe ära, mis me siin rääkisime," ütlesin mina.

„Ennem kuivagu mul keel suhu, kui et mina peaks sellest prouale hingama!" hüüdis tüdruk. „Juba ise oma naha pärast ei või ma seda. Pealegi olen mina algusest saadik teie poolt ja ütlesin prouale, et kui pruut petab..."

„Ta ei olnud ju minu pruut," tähendasin mina vahele.

„Ah ikka tõesti ei olnud?" usutas tüdruk. „Siis ka see on vale! Kõik on vale! Aga proua kinnitas,

et oli pruut, ja ei võinud sellepärast preilit silmaotsaski kannatada. Minule jälle meeldis ta kangesti ja ma oleks nii väga taht, et noorhärral oleks niisuke pruut olnd. Ainult ta poleks tohtind petta. Ja kui ta ikkagi pettis, siis ma ütlesingi prouale, et kui pruut petab, milleks siis meie seda teeme, meie pole ju ometi pruudid ega armasta kedagi teist. Aga proua ütles, et ilma pettuseta ei saa, sest noorhärra muidu ei söö, ja kui ta ei söö, siis on lõpp. Loona, ütles ta, pruut pettis sellepärast, et ei armastand, meie peame sellepärast petma, et armastame, sest me ju armastasime, kui tahtsime noorhärra elu päästa."

„Mina arvan, et ka see on vale," ütlesin mina. „Teil polnud armastuse lõhnagi minu vastu, te ainult tahtsite maksku mis maksab oma karbonaadid ja kotletid mulle sisse sööta ja kui muidu ei saanud, siis võtsite abiks vale ja pettuse, proua ees ja teie tagant järele. Ainult kas te ei ütleks mulle, milleks te minule endale tulite seda rääkima? Arvate tõesti, et ma nüüd hakkan edasi sööma?"

„Jah, ma mõtlesin tõesti, et te ehk nüüd ometi, kui te kõik teate," vastas tüdruk. „Ja kaodata polnd mul ju enam midagi, kui te ütlesite, et te enam ei söö Sest proua ütles siis, kui te minu esimese portsjoni vastu võtsite, mäletate, kui ma nutsin ja palusin, siis ütles mulle proua köögis: soo, Loona, nüüd on asi korras, ainult pea meeles, tüdruk, kui noorhärra enam ei söö, siis on see sinu süü, sest sa oled midagi välja latrand või mõista and, nii et teen su kõrvad tuliseks ja sabapidi uksest välja, sest sinusuguseid sitarattaid on mul jalaga segada. Just nõnda ütles ta: sitarattaid jalaga segada. Noh, ja kui noorhärra täna äkki

ütles, et tema enam ei söö, siis oli mul ropsu pealt selge: nüüd hakatakse mind jalaga segama. Ja siis ma viimses hädas mõtlesingi, et ehk aitab see kuidagi, kui ma kõik ilusasti ära räägin, kuidas pruut pettis, proua pettis ja mina petsin. Aga kui ka see ei aita, siis süda saab mul saastast ometi puhtaks, mõtlesin ma, sest mina olen aus tüdruk, ei varasta, valeta ega peta. Ja nüüd on noorhärra teha, kas proua hakkab mind kui sitaratast jalaga segama või mitte."

Viimaste sõnade juures puhkes tüdruk jällegi nutma. Mina istusin ja mõtlesin, arutasin endamisi kogu asja. Nüüd paistis kõik uues valguses. Majaproua kõnelusedki lõunalauas omandasid õige sisu ja tuuma. Ainult — kuidas võis ta kõik nii hästi teada? Siristavad tõesti varblasedki katusel armastajaist? Luges ta meie saladused meie käitumisest, sõnadest, pilkudest, naeratusist, punastumisist, kohmetusest ja lõpuks vaikimisestki? Või peitus ka selle taga midagi, kui tüdruk rääkis pruudist, kes petab? Oli ka siin tõepoolest ainult pettus? Ma ei tahtnud seda uskuda, aga ma hakkasin seda uskuma ja samal ajal tundsin end põhjatult naiivsena ja rumalana. „Mehed on suured lapsed," meenus mulle majaproua armastatud ütlus.

„Kas siis nüüd on ikka tõesti lõpp?" küsis tüdruk viimaks ja äratas mu mõtteist.

„Minu poolt küll, Loona," vastasin mina.

„Tähendab, sest pole midagi kasu, et inimene on aus ja õiglane," hädaldas tüdruk.

„Kas te siis tõesti arvate, et mina võiksin veel teie toitu vastu võtta ja et see mul üldse kurgust alla läheks?" küsisin ma lõpuks üsna tõsiselt ja asjalikult,

sest mul hakkas sellest õnnetusehunnikust lõpuks samuti kahju nagu esimene kordki, kui ta seisis samal paigal, taldrik räpase põlle all.

„Jah, noorhärra, mina uskusin, et kui ma teile kõik ära räägin ja kui te näete, et mina olen täiesti süütu ja aus, ei peta ega valeta, siis te halastate minu peale ja hakkate uuesti sööma. Või kui te nüüd ei halasta, milleks te siis halastasite esimesel korral? Milleks te võtsite üldse mult toitu vastu? Kui te siis poleks võtt, ega proua poleks siis saand mulle midagi teha. See on nüüd kõik sellepärast, et te kord sööma hakkasite. Et teie sõite ja proua sundis mind valetama, sellepärast pean mina süütult kannatama. Pai noorhärra, ma nii palun teid, sööge edasi, sülitage vahepeal, kui muidu toit suus hakkab ringi käima, aga sööge ometi, ma teen selle eest kõik, mis te eluilmas tahate. Kui ütlete, et pean vaikima, vaikin, kui käsete rääkida, räägin ja kui te isegi nõuate, et ma pean öösel üles tulema, nagu te esteks ütlesite, siis...“

„Loona, kas te ise mõtlete ka, mis te räägite?“ küsisin mina. „Te ju ütlesite, et olete aus ja korralik tüdruk.“

„Seda ma ka olen tõesti,“ kinnitas ta, „aga mis ma siis pean tegema, kui te muidu sööma ei hakka.“

Mul oli silmapilguks tundmus, et olen hullumajja sattunud. Inimesed, nende näod, liigutused, neid ümbritsev ruumistik ja joonestik — kõik nihkus ja venis kuidagi veidralt nurgeliseks, loperguseks, ennenägematuks, ettekujutamatuks ja uskumatuks, nagu paistaks kõik mulle mõnesugusest kõverpeeglist vastu. Ühes sellega tundsin ma, kuidas mu süda lõi selle tüdruku ees nõrkema, liiatigi et mul tuli uus hea

mõte: mis siis, kui ma edasi söön, hullemaks ei või enam miski minna, kui ta on, ennem läheb paremaks. Sest las majaproua usub, et ta toidab mind pettusega ja ilma rahata, aga mina panen söödud lõunad kirja ja kui millalgi raha saan, siis lähen ja maksan nad kinni, küllap siis näeme, kes kedagi paremini on ninapidi vedanud, kes kellegi üle paremini naernud. Sellepärast ütlesin ma:

„Loona, olgu siis pealegi, ma päästan seekord teie naha, aga enne peate mulle mõne küsimuse vastama.“

„Küsige ainult, ma vastan kõik, ma teen kõik, mis te tahate,“ kinnitas tüdruk.

„Kas te ei ütleks mulle, kust teie prouaga selle petise pruudi loo võtsite?“ küsisin mina.

„Selle võttis proua üksi, mitte mina,“ seletas tüdruk. „Proua hakkas kaebama, et noorhärra ei söö enam midagi, noh, tähendab, on armastama hakand. Siis oli ta teid preiliga väljas näind, kus? seda ma ei tea. Ja et päris kindel oleks, saatis ta minu paar õhtut tänavale valvama, kui preili tunnist ära läks, noh, ja siis oli kõik selge. Pärast polnud muud tarvis, kui ma käisin iga õhtu ülal vaatamas, kas noorhärra tuba on tühi või ei. Aga alati oli tühi, kui preili oli meilt läind. Viimaks ma lihtsalt kuulasin, kas noorhärra tuli enne preili minekut mööda treppi ülalt alla või ei tulnud. Vahel kuulasime prouaga kahekesi. Tema tegi küll näo, nagu oleks tal esikus muud toimetamist, aga ma tean kindlasti, ta tuli teie sammusid kuulama, mind ta juba oma viguritega ei peta. Samuti saime pärast teada, kui noorhärra enam prei-

liga ei käind, sest sel oli keegi teine, pikem ja peenem, jopega, sukad jalas."

„Seda käisite ka väljas vaatamas?" küsisin mina.

„Seda muidugi ka," vastas tüdruk. „Aga pärast enam ei käind, sest proua ütles, et asi on niikuinii selge: saks läheb saksaga ja mats matsutab ainult vesist suud."

„See on, tähendab, minu suure ja puhta armastuse väike ja räpane pesu," laususin ma endamisi, mõeldes kõigele, mis ma täna olin kulnud. Aga nagu oleks sellest ikka veel vähe, küsisin ma edasi:

„Majahärra oli teie mängus muidugi kolmandaks?"

„Ei, härra eest hoidis proua kõik salajas, sest ta kinnitas mulle alati: pea meeles, Loona, kui sul on kuldne mees, siis torka tal üks silm peast välja, kui hea, siis kaks silma, aga kui halb, siis tee ta pimedaks ja kurdiks, ainult nõnda on meil naistel vähegi elu siin-ilmas. Need olid proua sõnad siis ja on ikka veel. Ja see kõik on täiesti tõsi, mis ma ütlen, sest ma räägin teiega, nagu seisaks ma õpetaja ees enne lauakirikut. Tulevikus ma ka enam teile ei valeta, kui proua käseb, luban küll, aga kui tulen teie juurde, siis räägin kõik õieti, nagu asi on, ainult kui hakkate seda vale ja pettuse toitu edasi sööma."

„Hea küll, Loona, ma hakkan, hakkan teie pärast," ütlesin ma.

„Kui hea te olete!" hüüdis tüdruk vaikses ekstaasis, astus paar sammu lähemale ja vaatas liigutatult mulle silma ning ma tundsin, et ka kõige viletsamas olendis, kõige õnnetumas näos võib mõnikord ilu avalduda, mis köidab meeli. Ma virgusin oma mõtis-

kellust, kui tüdruk jätkas: „Ma kohe ei tea, mis ma selle eest teile teeks või annaks!“

*

Tahestahtmata pidin ma tunnustama, et olin naiste poolt nii või teisiti täiesti löödud. Erika oli mu sinnapaika jätnud, majaproua oli saanud asja nõnda seada, et tõrkumisest hoolimata olin ma ometi sunnitud tema lõunaid sööma, ja Loona oli minuga mänginud nagu kass hiirega. Küsima oleks pidanud ainult: Mängis ta ainult minuga? Kas ta ei rääkinud ehk minust majaprouale samuti, nagu ta sellest rääkis minule? Kas ehk meie mõlemad prouaga ei uskunud teda, kuna tema pettis meid mõlemaid? Meie ehk mõlemad olime veendunud, et veame teineteist vastastikku ninapidi, tõelikult aga saime mõlemad Loonalt tüssata?

Aga olgu, milleks asja üle pead murda, mis minevikus ja ei või enam mõjutada käesolevaid päevi. Üks on igatahes kindel: valede ja pettuste ning igasuguste telgitaguste nükete ja võtete paljastamine mõjus minusse lõpuks ometi elustavalt ja jõutavalt. Minu luhtunud armastuski, mis kuumendas rinda ja kurnas keha, omandas pisut nagu narrimängu ilme ja ajas mind vahetevahel muigama. Oli ehk ometi kõik ainult tühine meeltepettus, millest vabanemine on seda parem, mida rutem see sünnib.

Ja ei ole paremat meeltemängu uinutajat, kui töö ja tegevus, mõtlesin ma tol korral. Sellele veendumusele tuli lisaks mingisugune eriline jonn, nagu ajaks minus midagi ürgset ümbritseva vastu püsti. Ah siis kõik arvavad, et nemad võivad minuga mängida, mind väänata, nagu kellelgi süda kutsub, ütlesin ma

endamisi. Tuleb tuju, siis võetakse mult teenistus, tuleb teine tuju, siis põgeneb armastus, kolmas paneb mind seda sööma, mida ma ei taha, neljas väänab minu otsuseid siia ja sinna. Aga ma tahtsin kõigile näidata, et minuga polegi nii väga kerge mängida, nagu arvati.

Mõistes, et kõik oleneb teenistusest, sest ainult sissetulekud teevad iseseisvaks, hakkasin ma selle otsimisega peale. Päevad otsa ei teinud ma muud, kui jooksin linnas ringi, külastades vanu sõpru ja tuttavaid ning sobitades endale uusi, ja igal pool lõppes jutt ühe ja sellesamaga — kuidas saada mingisugune ots kätte. Isiklike tutvuste kaudu või kiuste kulutasin ma ka ametiasutiste ja igasuguste ettevõtete uksi, sest ma olin veendunud, et minusugune mees kõlbab igale alale. Peale selle töötasin ma ka kirjade kaudu, sest ma tahtsin lõpuks ometi teada, kas siis kogu maal ei leidu ühegi inimese jaoks ruumi, kui ta on valmis oma küünarnukid üsna vastu küljekonte hoidma.

Aga ei leidunud, minu jaoks ei leidunud ruumi, vähemalt pikemaks ajaks mitte. Vahetevahel sain mõned väiksemad otsad, aga need lõppesid üsna pea. Siiski, päev-päevalt, kuu-kuult nad aitasid mind edasi, pealegi et ma ka kõrvalallikaid otsisin. Ma tegin nimelt sedasama, millega katsetavad nii paljud noored: ma kirjutasin, „luues“ algupärast ja „vorpides“ tõlkida. Sest ma mõtlesin, et kuna meil on nii palju igasuguseid lehti ja ajakirju, kas siis mina olen see kõige tobedam, kes ei oska kuhugi vähegi sobivaid ridu kokku klopsida. Just neid viimaseid sõnu ma tarvitasin mõttes.

Neil päevil määrisin ma palju kallist paberit välismaise tindiga, sest vähemalt töömaterjali poolest tahtsin ma korralik ja soliidne olla. Selle tulemuseks oli, et mind peeti mõnes paigas jõukaks või isegi rikkaks noormeheks, kes mõtleb kirjandusega endale „nime“ teha — sest selliseid inimesi olla juba meilgi —, ja oldi väga üllatatud, kui mina rääkisin tasust. Milleks paganaks raiskate siis nii kallist paberit, kui kirjutate tasusaamiseks? küsiti minult ja ma pidin vastuse võlgu jääma.

Võttis aega, enne kui võisin oma „loominguga“ kanna maha suruda ja seda võib-olla mitte niipalju sisemiste vooruste kui onupojaliste suhete tõttu. Aga ükskõik! Peaasjaks lugesin ikkagi seda, et ma suutsin läbi lüüa, nagu ma oma osalist edu nimetasin. Igatahes töö ja tegemine, katsetamine ja askeldamine andsid usku iseendasse ja ma ei käinud enam nii norus peaga nagu maale minnes või sealt tulles. Sellest usust jätkus mulle isegi praeguse raamatu kirjutamiseks.

Nõnda oleksin ma ehk lõpuks läbi paksu ja vedela — nagu sakslased ütlevad — kuhugi välja sumanud, kui poleks midagi juhtunud, mis paiskas mu peagu lähtepunkti tagasi — meeleoluliselt nimelt. Äkki olin jällegi jõudude mängukanniks, millede olemasolu ma enam ei tahtnud nagu uskudagi. Kõik pidi ju olema ainult mingisugune narrimäng, meeltepettus ja mõni teab millest tõusnud illusioonid. Võib-olla see oligi nii, aga siis tähendasid illusioonid mulle rohkem kui tõsiasjad.

Ühel päeval koju tulles leidsin ma kastist kirja, mille aadress pani mu südame nõnda värisema, et ma

tundsin seda oma käteski. Ja mulle viirastus silmapilguks, nagu poleks ma kõik need päevad muud teinudki, kui aga oodanud seda kirja, neid kirjatähti kui oma eluunistust.

See oli paljas juhus, et ma täna nii vara koju tulin, sagedasti jäin ma hilise õhtuni välja, kas või ainult selleks, et majaprouale näidata, kui vähe ma tema lõunasööke hindan, mis ta mulle vale ja pettusega kaela sokutanud. Aga minu „boheemlust“ edendas ka ei tea kust või kuidas omandatud veendumus, et kui tahad saada kirjanikuks — ja seda tahtsin ma tol korral —, siis pead olema kodutu, s. t. ei tohi koju minna, vaid pead oma aja kulutama ükskõik kus.

Miks ma sel päeval vara koju tulin, seda ma ei tea. Oli see paljas juhus või ajas mind mõni eeltundmus? Kes vastab! Oleksin ma aga millegi pärast tulekuga hilinenud, siis oleks raske kujutella, mis minuga oleks sündinud. Paljas mõte sellele tegi mu südame, kogu mu vere külmaks. Nüüd aga jooksin ma üles, lukustasin ukse ja kiskusin kirja lahti, milles oli ainult mõni sõna: „Ootan Teid täna õhtul kell kaheksa Valede Alleel. E.“

See oli kogu kiri, aga mina lugesin ja lugesin, nagu ei jõuakski ma lõpuni lugeda. Iga sõna tundus mõistatusena ning ennustava eeltähendusena. Milleks üldse see kohtamine? Ja miks nii hilja? Miks nimetas ta meie kunagist armastatud kõnniteed Valede Alleeks? Või mõtles ta selle nimega mingit muud paika? Missugust siis? Ei, ikka seda! Seal rääkis ta ju, kuis ta vanaisale valetanud, ja sealsamas pihtisin mina ka oma vale. Või on selle kõnniteega ühen-

duses veel muid valesid? Tahab ta neid rääkida või valmistab ette mingit uut?

Nõnda küsitlesin ma endamisi, kui koputati uksele. Muidugi, seal oli Loona oma „varastatud ja valetatud" toiduga, sest ainult tema hiilis nagu kass mööda treppi üles. Meeleldi oleksin ta ühes tema „vargusega" trepist alla küütinud, aga polnud parata, ma pidin ta ometi sisse laskma.

„Täna pole mul põrmugi söögiisu," kurtsin ma, kui tüdruk oma taldrikut lauale seadis, kuna mina samal ajal tundsin, nagu kõrvetaks taskupeidetud kiri läbi riiete mu ihu.

„Noorhärral on jälle mõni uus armastus või?" arvas tüdruk häbeliku naeratusega.

„Vist mõni salajane, mida ma ise ei tea," vastasin mina.

„Niisukest armastust ei ole ju," ütles tüdruk. „Vaadake, et te haigeks ei hakka jääma."

„Pea on na uimane," tähendasin mina.

„Kui häda on peas, siis aitab just söömine," seletas tüdruk.

„Aga kui südames, mis siis peab tegema?" küsisin mina.

„Seda ma ei tea," vastas tüdruk, „aga kui kõhus on häda, siis aitavad pipar ja tuhk."

„Mina arvan, et minu häda on ennem südames või peas kui kõhus, nii et tuhka ega pipart pole mul vaja süüa," rääkisin mina.

„Noorhärra heidab nalja, seda pole enam ammugi olnud," ütles tüdruk ukse all peatudes ja luku käerauast kinni hoides. „Proua ütles ka, et noorhärral olla viimasel ajal rõõmsam nägu ees."

„Kus proua minu nägu nii hästi on näinud?“ küsisin mina.

„Tänaval vist; ütles teine, et noorhärra hakkab, jumal tänatud, vist sellest saksa plikast juba üle saama,“ seletas tüdruk.

„Nimetas ta preilit plikaks?“ küsisin mina ja suutsin end vaevalt taltsutada, et tüdruk Erika kohta seda sõna tarvitas. Kui ma talle nüüd näkku vaatasin ja silmad üle kogu ta olendi lasksin käia, näis mulle arusaamatuna, kuidas ma küll tema vastu olin haletsust tundnud ja selle tõttu olin lasknud ennast sisemiselt siia ja sinna väänata.

„Proua nimetab teda minu vastu algusest saadik nõnda, ainult söögilaua ääres käisid preilid ja armulised preilid ees ja taga, sest seal olid lapsed ja teie,“ rääkis tüdruk.

„Lapsed ja mina,“ kordasin ma. „Preili, tähendab, oli plika ja mind luges ta laste hulka.“

„Kas siis noorhärra seda enne ei teadnud?!“ hüüdis tüdruk imestunult. „Proua ütleb alati: kui naesterahval pole lapsi, siis jääb ta surmani plikaks, mingu ta või kümme korda mehele. Lapseta prouad jooksevad samuti meeste järele nagu noored plikadki, nõnda ütleb proua. Aga mehed, ütleb ta, jäävad alati lapseks, sest nad ei kanna lapsi ilmale. Täiskasvanud inimene peab lapsi ilmale kandma, ütleb proua.“

„Siis vaadake ette, et te surmani plikaks ei jää,“ ütlesin mina.

„Seda ütleb proua ka alati. Ütleb, kuule, Loona, sa oled seda nägu, et jääd surmani plikaks, sest sinule ei tule armastust. Aga ta trööstib mind alati ja ütleb, et õnnelikud on need inimesed, kes ei tea, mis on ar-

mastus, sest armastus olla üks hirmus asi, ütleb proua. Ja et saada lapsi, selleks polegi vaja nii hirmus armastada, ütleb ta, aitab sellestki, kui mees natuke meeldib."

„Lapsed tuleksid ehk ilma meeldimatagi," tähendasin mina.

„Noorhärra heidab jällegi nalja," naeris tüdruk häbelikult, „aga proua räägib päris tõsiselt, kui ta ütleb, et vaata, Loona, kui hirmus asi on armastus — inimene ei taha enam toitu vastu võtta ega kedagi, peab seda talle vale ja pettusega sisse andma, nagu mõnele loomale. Seda ta ütleb muidugi teie kohta, noorhärra. Aga preili kohta ütleb ta: ja teine pistab ülepeakaela mehele, sest armastusel pole muud rohtu kui aga meheleminek."

Need sõnad muutsid mu tummaks, nii et ka Loona varsti oma jutu pidi lõpetama, muidugi lootuses, et ta järgmine kord seda jätkab, sest ta katsus nähtavasti oma tõotust pidada, mis ta andnud: mind mitte enam petta, mulle mitte enam valetada ja kõik ilusasti ära rääkida, mis ta proualt minu kohta kuuleb. Aga oli ehk proual tõesti õigus, et mina tema lahket pakkumist lõunasöökide suhtes ei võtnud vastu oma armastuse pärast? Ja kas Erika tõesti läks ülepeakaela mehele ainult selleks, et leida rohtu oma armastusele? Kas ehk siit ei peaks ka lahendust otsima tänasele kirjale, mis kutsus kohtamisele? Sõnad „Valede Alleegi" vihjasid sinnapoole, et kõik on kuidagi pettus ja vale?

Mu peaaju ja südant käristasid lõpmatud ja kuni mõttetuseni küündivad küsimused. Ma läksin peaaegu ogaraks korduvast mõnesõnalise kirja lugemisest.

Toit seisis seal, kuhu tüdruk ta pannud, ja kui ta lõpuks mul meelde tuli, oli ta täiesti jahtunud ja angunud, liiatigi et see oli lambapraad ühes kartulitega. Ma võtsin paar palakest, aga suu vooderdus seest külma rasvaga ja ma jätsin toidu sinnapaika.

Mul oli ainukeseks küsimuseks, millega viita või tappa need mõned tunnid, mis ma pidin kulutama enne kohtamisele minekut? Külastada mõnda sõpra? Võimatu! Ma ei suutnud praegu kellegagi sõna rääkida, kellegi sõnu kuulata, kellegi lähedust kannatada. Mul tuli meelde, kuis ma kord ajaviiteks olin magama heitnud ja kümme minutit hilinenud. Tervelt kümme minutit samal ajal, kui ma igapäev lehest spordiuudiseid lugedes nägin, et tänapäev arvatakse aega sekunditega.

Ometi ei tahtnud ma praegu spordiuudiseidki lugeda, kuigi ma tundsin, nagu peaksin ka mina olude sunnil kellegagi võidu jooksma ja rammu katsuma, kellestki kõrgemale või kaugemale hüppama, kellelgi nina nässu lööma, ta knock-outi maha sirutama või iseendaga laskma seda teha, et kaoks peaajust mõnekski silmapilguks ajamõiste. Aga kui olid igavad mulle spordiuudised, siis ammugi kõik muu, mida oleks võinud lugeda, olgugi et ma olin seda viimasel ajal rohkem teinud kui kunagi varemalt. Seda tingis katsetamine kirjutada. Mulle tundus, et minu oma isiklik elu, isiklikud kogemused ja teadmised olid nii kehvad, pealiskaudsed, labased ja igapäevased, et nendest ei maksnud midagi paberile panna. Elu oli minust ja mina elust nõnda möödunud, et kumbki polnud teineteise jälgegi jätnud, nagu oleksime vastas-

tikku mingisugustel laagritel joosnud, mis hoolega õlitatud.

Imelik ja naljakas on mõelda, et see võib nõnda olla, ja et minuga ometi nõnda oli, siis hakkasin arvama, et ka teistega, vähemalt paljudega, peab samuti olema, sest miks muidu loevad need nii palju, kes kirjutavad. Kirjutamisega, tähendab, ei seedita niipalju värsket ja neitsilikku elu kui trükimustaga määritud tolmunud paberit. Me teeme vaimselt sedasama, mis kehaliseltki. Selle asemel et toita end rohelise rohuga, tapame ja sööme rohusööjaid loomi. Ja kui leiduks äkki geenius, kes kirjutaks puhtelulise raamatu, millel poleks mingit tegemist teiste raamatutega, siis seda puhtelulist raamatut ei loeks vististi keegi, nagu ka roheline rohigi jäetakse nende seedida, kes oskavad mäletseda. Elu on liiga raske mäletseda ja seedida, sellepärast mäletsetakse raamatuid. Elu võib ainult elada.

Aga mis on veel kergem seedida kui raamatutest kirjutatud raamat? Kino on veel kergem, sest see on mitmel korral mäletsetud ja seeditud raamat. See on enamasti sama kerge kui kõrts ja kohvik, kirik ja kabel. Mina vajasin praegu midagi, mis oleks kõigest kõige kergem, sest mu meel oli haige ja mu süda raske. Ma vajasin unustust. Nõnda siis otsustasin minna kinno, kus võisin pimedas omaette suikuda, kuna silmist möödusid tuttavad, peagu ükskõiksed sündmused ja kuulmeid paitasid kulunud helid. Aga sealgi pidin ma mitu korda paika vahetama, sest ikka sattusin ma inimeste kõrvale, kes vahetpidamata sosistasid, valjusti pealkirju lugesid, väsimatult mugisid, nagu oleks neil kilogrammide kaupa söödavat kaasas,

või laule kaasa ümisesid ja vilistasid. Mind häiris täna seegi, kui minu läheduses südamest naerdi või kui taskuist ja käsikottidest otsiti rätikuid pisarate pühkimiseks või ninanuuskamiseks. Täna tehti seda nagu ainult minu kiuste.

Lõpuks ometi leidsin seina ääres vaikse ja rahuliku paiga, kus ei olnud enne mind kedagi ega tulnud ka peale mind. Ma oleksin võinud seal kõigest hingest jumalat tänada, et ta on inimesi valgustanud ja neid lasknud suure hoone püstitada, kuhu nad tulevad kokku kui kirikusse ja viidavad ometi aega, nagu oleksid nad kõrtsis.

Kui ma kinost väljusin, oli päike juba ammu loojas, aga õhtupoolse taeva kuma tõendas ikka veel, et võis juba aimata kevade lähenemist. Seda tundus isegi nagu õhus, tähtede säras ja inimeste silmis ning häältes. Hiljutise suure sula tõttu oli tänavate kõnniteilt koristatud vana lumeroisk ja jääkolakas, mis seisis alles mõnes kohas hunnikus, nagu nende inetult musta ja räpase välimuse oli katnud värske, helevalge lumi, mis sadas pärast lõunat ja mida pühiti parajasti kõndivate inimeste jalge eest kõrvale. Kerge külm näpistas nagu naljatades kord ninaotsa, kord kõrvalesta ja sundis ebateadlikult kiiremale sammule. Ka mina tõttasin, kuigi aja poolest oleksin võinud lonkida: ma tahtsin üksildusse, nagu peaksin end seal ootavale kohtamisele oma südames ette valmistama.

Tänavune vähene lumi oli puiestikus viimase suure sulaga muutunud veeks või lobjakaks, millest oli saanud külmetudes jää, enamasti kare ja krobeline, nii et ei takistanud käimist. Kus enne suusad

ajasid liueldes oma otsatuid jälgi, seal võis nüüd vabalt astuda ka varustamatu jalg. Helendav värske lumi muutis õhtupimeduse tumedaks hämaruseks, milles mustendasid puude tüved. Maapind tundus puutumatu ja puhtana. Siin-seal andis vana urbne lumi jalaraskuse all järele ja tahtis nagu hoiatavalt ragiseda, kuid värske, valge vaip oma pehmusega mõjus vaigistavalt ja kõrvu kostis ainult kerget priginat-praginat, kribinat-krabinat, mis vaibus sinnasamasse, kus ta tekkiski. Valitses imelik suigutav vaikus ja rahu, mida segasid ainult suure tee eredad hõõglambid, saates süsimustade puutüvede vahelt pimestavaid valgusnooli kõndijaile põiki silma, nii et kas või karjata nagu suures valus.

Kui kell läheneb kaheksale, ei läbenud ma enam tervet kõnniteed jalutamiseks kasutada, vaid tammusin peagu paigal selle otsa juures, kust poolt ma lootsin Erika tulekut. Aga nagu ma tänini nii sagedasti olin eksinud, samuti eksisin ma ka nüüd: Erika tuli mitte linna, vaid pargi poolt ja nõnda pidi ta üksi läbima kogu Valede Allee, enne kui jõudis minuni. Ma olin sellest nii jahmunud, et ma ei teadnud õieti, mis teha või öelda. Ka paistis see tuttav kuju mulle hirmus võõrana ja uudsena, milleks kõige rohkem mõjus kaasa vististi see, et Erika kandis mantli asemel karusnahka jakki ja kübara asemel samasugust mütsi.

„Ma juba mõtlesin, et teid ei olegi,“ ütles Erika peale teretamist.

„Ja mina kartsin, et teie ei tulegi,“ vastasin mina, sest ma tahtsin midagi öelda ja ei leidnud midagi paremat.

„Ma tulin küll täpselt,“ kaitses ta end.

„Aga mina olen vähemalt pool tundi juba siin," ütlesin mina.

„Seda ma silmitsesin pimedas, et nii palju jälgi, mõtlesin, kas on teie omad või võõrad."

„Kõik on minu omad," kinnitasin mina, „enne mind oli siin puhas ja puutumatu lumi. Ma käisin ja käisin ning jäin lõpuks seisma, arvasin, et tulete siitpoolt."

„Aga, näe, tulin teiselt poolt," ütles tema nagu naljatlevalt ja jonnakalt.

„Ma otse ehmusin, et tulite teiselt poolt," seletasin mina.

„Miks nii?" küsis tema nagu imestunult.

„Ma ei tea isegi," vastasin ma. „Teiega ei tea ma kunagi, mis minuga sünnib. Usun ühte, aga tuleb vastupidi. Mõtlesin, kuis ma juba eemalt kaugelt teid näen ja ära tunnen, pimedusest hoolimata, aga nüüd..."

„... nüüd ei tundnud juurestki," lõpetas tema mu lause.

„Just nõnda: ei tundnud juurestki," kinnitasin mina.

„Näete siis, kui ruttu kõik ununeb," ütles tema nagu õpetlikult ja nukralt.

„Ei, preili, otse selle vastu: ma näen, kuis mitte ei unune, ei saagi ununeda."

„Aga miks te siis mind ära ei tunne?" küsis tema kerget tooni teeseldes, kuna endal hääles värises juba erutus.

„Teie olete ikka teisiti, kui mina kujutlen, ja teis on ikka rohkem, kui mina oskan arvata, sellepärast. Mul tuleb otse hirm peale, kui ma näen, misuke te

õieti olete. Oleksite teie, nagu mina teid kujutlen, siis oleks unustamine kergem, aga teie ei ole, te olete hoopis teine ja kuidas teid siis unustada?“

„Te ei peaks täna minuga nõnda rääkima,“ ütles ta vaikselt ja paluvalt, aga nõnda, et see mind otse sütitas jätkama:

„Andestage, preili, et ma ei oska seda paremini öelda, mis ma öelda tahan, aga esiteks siin üksi kõndides otsustasin ma, et ükskõik milleks te täna mu siia kutsusite, ühte tahan ma teile ometi kinnitada: ma armastan teid nagu ikka, ma armastan teid nagu ei kunagi varemalt. Ma isegi ei uskunud, et ma ikka veel nõnda armastan, teie kiri tõendas mulle seda. Iga täht temas pani mu südame värisema. Mul oli peagu ükskõik, mis te mulle kirjutasite, peaasi, et te kirjutasite ja et mina võisin sama paberilehte käes hoida, mida olite hiljuti puutunud teie, sest see oli teinud ta kalliks ja pühaks. See on muidugi rumal ja naeruväärt, et ma sellest räägin, aga ometi on see nõnda. Teile julgen ma seda öelda, sest ma usun, et iga teine võiks minu üle naerda, teie ei tee seda mitte. Teie andestate mulle mu arutuse ja meeletuse, sest te mõistate mind. Kuigi ma ei tea, milleks me täna siin oleme, aga...“

„Kas te siis ei mäleta, et kui me viimati tänaval kohtusime, siis te soovi avaldasite, kordki veel Valede Alleele üheskoos jalutama tulla?“ küsis tema minu sõnade vahele, nagu tahaks ta neid peatada.

„Nimetasin mina millalgi seda kõnniteed Valede Alleeks?“ küsisin ma üllatatult vastu.

„Just teie nimetasite teda nõnda ja sellepärast minagi oma kirjas...“ seletas tema, jättes lause pooleli.

Mul läks peas segi. Mina olin kogu aeg uskunud, et tema leiutas selle nime, tema arvas, et mina. Kumb meist siis eksis? Või eksisime mõlemad?

„Ma olen selle sootuks unustanud," ütlesin ma viimaks.

„Mina mitte," ütles tema. „Mul seisis teie soov kogu aeg meeles. Ja kuna ma nüüd pikemaks ajaks linnast pean lahkuma, siis tahtsin enne teie soovi täita."

„Lähete teie maale? kui küsida tohib."

„Maale," vastas tema sõnakehvalt, nagu ei tahaks ta sellest rääkida. Sellepärast ütlesin mina:

„Ka mina käisin maal."

„Oli kena?" küsis tema.

„Lumi, lumi, lumi," vastasin mina. „Kõik valge, üleni valge. Ja teate, kes mulle seal meelde tuli? Keegi, kes ka üleni valge."

„Ega ometi minu ema?" küsis tema nagu kohkunult.

„Just tema," kinnitasin mina. „Keset lumelagendikku arvasin isegi teda nägevat, nagu teie teda mulle kord jutustasite, ainult punast roosi ei olnud, seda polnud kuskilt võtta."

Äkki jäime mõlemad vait, nagu kardaksime häälitseda. Alles tüki aja pärast ütles tema:

„See on hirmus, et te seda täna nõnda räägite."

„Miks nii hirmus?" küsisin mina.

„Mu ema on ju surnud," seletas tema.

„Ta oli ju ka siis surnud, kui teie ise temast rääkisite," ütlesin mina.

„Siis oli teisiti, kõik teisiti," arvas tema. „Nüüd

ma tulin ju selleks siia, et enne ärasõitu teie viimast soovi täita."

Ta ütles seda nõnda, nagu oleks ta minu surivoodile ilmunud, ma tundsin, et ta ütles. Ja nüüd äkki oli mul tundmus, nagu liiguks eemal puude vahel midagi valget, mis hiilib aina lähemale ja lähemale, kuni seisab kord tähelepanematult meie kahe vahel.

„Ärasõidu pärast mul täna nii hirmus vähe aegagi on," rääkis tema edasi ja äratas minu mu unelusest. „See on ju kõigile teadmata, et ma praegu siin olen. Ka vanaisale ei öelnud ma. Ma külastasin kedagi sugulast ja pöördusin teelt silmapilguks kõrvale, sellepärast tulingi teiselt poolt. Poleks seda külaskäiku, siis poleks ma üldse saanud tulla. Seda ma kartsingi, kui kirja kirjutasin, aga hea õnne peale tegin seda siiski."

„Kas te siis kohe peate minema?" küsisin mina. „Enam sugugi ei ole aega?"

„Ma oleksin pidanud juba läinud olemagi," vastas tema.

Ma ei teadnud, mis teha või mis öelda, sest nii rutuline lahkumine muutis nagu iga sõna mõttetuks, iga teo asjatuks. Ka tema seisis ja vaikis nõutult, nagu asuks meie vahel tõepoolest juba midagi tumma ja valget. Viimaks sirutas ta käe ja lausus peagu sosinal:

„Elage siis hästi ja suur tänu..."

Ta sõnad katkesid, sest mina olin tema käe haaranud, selle oma huulile surunud ja ise lumme põlvili langenud. Ning kui ta hirmunult oma käe tagasi tõmbas, kahmasin mina kui meeletu esiteks tema

riietest ja järgmisel silmapilgul juba tema jalge ümbert kinni, surudes oma näo vastu tema põlvi, mis katsusid nagu põgeneda või kõrvale pöörduda, jäid aga ometi paigale.

Mind oli äkki loomusunnilik kohutav hirm vallanud, et ma võiksin ta jäädavalt kaotada, mis tähendaks ka minu enda kadu. Ma olin valmis kõik tegema ja ükskõik mida vandega tõotama, ainult kui aga tema jääks. Sel silmapilgul oleksin ma võinud loobuda oma õest ja vennast, isast ja emast, maast ja rahvast, keelest ja usust, mida mul küll õieti ei olnudki, kui aga tema seda oleks tahtnud. Ainukene sõna tema suust ja ma oleksin jätnud oma korporatsioonigi ühes tema värvidega, mida ma millalgi nii olin ihaldanud, ning „saama see öige eesti mees“, nagu tema vanaisa seda väljendas, kuigi sellele oleksid vastu seisnud mu isa ja ema, õde ja vend, sugulased ja tuttavad, kas või kogu eesti rahvas. Sel silmapilgul poleks ma kellestki ega millestki hoolinud, miski poleks mulle meeldegi tulnud, kui tema oleks seda minult nõudnud. Aga tema ei nõudnud minult midagi, tema seisis ainult, kui mina nõnda tema ees maas olin ja nagu surmahirmus tema põlvi hoidsin, seisis ja katsus end vabastada, ilma et õieti oleks teadnud, kuidas seda teha. Tundsin, et ta käsi korraks mu juukseid puutus, sest müts oli mul peast lumme langenud, aga silmapilkselt tõmbus ta nagu kõrvetatult tagasi ja paluvalt kostsid siis ta sõnad:

„Te peaksite minu peale halastama, sest mõelge ometi, mis oleks, kui minu peigmees teada saaks, et teie olete nõnda mind hoidnud.“

See mõjus... see mõjus rohkem kui ei tea mis.

Mu käed langesid lõdvalt lumme ja tema võis paar sammu tagasi astuda. Ta vaikis. Vähemalt mina ei mäleta, et oleksin tema häält või sõnu kuulnud. Ma ajasin enda üles, otsides tuge lähedaselt puult, mida nägin hirmus suurena ja mustana.

„Teie müts on maas,“ lausus ta lõpuks ja tahtis nagu seda võtma minna, kuid mina jõudsin temast ette.

Me vaikisime. Siis lausus tema:

„Andke andeks, et ma seda pidin teile ütlema, aga ma ei saanud teisiti, ei osanud, uskuge.“

Ma tundsin, need sõnad tulid mu südamest, otse hingepõhjast.

„Andestage ka teie minule, et ma nõnda,“ vastasin mina, „ka mina ei saanud ega osanud teisiti, uskuge.“

Ta kahtles, mis teha. Lõpuks ometi sirutas ta mulle veel kord käe, mida mina hoidsin silmapilguks oma kahega, ilma et oleksin söandanud teda veel kord oma huulile tõsta. Siis läks ta, läks joostes mööda Valede Alleed lossi poole, nagu oleks seal tema kodu. Mina vahtisin talle üksisilmi järele, kuni polnud enam midagi näha ega kuulda. Ja kui ma seal nõnda keset helevalget lund mustade puutüvede vahel ise mustana seisin, tundus mulle silmapilguks, nagu polekski midagi olnud, ainult illusioonid ihkavas südames, pettekujud kõrvetavas hinges. Ah, kui ometi võiks valutava südame võtta, kui võiks kurduva hinge püüda ja saata nad sinna, kus nende kodu — saata illusioonide maale!

Ma istusin lumele, toetudes seljaga vastu puud, mis oli esiteks nii hirmus suurena ja mustana paist-

nud, ja hakkasin nutma. Ma tegin seda üsna lihtsalt ja asjalikult, nagu tahaksin kordki olla ma-ise.

*

Niisugune oli minu armastuse lõpp ja samasuguseks tahtsin jätta ka oma raamatu lõpu, sest ma ju ei luuleta, vaid kirjeldan ainult tõsielu. Aga see, kelle üks pale on sünd ja teine surm, üks armastus, teine unustus, ei tahtnud, et mu raamatul oleks selline lõpp, sellepärast pean ma paratamatult edasi kirjutama. Minu armastusega on järgnevail ridadel vähe tegemist ja selles mõttes ei anna nad mu raamatule enam midagi juurde ning võiksid ka kirjutamata jääda. Enam räägivad nad selle armastusest, kes kutsus mu südant ja hinge illusioonide maale.

Et ma tõesti oma raamatu mõtlesin eelmise katkendiga lõpetada, kinnitab mulle endale ja ka teistele kõige paremini see, et ma olin senikirjutatu juba hoolega läbi lugenud, teda paiguti parandanud, kus leidsin tõelikkusest kõrvalekaldumist, ümber kirjutanud, mõnda lehekülge isegi mitu korda, vahelelükkeid või interpolatsioone teinud, mis kuuluvad teise ajajärku kui kirjeldatud sündmus ise, ja paari kirjastajagi poole pöördunud, kust vastused alles tulemata. Ühel päeval aga lugesin lehest surmakuulutuse, milles seisis nimi: Erika V., sünd. K. Tema naisepõlve liignime ma ei teadnud, sest see polnud mind kunagi huvitanud, küll aga mäletan neiupõlve oma ja see oli see, see oli seesama, mis surmakuulutuseski. Samuti hakkas kokku tema aastatega kadunu vanus, tema endise elukohaga leinamaja. Seega polnud mingit kahtlust — Erika oli surnud!

Erikat ei olnud enam! Maailm oli jäänud vaeseks, tühjaks! Maailm oli muutunud absoluutseks tühjuseks, kus võib asuda ainult anorgaaniline ollus! Nõnda karjus mul süda sees. Mis ma küll praegu selle eest oleksin andnud, selleks ohverdanud, et see lehekuulutus oleks illusioon, paljas haiglane viirastus, meelte pettus!

Aga ei, see oli tõsiasi ja mina pidin midagi tegema, kuhugi minema, ma ei võinud ometi oma katusekambrisse istuma jääda, vahtides üksisilmi lehte, nagu oleks seal mu lunastus, mu hingeõnnistus. Kuid mis teha, kuhu minna? selles seisis küsimus. Pika kõhklemise järel otsustasin veel kord ilmuda kadunu vanaisa ette, teha selleks vähemalt katsetki. See oli meeletus, seda mõistsin, kuid ma tegin seda siiski, sest ma ei võinud teisiti.

See oli ainukene kord, kus mul oli mu armastuse kestel tõelikult õnne, ja seda vististi ainult sellepärast, et tema oli juba surnud. Sest kui ma ilmusin leinamajja, siis oli seal kõik tühi ja vaikne, sest kadunuke oli alles haiglast koju toomata. Vanahärra oli ihuüksi oma esivanemailt pärandatud mööblitükkide keskel ja avas mulle, kui ma kõlistasin. Kas ta oli veel valgemaks muutunud, seda ma ei tea, aga kindlasti oli ta veel enam kössi vajunud, palged veel enam auku tõmbunud ja näonahk ja käed omandanud vahase varjundi.

Ta ei tundnud mind alguses ära või teeskles ta mittetundmist, aga kui ma talle ütlesin, kes ma olen, ja oma eelmist külaskäiku meelde tuletasin, ei lasknud ta mul edasi rääkida, vaid kutsus tahapoole — viis saalist läbi, kus asetses endiselt surnud minevik

kuhjatud asjade näol, viis väiksemasse tuppa, kus istus jällegi oma kõrge seljatagusega tugitooli ja palus mind enese ees istet võtta. Ma oleksin pidanud rääkima, aga mu suu, mu keel, mu kurk muutus valusaks ja kangeks, sest ma nägin, kuidas mööda kortsunud ja kolletanud palgeid, mööda sorakile jäänud vuntse jooksid üksteise järele pisarad ja tilkusid pehmele toakuuele, mis kattis seda kuivanud ja kõhna keha. Me istusime nõnda tükk aega vaikides. Viimaks sain ma lausutud:

„Ma palun väga vabandust, et ma julgesin sellisel silmapilgul teid tülitada, aga ma ei suutnud muidu, ma pidin teada saama, miks ja kuidas nii ruttu, nii äkki, nii uskumatu ootamatult...“

„Mis teile öelda,“ vastas ta vaikselt, silmi tõstmata, nagu oleks jutt mõnest ükskõiksest asjast. „Üsna loomulik, et see nõnda tuli, aga kui see oleks teisiti tulnud, siis oleks see ehk veel loomulikum olnud. Esimene sünnitus, mingisugune enneaegne äpardus, vajalise abi ja oskuse puudus, mis maal samuti loomulik nagu surmgi, pikk maa linna ja mõni teda teab, mis veel. Mina olen vana, olen muld, aga surm ei taha mind, nagu oleks minusugust mulda siin-ilmas kellelegi rohkem vaja kui noort ja õitsvat elu.“

„Ka mina, vanaisa, oleksin valmis olnud tema eest oma elu pakkuma, kui seda oleks küsitud,“ ütlesin mina.

Ta kergitas pisut oma pead, nagu tahaks ta paremini näha, kes nimetab teda vanaisaks, laskis siis pea uuesti langeda ja ütles, liigutades oma väsinud käsi, mis olid omandanud vahase helgi:

„Võib-olla oleksite pidanud mulle seda siis paremini ütlema, kui istusite esimest korda samal toolil ja kõnelesite mulle temast, siis oleks ta ehk praegu elanud.“

„Ah, vanaisa!“ hüüdsin ma ja katsin kätega oma silmad. „Ma olin siis nii õnnetu ja meeletu, et ma ei julgenudki õieti teiega rääkida, sest mind ähvardas teenistuse kaotus, mis hiljem teostus, kuni tänapäevani.“

„Ma tean seda, tean kõik ja mõistan teid. Ma ei tee teile etteheiteid, ennem süüdistan iseend, et ma veel nii vanalt, endal juba mullalõhn küljes, püüan elu ja armastust juhtida. Aga nagu näete, sellest ei või midagi head tulla, kui muld käseb armastuse üle. Muld teeb ainult kõik mullaks, ka armastuse, olgu see ükskõik kui suur ja ennastsalgav. Mina uskusin siis rohkem teie sõnu kui teid ennast. Aga noorte inimeste sõnu ei või kuigi tõsiselt võtta, sest nemad on halvad inimesetundjad, eriti kui küsimuses on nad ise. Mina oleksin pidanud teadma, et teie olete ometi õige eesti mees, kel on õige eesti mehe süda, nagu ma seda oma elus küllalt olin näinud. Lubage, et ma teile sellest truust eesti südamest väikese loo jutustan. See oli vist selle sajandi kuuendal aastal, kui õndsa keisri majesteedi käsul Baltimaal kaotati teorent. Teie muidugi seda ei mäleta, olete ehk ainult sellest kuulnud või lugenud. Mina elasin siis maal oma mõisas. Need olid kuldsed ajad, aga ükski ei tahtnud siis uskuda, kui kuldsed ajad need siis olid. Inimene ei ole kunagi küllalt vana ja tark, et aja üle õieti otsustada. Veel mineval aastal, kui teie siinsamas minu ees istusite, kurtsin ma halbade aegade üle oma südames,

sest et teie minu lapselapse kätt palusite, mitte mõni teine. Aga sedasama teen ma ka täna, sest et minu ainukest vanade silmade ja kõrvade rõõmu pole enam elavate seas. Tol ajal, sajandi kuuendal aastal, kui tuli see õndsa keisri majesteedi käsk, ütlesin ma: peab siis minu sõnnik vedamata ja rukis lõikamata jääma Vene keisri käsukirja pärast? Kust võtan ma üle-öö nii palju töö-käsi, et ma ilma kahjuta võiksin loobuda teorendist? Ja keisri käsust hoolimata saatsin ma käskjala mööda oma teorentnikke kaugetesse metsakurudesse ja lasksin neile öelda, et nad endiselt oma tegu teeksid, sest vabatahtliku teorendi vastu ei või ju vägev keisri majesteetki midagi, liiatigi kui me jätame selle asja üsna eneste vahele: rentnikul on kergem tegu teha kui raha maksa ja minul on mugavam tööd saada kui raha. Ja uskuge või mitte, aga igalt poolt anti rentnikelt vastuseks, et nemad teevad, nagu tahab parunihärra, mitte aga keisrihärra majesteedi käsku mööda. Ainult üks suure koha omanik kaugemal mõisamaanurgas, kel teole sõita versta paarkümmend — kilomeetrit meie maa siis veel ei tundnud — ütles, et tema peab keisrikäsust kinni, s. t. hakkab renti rahaga tasuma, sest tema ei taha nii kauge maa tagant hulga inimeste ja tööriistadega mööda halba teed mõisa kolistada. No kas te saate inimesest aru? Ta on mitu põlve järjestikku teorendiks mõisa pääsenud, nüüd korraga enam ei pääse. Pealegi, kui see suure teo tegija jääb ära, siis järgnevad teised peagi temale, sest igal pool oli käskjalale öeldud, et kui tulevad teised, siis tuleme ka meie, kui jäävad teised ära, siis jääme ka meie. Mul polnud muud teha, kui lasksin suure koha peremehe

mõisa kutsuda. Ta ei tulnud. Ei tulnud sellepärast, et pole aega ja et pole õiget asja. Peremees ütleb, et tema teeb seaduse järgi, milleks tema peab mõisa minema. Ja kas teate, noormees, mis mina siis tegin? Ma lasksin hobuse väikese vedruvankri ette rakendada, sest nõnda pääses kõige kergemini kaugele metsakurudesse, võtsin kutsaripoisi kõrvale ja sõitsin peremehe juurde koju. Ma polnud ammu-ammu seal käinud ja ei tundnud iseoma maad ja inimesi ära, nõnda elasid nad. Kas metsavarguse ja salaküttimisega, nagu mulle oli räägitud, kas suure töö ja kokkuhoiuga, nagu inimesed ise kinnitasid, aga väga tõenäolik, et ühe kui ka teisega oli metsakuru peremehest saanud jõukas mees. Muidugi, ta elas siin kui suure jumala selja taga, keegi ei seganud teda tema tegevuses. Metsavaht oli tema järele ainuke valve, aga see oli oma inimene. Renti polnud mina juba ammust ajast tõstnud, nagu tehti seda naabermõisades iga mõne aasta pärast. Ja niisuke peremees ei tahtnud minule teorenti teha. Ainuke seletus: ta oli rikkaks ja uhkeks ning suureliseks läinud. Aga see'p see oligi, et talus oli kaks peremeest — isa ja poeg. Kui rääkisin isaga, siis see ütles, et asi ei puutu nagu temasse, sest tema on kõik poja kätte andnud, aga kui pöördusin poja poole, siis see naeris mulle vastu ja ütles, et milleks parunihärra tühja oma suud kulutab, sest otsaline on ju isa. Nõnda ma siis käisin, mina, parunihärra, Pontsiuse juurest Pilatuse juurde seal kaugel metsakurus. Ja kui ma lõpuks mingit kindlat vastust ei saanud ka siis, kui isa ja poeg seisid mõlemad mu ees, ütlesin ma neile: ‚Kui sina ei voib tehha see teorent, siis sina voib otsima omale uus

koht! Aga selle peale vastas poeg — aastat viiskümmend mees, tüse ja tugev, nii et lust ja rõõm vaadata, üleni juustes ja habemes, nagu isagi, kes ammu üle seitsmekümne, aga mitte pooltki nii valge kui mina praegu — vastas üsna lihtsalt: ‚Hea küll, parunihärra, me otsime endile uue koha, kuhugi välimaa kanti, eks ole siin metsakolkaski küllalt mässatud. Meil ongi juba pisut silma siia-sihna heidetud, sest me arvasime kohe, et eks see asi sellega lõpe, mis muud, nii et võime ka enne kevadet minna, kui parunihärra just soovib. Oleme hästi ja riiuta elanud, eks siis lahkume samuti.‘ Nõnda ütles poeg. Ja teie ei usu, kui ma teile ütlen, et need sõnad tõid mulle pisarad silma. Mõistate teie inimest, kes on valmis tühise teorendi pärast oma isaisade elukoha maha jätma? Mina ei mõistnud siis. Ma istusin ainult halli isa kõrvale puupakule ja ütlesin talle: ‚Kas sina ei tunnep hebi ja kahhju, et sina selle sita teorendi perast jätap maha oma isaisade ja minu isaisade maa, kes keik on eland isekeskis üks ilus ja õnnelik elu? Kas sina tõest armastap see suur ja vägev Vene keiser nink tema armuline käsk rohkem kui oma isaisade ja minu isaisade maa? Sina tahap kerge südaga maha jätma oma kodukoht ja oma parunihärra, kui tema tuleb kakskümmend versta mööda see männijuurikas, mööda need kivid ja kennud? Kas meie armastap üksteist nii vähhe, et kui tulep see vägeva Vene keisri käsk, siis meie lehep kohe riidlema ja jetap oma kodu mahha? Kas mina olema sinu vastu üks halp paruniherra, üks halp inimene? Kas minu isaisad olema sinu isaisad vastu üks halp paruniherra ja halp inimene? Sina teep oma suu

lahti ja ütlep oma halli peaga minu halli peale, olema mina üks halp paruniherra, üks halp inimene?‘ Nüüd vastas mulle isa: ‚Ei, parunihärra, sina ise oled hea inimene ja sinu isaisad olid kõik kuldsed inimesed.‘ — ‚Aga miks sa siis ei taha enam teorenti teha, kui mina seda sinult palun?‘ küsin ma. ‚On see siis nii ülekohtune ja kurjast, et ma tahaksin surra, nagu elasin? Tee tegu nii kauagi, kui üks või teine meist sureb.‘ ‚Mina teeks muidugi,‘ ütleb nüüd isa, kuid poeg ei taha.‘ Aga poeg seisab juures ja kuulab meie juttu pealt, naisi ja lapsigi on juba läheduses. ‚Kaarel, eks sa siis anna ometi järele, kui parunihärra nii kauge maa tagant ise selleks on siia sõitnud ja sinuga nii ilusasti räägib,‘ ütleb naise hääl mu selja taga. ‚Jah, Kaarel, las olla, nagu oli, kuniks elu,‘ ütleb ka isa. Nüüd viimaks tuli ka Kaarli suust: ‚Hea küll, parunihärra, on teised nõus, siis mina ka, või siis minul üksi tuleb mõisa vahet logistada.‘ Ja nõnda tehtigi mõisategu edasi puhtpaljast truust südamest ja oleks ehk tehtud tänapäevani, kui poleks tulnud uued ajad. See lugu tuli mul meelde, kui ma mõtlesin teie esimesele külaskäigule ja meie kõnelusele. Mina ütlesin teile siis, et teie korporatsioon ja värvid, teie laul ja jooming on tühi töö ja vaimunärimine, kui teil pole seda õiget vaimu, õiget balti vaimu. Vaim on see, mis teeb elavaks laulu ja annab mõtte joomingulegi. Teie vaidlesite siis selle õige vaimu vastu, ütlesite, et laulate ja joote ilma vaimuta või joote mingisuguse uue vaimuga, niipalju kui mina teist aru sain. Mina uskusin teid siis ja see oli minu eksitus. Mina uskusin teie seletust uuest vaimust või vaimuta laulust ja joogist, aga ma oleksin pidanud targem olema kui

teie oma nooruses ja teadma, et mitte vaimust ei tule laul ja jooming, vaid joomingust ja laulust tuleb vaim. Ja kui teie õieti joote ning laulate, nagu tehti seda vanal kuldsel ajal Baltimaal, siis peab teis ka tekkima see õige balti vaim, see õige balti hingeline dispositsioon, mis suundub eraldumisele igas mõttes. See ongi, mis annab asjadele ühiskondlikult, majanduseliselt, tõuliselt ja seisuslikult erilise ilu, hiilguse, sära, aupaistuse ja tõstab nooruse suuremadki rumalused ideaalsesse valgusse, ihaldatavasse kõrgusse. Sellelt seisukohalt vaadelduna on kõnelus teiega olnud mulle tõsiseks naudinguks ja lohutuseks, sest veel pole meie kallil kodumaal kõik kadunud, kui õppiv noorsugu viljeleb õiget vaimu. Vana põlv, see venestamisest tõusnud võõras ollus Baltimaal, tahtis pügada kõik ühetasaseks, mis on meile kõigile ajalooliselt ja arenemiselt, traditsiooniliselt ja kultuuriliselt võhivõõras, aga noor põlv kaldub uuesti tagasi õigele balti rajale. Mõisade asemel on asunikud, aga mõisade vaim ja hing, nende kõrged paleused löövad uuesti õitsele. Eksivad need, kes oma materialistlikus ususõgeduses mõtlevad maiste asjadega siduda või hävitada vaimu, seda igavesti elavat ja tabamatut. Kui vägev Vene keiser ei suutnud oma käsukirjadega truud ja õiget eesti meest sundida loobuma teorendist oma armsakssaanud parunihärra kasuks, kes suudaks siis õppivalt noorsoolt nõuda, et ta peaks loobuma õigest kodumaa vaimust? Nõnda olen mina meie kalli kodumaa tulevikku endamisi arutanud ja ma olen rõõmulikule otsusele jõudnud, et minevik pole koguni veel surnud, et minevik on ainuke elav, eluline ja eluandev aeg inimeste ja rahvaste saatuses,

sest ainult minevik võimaldab arenemise, ja et kuldse minevikku vaim hakkab ehk õieti alles nüüd meie kodumaal levima ja juurduma, saades hulkade varanduseks, kuna teda tänini hoiti üksikute eraomandusena. Mina kardap ükspeinis," jätkas ta maakeeli, „et nemad tegema sandiks see öige balti minevik ja vaim, kui nemad ei moistap see öige jook ja laul. Teie ütlep neil, kui teie lehep nende pool, nemad peap moistma see peris öige jook ja laul, siis tulep ka see peris öige vaim, see truu eesti vaim, mis istup see halli vanamehhe peel, kui tema ütlep oma pojal: sina lehep teep oma kallil paruniherral see teorent, kuni tema surep. Ma rääkisin sellest ka oma lapselapsega, kui ta veel kodus oli," jätkas ta oma emakeeli, kui oli pisut vaikinud, „aga tema oli alles liiga noor, kui et huvituda vaimust. Pealegi, vaim pole naiste asi, nemad otsivad hinge ja armastust. Ometi jutustas ta mulle, et teie noored naised otsivad nagu mehedki joogist ja laulust õiget kodumaa vaimu. Aga kuis on lugu teie hinge ja armastusega? Kes hoolitseb selle eest, kui kõik otsivad lauldes vaimu? Vaim ei armasta ju, tema arvestab. Või pole enam hinge ja armastust vajagi? See on ainuke, mis mind mõtlema paneb, mind muretsema ajab armsa ja truu eesti rahva pärast. Aga mina olen vana, mina olen muld, mina ei saa enam hästi aru, kuidas..."

Ma tõusin, et lahkuda, sest ma arvasin mõistvat, valge vanamees räägib ainult selleks vahetpidamatult ükskõikseist asjust, et mind takistada juttu sinna juhtimast, kus viibivad meie mõtted kogu aeg, temal rääkides, minul kuulates.

„Te lähete juba," ütles ta mind seismas nähes, na-

gu oleks ta mu minekut juba ammugi oodanud. „On-gi parem nõnda, sest teised peaksid varsti koju jõudma. Aga te andke mulle andeks, et ma teid sugugi sõnale ei lasknud, ainult ise rääkisin. Sestsaadik, kus mu lapselaps kodust ära on, pole enam kedagi, kellega ma räägiksin ja sellepärast. .“

Me olime ukseni jõudnud ja mina tahtsin selle juba avada.

„Kuidas siis elate nüüd? Teenistus on teil?“ küsis tema.

„Kindlat teenistust ei ole, ainult juhuslik töö,“ vastasin mina.

„See'p see ongi tänapäeval, et pole enam midagi kindlat, kõik on juhuslik, sellepärast ma teiegagi esimesel korral. . .“

Ma olin juba ukse vahel, et seda enda järel sulgeda.

„Kord oli siin-ilmas kõik teisiti, hoopis teisiti,“ rääkis tema. „Veel siis, kui minu lapselaps kodus oli. . .“

Ma ruttasin minema, sest jällegi nägin pisaraid koltunud, kortsunud ja kõhnal näol allapoole veeremas, kuna suu ometi tegi liigutusi, nagu oleks ta alles väikese lapse oma. Ka mina ei suutnud enam pisaraid tagasi hoida. Aga vaevalt sain mõned sammud astuda, kui tema mu tagasi kutsus, ngu oleks tal mulle veel midagi tähtsat öelda, ometi ei lausunud ta enam sõnagi, pistis ainult ukse vahelt mulle kirja pihku ja alles siis, kui ma seda näppude vahel pöörasin, otsides aadressi, ilma et oleksin leidnud, ütles ta rõhutades ja nagu kedagi kartes:

„See on teile, pidin peagu unustama... vanainimese pea. Võtke, pistke tasku ja minge.“

Ma kuulasin käsku ja läksin. Uks langes minu järel kinni. Ma peitsin saadud pakikese tasku ja ei julgenud teda sealt enam vaatamisekski välja võtta, nagu oleksid tal mingi raske kuriteo jäljed, mida ajavad nuuskivad ninad, piiluvad uurivad silmad. Aga ma pöörasin teda vahetpidamata näppude vahel, nagu tahaksin teda lõpmatult hellitada ja kallistada või tema saladust avastada. Miks andis vanaisa selle pakikese nõnda mulle kätte? juurdlesin ma endamisi. Oli ta tema tõepoolest unustanud? Või ei jõudnud ta kogu aeg otsusele, kas üldse seda pakki mulle anda või mitte, ainult viimsel silmapilgul tõukas teda mingi aje?

Nõnda arutades ei meenutanud ma kordagi selle nime, kes oli ainukene, kellelt see pakike võis tulla. Ma hoidusin selle eest nagu surmahirmus. Lõpuks katsusin mõtteid takistada pakikestki puutumast, mida hellitas ikka veel tasku pistetud käsi. Selle asemel püüdsin meelde tuletada, millest küll oli rääkinud see valge vanamees, aga kõik oli ununenud, peale ühe: „Minevik pole koguni veel surnud... minevik on ainuke elav ja eluline aeg inimeste ja rahvaste saatuses.“ Ja ma sonisin iseenda poolt lisaks: „Ainult mineviku pärast maksab inimesel elada ja surra. Ainult minevikule võib ja peabki ohvriks tooma kõik.“ Kogu tee koju kordasin ma neid mõtteid lugematuis teisendeis, nagu poleks mul maailmas enam midagi muud mõelda. Õigem, ma kordasin neid mõtteid sellepärast, et nad väljendasid kaudselt seda, mida ma otseteed ei julgenud veel öelda, nimelt:

milleks elan veel mina, kui mu minevik on surnud? milleks olen veel mina, kui teda ei ole? milleks liigun ja mõtlen mina, kui tema lamab liikumatult ja kui tema mõte on kivistunud? milleks on minul veel olevik ja tulevik, kui temal on ainult minevik või pole sedagi — on ainult tühjus, on ainult see, mida pole olemas ja mida nimetada pole osanud tänini ühegi inimese keel? milleks? milleks? milleks? See oli, mida ma õieti oleksin tahtnud mõelda koduteel, aga ma ei söandanud seda siis veel — siis veel mitte.

Kodus leidsin pakikesest õhukesele siidpaberile kirjutatud kirja — siidpaberile vististi sellepärast, et ta nõnda võttis vähem ruumi ja teda võis kergemini peita või edasi toimetada. Kiri oli saksakeelne ja nähtavasti vaheaegadega kirjutatud, mida võisin järeldada tindi karvast ja sellest, et lõpus oli tarvitatud pliiatsit ning käekiri oli sedavõrd vilets, et vaevalt loetav. Aja suhtes puudusid igasugused märgid, nagu oleks kirjakirjutaja mõelnud igavikule — ei kuupäeva, aastaaega ega öö, õhtu või hommiku nimetust. Mina lasen kirja muutmatult järgneda, või olgu siis, et ma tõlkides või kirja lõpust arusaamises olen eksinud. Siin ta on, nagu ta oli minu värisevas käes.

*

„Ma kirjutan need read sellepärast, et tunnen surma lähedust. Aga ärge arvake, et ma olen haige, et mul on midagi viga või et ma kannatan. Ei, mu vilets tervis on hea ja mu meeleolulgi pole midagi viga, kui arvestada minu hingelist ja kehalist seisukorda. Ja ometi tunnen surma lähedust, võib-olla sellepärast, et arst ütles mulle viimati linnas, minu

seisukord ei olevat mitte üsna normaalne, aga võib olla ka sellepärast, et Te mulle meie viimsel kohtamisel rääkisite mu emast, mis mõjus minusse kuidagi õudselt. Ma tean küll, et inimene võib õudse tundmusega ebanormaalses olukorras mõnikord palju kauem elada kui ilma sellise tundmuseta normaalses olukorras, ometi ei saa ma oma eelaimusest lahti ja sellepärast mõtlesingi Teile need read kirjutada. Aga nad jõuavad Teie kätte ainult siis, kui minu eeltundmus on tõsiasjaks saanud, muidu võib olla hävitan nad, sest see, millest ma kirjutada tahan, paistab mulle endale nii hirmsana ja uskumatuna, et kauemat aega seda must valgel endaga kaasas kanda või kuskil peidus hoida käiks mul üle jõu. Ka Teie, kui Te kunagi neid ridu loete, hävitage nad, kui olete juba läbi lugenud. Ma kirjutan nad ju ainult Teile, et Te teaksite, kuidas ma Teid olen armastanud ja kuidas ma ikka veel armastan — see on nende ridade ainuke mõte.

„Aga ma ei tea õieti, millest alata, sest praegu näib mulle, nagu poleks sugugi nii kerge öelda, kus on armastue algus, kus lõpp. Ma usun neid ridu kirjutades üsna kindlasti, et ma armastasin Teid juba enne meie tutvumist, ainult et ma veel ei teadnud, et just Teie see olete, keda ma armastan. Ma kahtlesin selles meie tutvuse esimesil päevilgi. Aga kui Te tulite mind saatma, et minult majaproua käitumise pärast vabandust paluda, siis ei kahelnud ma enam. Ja kui Te järgmisel õhtul — see oli vist ikka tõesti kohe järgmisel õhtul, kui Te hiljaks jäite ja mu trepil pidite maha jooksma, sest et ma tulin tagasi unustatud asja järele — jah, kui Te poleks siis üldse tulnud,

oleksin mina vististi sellega toime saanud, et oleksin üles tulnud ja Teie toauksele koputanud. Vähemalt praegu usun ma seda, sest tol korral polnud ma midagi unustanud, vaid ma tahtsin lihtsalt vaadata, kuhu Te ometi nii kauaks jääte. Ja kuis mul süda endal värises! Lihtsalt hirmus!

„Kas mäletate veel, et Te pargis end millalgi hundiks nimetasite, kes ulub kuu peale? Ja mina pidin kuu või kuningatütar olema. Tol korral tundsin ma nii suurt häbi, et oleksin võinud seda ainult oma emale öelda — nii olid mu sõnad siis. Aga nüüd võin ma seda Teilegi öelda, sest see, mis pärast tuleb, on palju hullem. Kui Te nimetasite mind kuningatütreks või kuuks, kes taevast maha tulnud, meenus mulle, et mul on keha ümber midagi katkist ja kärisenut ning ma mõtlesin, mis Te küll minust arvaksite ja mis Te mulle ütleksite, kui Te äkki näeksite või teada saaksite, mis ja kust mul on kärisenud. Nii hirmus oli mõelda, et Teie peate mind kuningatütreks või heledaks kuuks, aga mina kannan keha ümber midagi lõhkist ja kärisenut. Ka puudus mul kuskilt nööp, mille asemele panin hommikul suure rutuga pisitillukese vedrunõela. Soo, nüüd Te teate, miks mul siis häbi oli: närune kuningatütar ja vedrunõelaga valge kuu.

„Üks asi oli, mis mulle siis Teis põrmugi ei meeldinud: Teie suur viisakus ja austus minu vastu. Te käitusite minuga, nagu oleksin ma ei tea mis. Mina aga ei tundnud endas midagi erilist, ainult armastust. Seda tahtsin ja ootasin ma. Ma tulin Teiega pimedasse parkigi ainult selleks, et minuga midagi sünniks, mis mind arendaks, nagu ma siis ütlesin, aga

midagi ei sündinud. Mul oli mõnikord tahtmine, et te oleksite minu vastu häbematu ja hoolimatu, et te võtaksite mu kui asja ja talitaksite minuga, aga Teie ei võtnud ega talitanud ning mina olin pettunud. Nüüd on minuga talitatud, aga ma olen veel rohkem pettunud. Ja arenenud pole ma ka mitte, sest on ainult üks asi, mis arendab, ja see on armastus. Nüüd ma tean seda ja ei tee Teile enam mingeid etteheiteid.

„Aga tol ajal ma tegin. Ma tegin seda veel siiski, kui Te käisite vanaisa juures ja me pärast kohtusime ning Te mulle pargis jutustasite oma esimesest armastusevalest — mäletate seda veel? Aga niihästi Teie kui ka minu valed sinnamaani olid meie armastuse poolt ja kaitseks ja sellepärast olid nad õiged ning mitte patt ja ülekohus, nagu meie siis arvasime, esiteks Teie ja pärast ka mina. Aga see, mis ma sel õhtul tegin, käis juba meie armastuse vastu ja oli lausa kuritegu ja sellepärast ma ehk kannatangi nüüd surma eeltundmuse käes, sest kõik kuriteod võib inimesele andeks anda, kuritegu armastuse vastu aga mitte. Vähemalt mina ise ei andesta seda endale kunagi.

„Teie ei tea muidugi tänapäevani, mis sündis minu ja vanaisa vahel pärast Teie meilkäimist. Mina ei rääkinud sellest, sest ma olin seda tõotanud ja teised ei teadnud sellest rääkida. Ja et ma oma tõotust vanaisa vastu pidasin, see ongi see kuritegu, mida ma ei suuda iseendale andestada. Ma oleksin pidanud muidugi vanaisale tõotama, aga veel enam oleksin pidanud iseenda ja Teie armastuse pärast selle tõotuse murdma — Teile kõik pargis pingil rääkima, kui Te

põlvitasite minu ees, siis poleks mul vististi tarvis olnud seda kirja kirjutada.

„Kui Teie olite vanaisa juurest ära läinud ja mina koju tulin ning kuulsin, millest Te rääkinud ja mis vastuse Teie saanud, siis langesin ma vanaisa ette maha, suudlesin tema käsi, võtsin tal jalge ümbert kinni — justament nõnda, nagu Teie minuga pärast pargis tegite, nii et ma tol korral mõtlesin, et Teie teete mulle järele, ainult et ma end trööstisin, et minu jalad pole ehk nii hirmus kondised ja kõvad, nagu olid vanaisal. Ja kui ma nõnda teda kinni hoidsin, et ta kuhugi mu eest ei pääsenud, nutsin ma ja palusin teda, sest ma arvasin, et Teie polnud teda küllalt hästi palunud, kuigi mina seda Teile südamele panin, enne kui väljusin. Aga minu pisarad ja palved aitasid sama vähe kui Teie rääkiminegi, sest vanaisa jäi tummaks ja kurdiks. Ta ütles ainult: ‚Armas laps, nõnda on targem, nagu mina seda teen, sina ise tänad ükskord mind mu praeguse keeldumise eest. Nooruse-armastus tuleb ja läheb ja keegi ei tea, kust ta tuleb või kuhu ta läheb. Nutavad need, kes peavad temast loobuma, aga kes ta kätte saavad, nutavad sagedasti veel rohkem. Mina hoian sind selle rohkema eest, kus pole lohutust.‘ Nõnda olid tema sõnad.

„Aga mina ei leppinud vanaisaga, ma kargasin lõpuks tema eest üles ja karjusin talle: ‚Hea küll, vanaisa, kui sina ei luba, siis lähen ma ilma loata! Ma põgenen ära, ma kompromiteerin end, ma teen skandaali sinule, tädile, sugulastele, tuttavatele, sest pea meeles, vanaisa, ma kompromiteerin end eestlasega.‘ Aga vanaisa jäi ka nüüd rahulikuks ja ütles: ‚Ei, kal-

lis laps, ei, sa ei kompromiteeri end mitte eestlasega. Sa ei saa end kompromiteerida.' — ,Jõuate teie siis tädiga minu järele valvata?!" hüüdsin mina. ,Lähen tundi ja ei tulegi enam, siis on sul su kangus käes, vanaisa. Ja et sa mu pärast tagasi võtad, kui ma tulen, selles olen üsna kindel, sest sa armastad mind rohkem, kui sa isegi usud.' — ,Tagasi võtan ma su muidugi, ükskõik millisena või kust sa tuled, selles on sul õigus, armas laps, aga sellegipärast ei kompromiteeri sa end, sest ka sina armastad mind rohkem, kui sa ise usud,' vastas vanaisa. Aga mina hüüdsin temale: ,Armastagu ma sind, vanaisa, ükskõik kui palju, teda armastan ma ikka rohkem, palju rohkem, sellepärast, kui sina ei nõustu, ei ole mul muud pääsu, kui pean end kompromiteerima.' Ometi jäi vanaisa oma otsuses kindlaks: tema ei nõustu ja mina ennast ei kompromiteeri, mina ei saavat ennast kompromiteerida. Ja kui mina peale ajasin, et mis mind siis takistab ennast kompromiteerimast, siis jäi ta mulle otsese vastuse võlgu. Lõpuks ütlesin ma talle: ,Vanaisa, kui sa nii kindel oled, et mina ennast ei kompromiteeri, et mina ei saa ennast kompromiteerida, luba siis, et kui ma ometi enda kompromiteerin, siis sa minu ilusasti enda juurde tagasi võtad, kui tarvis, ja mind aitad tädi ja teiste vastu kaitsta. Kallis, kallis vanaisa, jäta mulle täna seegi lootusenatuke veel!' palusin ma teda ja langesin uuesti ta jalge ette maha. Vanaisa vaikis tüki aega, nagu peaks ta endamisi aru. Siis ütles ta: ,Kallis laps, kas sa ka ise mõistad, mis sa mult palud?'—,Ma palun sult armastust, vanaisa,' nutsin mina, otse karjusin talle vastu, ainult pisut armastust, vanaisa, mu elu on ju niikuinii vilets ja

vaene, nagu sa ise mulle igapäev kordad.' Aga vanaisa pani oma käe mulle pähe, mis oli ikka tema suurimaks helluse märgiks, ja ütles siis: ,Sa palud mult võib-olla mitte armastust, vaid iseenda elu, seda sa palud.' Ma ei mõistnud siis neid sõnu ja sellepärast võisin ma kerge südamega öelda: ,Vanaisa, mis on elu ilma armastuseta! Kui pean oma elu andma armastuse eest, siis teen seda rõõmuga. Luba ainult, kallis vanaisa, et sina mind ära ei tõuka, ükskõik mis ka minuga sünniks!' Jälle vaikis vanaisa ja mina ootasin kummuli tema põlvil oma saatust. Viimaks ütles ta: ,Aga, laps, kas sa annad mulle ühe tõotuse, mõistad? pühaliku tõotuse, et sa sellest, mis meie praegu rääkinud, ühelegi inimesele sõnakestki ei lausu, ka sellele, kelle juurde sa tahad minna? Võid sa seda mulle tõotada ja suudad sa ka oma tõotust pidada? Sest kui sa seda ei pea, siis ei nõustu ma sinu minekuga kunagi.' Ja nagu oleks tal juba kahju oma tingimisi antud lubamisest, lisas ta tagasi tõmbudes: ,Sa pead mind õieti mõistma, kallis lapsuke, ma ei nõustu ju selgi tingimusel, aga ma annan sulle su teo siis andeks, kui sa seda tõotust pead. See on hirmus, et ma sulle seda lubama pean ja teen seda verise südamega ning ei anna ise endale seda kunagi andeks. Inimestel on vist õigus, kui nad sulle mõista annavad, et vanadus on mult osa aru röövinud.' — ,Just nüüd ma näen ja usun, et sul on alles täis aru peas,' hüüdsin mina vanaisale vastu ja tõotasin talle kõik, mis ta minult oli nõudnud. Ja mu südamesse tuli nii hirmus suur rõõm ning õnn, et ma suudlesin vanaisa silmi, käsi, põlvi, isegi jalgu suurest tänust tema vastu. Aga tema jäi vaikseks, tagasihoidlikuks ja

nukraks, püüdis mind mu õrnustes takistada ja ütles: ‚Armas laps, sa kaotad ju siinsamas aru, mis saab sinuga küll pärast!'—‚Pärast tulen ma lauldes ja lennates, seda luban sulle, vanaisa,' ütlesin mina, aga tema hoiatas endise nukrusega: ‚Laps, ära parem luba, kergel käel antud lubadused on rasked pidada.' See oli viimne, mis ta minule ütles, ja mina lahkusin kodust lõõritades, kohver käes, mida teiegi saite pärast kanda. Kas vanaisa nägi, et ma kohvri kaasa võtsin, seda ma ei tea, aga kindlasti pani ta tähele, kui ma temaga koju tagasi tulin.

„Kas teil on veel täpselt meeles, mis meie vahel tol õhtul sündis? Minule on kõik nagu kuuma rauaga südamesse põletatud. Ja mitte ainult südamesse, vaid kogu kehasse ja hinge. Ning kui ma elaksin ka tuhanded aastad, siis see ei kustuks sealt, selline tundmus on mul praegu. Teil polnud tol korral nähtavasti vähimatki aimu, kes või mis kõndis siis Teie kõrval, nagu Te ka seda ei taibanud, milleks mul oli väike käsikohver käe otsas. Te võtsite ta üsna ükskõikselt enda kanda, sest Te tahtsite viisakas olla. See Teie mitteaimamine, mittetaipamine tõendas mulle kõige paremini, kui hirmus meeletu pidi olema minu tegu. Aga praegu näen ma Teie mitteaimamises ainult lohutust, sest kui Teie sel õhtul tõesti kas või karvavääртki võisite minu õiget kavatsust oletada ja ometi nõnda talitada, nagu see siis sündis, siis oleks võinud vähemalt jumalgi mu peale halastada ja minu kas või piksega surmata, kui ma mõtlesin hakata kirjutama neid ridu.

„Mina olin väikesesse kohvrisse pannud oma mõrsja-ehted, sest ma tulin kodust välja, et veeta Teie

seltsis oma esimese pulma-öö, kuidas? sellest pole ma endale tänapäevani õieti aru andnud. Aga kui Te oleksite mulle tol õhtul öelnud, et Teil puudub raha kuhugi sõitmiseks või põgenemiseks või et Teid takistab mõni teine asjaolu ning oleksite juurde lisanud, et ainukeseks pääseteeks oleks, kui ma tuleksin Teie juurde üles tuppa, siis oleksin ma seda sõnalausumata ja kõhklemata teinud. Mul oli kogu aeg pöörane õnnejoovastus ja rõõm, et ma võin enda Teie omaks anda, ja ma pidin kogu oma jõudu tarvitama enda taltsutamiseks, et mitte karjuma hakata puhtpaljast suurest õnnest. Teie ei oska vist kunagi kujutella, kui lähedasena ma tundsin ennast Teile ja Teid endale, kui Te võtsite minult kohvri, milles olid mu vähesed asjad ja mis olid juba määratud Teie puutumiseks. Ma rõõmutsesin mõeldes, mis Te küll teeksite, kui Te teaksite või aimaksite, mida Te kohvris kannate. Mulle endalegi läksid need asjakesed kallimaks uskudes, kuidas Teie neid armastaksite ja imetleksite ainult sellepärast, et nad kuuluvad minule, on seisnud minule lähedal.

„Aga Te teate sama hästi nagu minagi, millega lõppes see suur rõõm ja õnnejoovastus: minu sama suure nuuksumisega pargis pingil, kus Teie mind lohutasite aruga. Teil võis oma aruga õigus olla oma seisukohast, selle vastu ei vaielnud ma siis ega vaidle ka nüüd. Kuid mis aitas minule minu enda, Teie, kas või kogu maailma inimlik ja jumalik aru, kui ma olin vanaisa põlvili maas pisarsilmil palunud, et ta andestaks mulle, kui ma tulen Teie juurde? Kas võis ükski aru selle imeteoga korda saada, et ma äkki poleks enam teadnud, kuidas, missuguse tundmuse, mil-

Ise südamevärinaga ma olin oma asjakesi valinud ja neid käsikohvrisse pannud? Võis ükskõik mis aru olematuks teha, nagu poleks Teie kunagi neid asjakesi selles kohvris kandnud? Ei, mu armas, mitte aru ei vajanud ma siis enam, vaid ennem aru kadu. Unustust oli vaja, sest unustus on mõnikord ainuke, mis halastab, unustus ja surm, mis on ka vist ainult suur unustus.

„Kas Te nüüd veel imestate, et ma pärast ise oma kohvrit kandsin, mitte aga enam milgi tingimusel teda Teie kätte ei andnud? Ja kui Te ikkagi imestate, siis ei suuda me kunagi teineteist mõista ja meie armastuski on tühja joosnud. Ma olin tulnud ise kõigega, mis mul on, ja olin ka kaasa võtnud oma viletsad asjakesed, aga Teie ei tahtnud mind. Minu asjugi, millede viletsust ma alles nüüd õieti tundsin, olite ehk ainult sellepärast kandnud, et nad olid Teie silme eest varjul ja et Teie ei teadnud, et Te kandsite asju, mis olid määratud minu ihu katteks.

„Mõne sõbratari juurest koju tulles olin ma nii mõnigi kord tädile imetledes jutustanud, kui ilusaid asju ja ehteid ma seal näinud, ja temalt küsisin, et kas ka mina kunagi midagi selletaolist saan või millal ma saan, aga tema ütles mulle alati: ‚Käivad needki, mis sul on, ega sa veel mehele hakka minema.' Nüüd olin ma tahtnud mehele minna ja olin oma asjust paremad ja kenamad kaasa võtnud, aga mees ei võtnud mind vastu, nagu oleks ta tädiga ühel arvamusel, et nende asjadega ei võigi mehele minna.

„Ma ei tea, kas maailmas kunagi on halatsemisväärsemat olendit liikunud, kui mina sel õhtul oma kohvrikesega olin. Ainult kui meelde tuli, mida ma

kohvris kandsin ja misukeste tundmuste, oletuste, lootuste ja unistustega ma seda sinna pannud, kõrvetas surmlik häbi mu südant, kogu mu keha, iga mu ihu liiget üksikult nii hirmus valusasti, et ma hambad pidin otse raginal kokku litsuma, kui ei tahtnud suure häälega karjuma hakata. Te teate, et mu keha sel korral üleni värises ja olite arvamusel, et seda tegi külm, kuid mina värisesin puhtpaljast suurest häbist ja hirmust, et mis ma nüüd küll oma kohvrikese ja asjadega pean tegema ja kuhu minema. Mul oli häbi iseenda, eriti aga Teie ees ja ainuke õnn, et siis pargis nii pime oli, muidu ei tea ma tõesti, mis oleks sündinud. Valges ma poleks julgenud pingilt tõusta, poleks julgenud sammugi astuda, ühtegi liiget liigutada, sest ma tundsin ennast üleni alandatuna, rüvetatuna. Ma oleksin tahtnud kohe koju vanaisa juurde, aga ma ei julgenud sedagi. Ma ei söandanud Teile öelda, et ma enam ei suuda ja et ma pean põgenema, nii hirmus oli mul häbi ja nii pööraselt tundsin end viletsana.

„Ja kuidas ilmuda vanaisa ette? mis silmadega vaadata temale otsa? kuhu panna kohver, kui ta tuleb ust avama, et ta seda ei näeks? kuidas liikuda veel tema silme ees? Uskuge, aga tol korral oli mul tundmus, et ennem võiksin end ükskõik kellega kompromiteerida, mitte aga samasugusena koju tagasi minna, nagu ma sealt olin lahkunud. Ja kui mul teele oleks sattunud mõni häbematu võrukael, siis oleksin ma ehk sellega läinud ja pärast jalamaid endale otsa peale teinud. Aga muidugi ei sündinud midagi selletaolist, sest kes tülitab kehvalt riietatud daami, kui ta läheb, kulunud kohver käes; kes heidab temale silmagi. Nõnda jõudsin ma õnnelikult koju.

„Tõepoolest oli mul kojujõudmisega õnne, sest vanaisa oli üksinda ja avas mulle ise. Aga tema esimesest pilgust taipasin ma kohe, et tema kogu mu häbi suurust mõistab. See röövis mult sel määral enesevalitsemise, et ma oma kohvri sinnasamasse kolinal viskasin ja üliriietest vabanemata vanaisast mööda tormasin, oma tuppa jooksin, asemele langesin ja nutma puhkesin.

„Ma ei pannud tähele, millal vanaisa mulle järgnes, nagu ma ka seda ei teadnud, et ta mu kohvri oli üles korjanud ja ära toonud, tundsin ainult, et keegi võtab mul kalosse jalast, nagu oleksin ma mõni pisitita, kes ise sellega toime ei saa. Pärast seda kiskus ta mul kuidagi ka mantli seljast ja võttis mütsi peast ning viis need eestuppa varna, alles siis istus ta mu juurde ja hakkas mind ettevaatlikult silitama, nagu oleks see ainuke õige abi meeletu nutu vastu.

„Lõpuks rääkis ta üsna vaikselt ja nukralt, nagu paluks ta minult andeks: ‚Ma ju ütlesin sulle esiteks, kallis laps, et ma ei või seda lubada, ma ei tohi nõustuda, sa ei pea minema...‘ — ‚Nüüd ma vähemalt tean, et ta mind ei armasta,‘ nuuksusin mina peagu vihaselt vastu. ‚Ei, armas laps, nüüd usun juba minagi, et ta sind ometi armastab,‘ ütles vanaisa ja lisas: ‚Ta armastab sind rohkem, kui see sinule endale praegu meeldib.‘ — ‚Ta on mu häbistanud kogu eluks!‘ karjusin mina. Aga vanaisa silitas mu juukseid ja ütles: ‚Ah lapsuke, lapsuke, kui sa ometi mõistaksid, kuidas sa talle ülekohut teed!‘

Sellele ei osanud ma enam midagi vastata, nutsin ainult, et pesta pisaratega hingest häbi, ihult teotust, alandust, rüvetust. Ma nutsin seni, kuni uinusin ma-

gama. Kui ma öösel ärkasin, leidsin enda vaiba alt, aga ma ei mäletanud, kuidas ma sinna olin sattunud. Nähes vanaisa hämaras lambivalguses ikka veel oma voodi ees istumas, nagu oleksin ma mõni raske haige, kelle juures peab valvama, meenus mulle äkki uuesti kõik ja ma puhkesin jällegi nutma, kuigi õhtusest väiksema hooga, sest mul hakkas hirmus hale meel mitte ainult iseendast, vaid ka vanaisast, kes katsus mind vaigistada, rääkides: ‚Lapsuke, mis see ometi on sinuga, et sa endast enam võitu ei saa! Peaasi, et tädi oma tuppa ei kuuleks, ega sa ometi taha, et ka tema teada saaks. Kahekesi on niisukese asjaga kergem kui kolmekesi.‘ — ‚Me juba olemegi kolmekesi,‘ ütlesin mina, millega vanaisa nõustuvalt päri oli, rääkides: ‚Ja muidugi kolmekesi, kallis laps, minu vanainimese pea unustab ikka kolmanda.‘ — ‚Kas sa siis tõesti nüüd, vanaisa, usud, et ta mind armastab?‘ küsisin mina ja püüdsin talle hämaruses uurivalt näkku vahtida. ‚Ja muidugi, lapsuke, nüüd ma usun seda,‘ vastas vanaisa ja lisas: ‚Maga homse hommikuni, siis mõistad seda isegi ilma küsimata.‘ — ‚Aga miks ta siis mind nii hirmsasti häbistas?‘ pärisin mina. ‚Ta päästis su häbist, armas laps,‘ vastas vanaisa. ‚Noort neitsit häbistada on väga kerge vaev, aga teda häbi eest hoida, selleks jätkub harvadel meestel mehisust ja armastust.‘

„Nõnda ütles ta mulle sel ööl, kui ma ei saanud ega saanud oma valust ja häbist võitu. Aga hommikul oli tõepoolest pisut juba kergem, nagu vanaisa oli ennustanud, ometi ei tõusnud ma voodist kogu sel päeval: ma ei võinud oma ihuliikmeid liigutada, sest see tuletas mulle meelde, misukest alandust ja teotust nad

eile olid kannatanud. Tädigi käis mind vaatamas, katsus mu pead ja tuiksoont ja ütles, et mu nägu olevat palju halvem kui need. Igatahes tegevat ma targasti, kui ma enne järgmist hommikut ennast asemelt ei liigutaks. Seega oli mu lamamine ka tema poolt õigustatud. Aga kui ta minu toas oli, meenus mulle äkki mu kohver ja mul tõusis surmahirm, et ta võiks juhuslikult ei tea miks seda puutuda ja tunda, et ta on raskem kui harilikult ning küsida, mis mul seal sees ja miks see mul seal sees. Samuti kartsin ma, ta võiks kummuti sahtli avada, et sealt midagi võtta, ja oma vilunud pilguga kohe näha, et sealt osa mu asju puudub. Aga ei sündinud üht ega teist: vanaisa oli kohvri kõrvale pannud ja kummuti sahtel jäi avamata. Mul polnud küll õnne armastuses, kuid oma häbi varjamises ometi.

„Üksi lamades hakkasin ma pikkamisi taipama, mis oli eile minuga ja meie armastusega sündinud, ja varsti süüdistasin ma mitte enam Teid, vaid ainult iseennast. Ainuüksi iseend ja teen seda surmani. Ma olin tulnud Teie juurde selle kõige suuremaga, mis vaesel noorel tüdrukul maailmas üldse olemas — armastusega ja olin tahtnud selle pandiks tuua iseenda ühes oma viletsate asjakestega, ometi olin ma samal ajal tõotuse andnud kellelegi kolmandale, kuigi oma vanaisale, sellele ainsale heale inimesele maailmas, ning olin seda tõotust ka pidanud, nagu oleks see mulle suurem, tähtsam, kallim ja püham kui mu armastus. Ma tahtsin Teie juurde tulla puhtpalja armastusega, aga ma tulin tõotusega, mis muutis mu armastuse valeks ja pettuseks. Sest ma usun praegu kaljukindlalt, et kui mina siis, kus Teie pargis minu

ees põlvitasite ja mulle katsusite palvete ja seletustega aru pähe panna, Teile oleksin ilusti ja otsekoheselt öelnud, mis meie vanaisaga olime rääkinud ja milles meie kahekesi kokku leppinud, siis oleksite Te mu kas või üles oma tuppa viinud ja mina poleks kunagi seda häbi ja alandust tunda saanud, mis mind tol ajal kõrvetas ja kõrvetab vististi surmatunnini. See kõrvetus ongi ehk suurimaks põhjuseks, miks ma sellest kõigest ainult kirjutan, tehes nagu oma armastuse testamenti, kunagi aga ei suutnud rääkida.

„Et mina vanaisale antud tõotust pühamaks pidasin kui oma armastust ja sellega sundisin Teid siis tehtud otsusele kindlaks jääma, mis oli Teie seisukorras ainuke õige ja aus, see ongi see kuritegu, mida ma iseendale ei suuda andestada. Selle kuriteo jälgi ei suuda minu hingest mingisugused lohutused, seletused, kahetsused ja pisaradki uhtuda. Kui mina olin otsustanud Teie juurde tulla, nagu ma tol korral tulin, siis ei oleks tohtinud meie vahel seista enam ükski kolmas oma tõotuse või vandega, isegi jumal või Jeesus Kristus mitte. Ja kui ma olin vanaisale selle tõotuse andnud, siis oleksin ma pidanud tema Teie juures täiesti unustama või ma oleksin pidanud ta täie teadmisega ja kerge ning puhta südamega murdma, sest ma oleksin seda ju teinud meie armastuse pärast. Aga mul ei jätkunud ei unustust ega südant oma tõotuse murdmiseks ja nõnda tuli kõik, nagu ta tulema pidi. Teie ei võinud teisiti, kui Te mind tõesti armastasite, selles oli vanaisal õigus, mina oleksin võinud teisiti, aga ma ei teinud seda.

„Ja mis mulle kõige imelikum, kõige arusaamatum ja sellepärast ehk just kõige valusam — mina ei tund-

nud Teid nii hästi, kui tundis vanaisa. Ainult kui mõelda, et armastad kedagi, nagu mina Teid armastasin ja ikka veel armastan ja et samal ajal ometi võid temas eksida, otse pimesi tema suhtes ümber kobada, kuna mõni teine, kes kõrval seisab ja ükskõikselt vaatleb, kõik näeb, kõik mõistab — ah! ma võin veel praegu aru kaotada sellele mõeldes. Sest vanaisa, kui ta mulle tol korral kinnitas, et ma ei saa ennast kompromiteerida, ei mõelnud sellega midagi muud, kui aga seda, et — Teie ei kompromiteeri mind, Teie ei tee seda sellepärast, et Teil on truu ja aus eesti süda, nagu tema seda ütles. Vanaisa nägi ette, kuidas ma oma pulmareisilt tagasi tulen, ja ta kartis, et ma ehk ei ela seda üle. Sel korral eksis ta minus ja kartis asjata, aga lõpuks on tal ehk selles õigus, nagu kõiges muuski.

„Ainuke, mis mind lohutab, on see, et Teie tundsite mind sama vähe, nagu mina Teidki. Teil pole vististi tänapäevani aimu, et ma tulin täie teadmisega Teie juurde, pakkisin kindla kavatsusega oma asjakesed kohvrisse ja võtsin selle kaasa. Te uskusite siis ka kõige rumalamat valet kohvri suhtes, selle asemel et aimata tõtt. Tõde oli teile siis kõige uskumatum asi maailmas, nii hirmus ebatõenäolik oli see, mis ma tegin ja nii hirmus vähe oskasite või julgesite Teie seda minust oletada. Teie kandsite kohvris oma käe otsas mind kogu mu ihu ja hingega, aga Teie ei aimanud seda. Teil oli kandmiseks kogu armastusemaailm, aga Teie ei märganud midagi. Teie ei mõistnud isegi siis minu meeletust, kui ma Teile pargis pingil suurimas ahastuses hüüdsin, et Te armastate minu vanaisa rohkem kui mind ennast. See oli Teie

poolt nii liigutavalt rumal, et ma tänapäevani kahetsen, miks Te mind kordagi pole suudelnud või miks pole mina Teiega seda teinud, sest kui ma võisin Teie kõrval käia, kohver käes, siis ammugi oleksin võinud Teid suudelda, kui Teie ei suudelnud mind.

„Muu seas, Ervin ei usu vist surmatunnini, et meie pole kordagi teineteist suudelnud, kõik minu vastupidised kinnitused ei suuda teda tõelikkuses veenda. Et teda ometi uskuma panna, jutustasin ma talle sedagi, kuidas Te viimsel kohtamisel mul jalge ümbert kinni hoidsite ja mis mina Teile siis ütlesin, seletades, et kui ma niisukest asja võin rääkida, siis ka seda, kui me oleksime suudelnud, aga seegi ei aidanud, ma nägin ta näost, et ta mind ei uskunud, et ta nüüd mind veel vähem uskuma hakkas. Seda ei andesta ma talle kunagi, nagu ka seda mitte, et ta Teie kohta kord ütles: ‚Ta kas suudles sind või ta ei tundnud eneses meest küllalt sinu kui naise tarvis.' Need kaks asja ongi ehk selleks kaasa aidanud, et ma neid ridu kirjutan.

„Aga Te ei pea sellest järeldama, nagu oleks Ervin minu vastu halb, ei, koguni mitte. Samuti ei pea te arvama, nagu elaksime meie halvasti. Seda ka mitte. Ta on mu vastu viisakas ja hea ja vististi armastabki ta mind omal viisil ning hoolitseb minu eest, niipalju kui see tema võimuses. Mis puutub minusse, siis hindan ma teda ja oskan tast lugu pidada, kuid ta on minu meelest pisut lapselik, isegi lapsik mõnikord, sest tema arvab, et sellest on küll, kui kellegi vastu ollakse hea ja kui tema eest hoolitsetakse. Ta pole vististi kunagi õieti tundnud, mis on armastus. Ka eesti tüdrukuidki pole ta vist kunagi õieti armastanud.

kuigi ta neid praegugi veel meelde tuletab. Aga mees, kes pole õieti armastanud, pole nagu õige mees, sest ainult armastus on mehe mõõt. Aga lastest näib tal arusaamine olevat.

„Ah jaa! Meie kõrval asunikul on väike poiss, Oskar nimeks, aga nad hüüavad teda Ossaks. See meeldib mulle hirmsasti! Ma teen asja asuniku juurde minemiseks ainult selleks, et kuulda, kuidas ema, alles noor naine, oma poega Ossaks nimetab. Ja poissi ennast tahan ma ka näha, ta on hirmus mehelik ja meenutab mulle millegi pärast Teid. Kui mul poiss sünnib, siis panen talle tingimata nimeks Oskar ja hakkan teda Ossaks hüüdma. Olen sellest Ervinigagi rääkinud, temal pole selle vastu midagi, sest ta ei tea, et Teiegi nimi oli Oskar ja et Teidki võiks Ossaks hüüda, veel praegugi. Kas Teid väikselt hüüti nõnda? Ossa, Ossa, Ossa! See heliseb kui muusika, see heliseb nagu jumalik muusika. Tahate Teie veel kuulda seda muusikat minu huulilt? Kui mind enam ei ole, siis teadke, ma surin selle muusikaga huulil.

„Asuniku noor naine, seesama, kes hüüab oma väikest poega Ossaks, on mulle mitu korda öelnud, et ma nägevat hirmus halb välja. Nõnda ei lõppevat see hästi, ütleb ta mulle. Minu tarvis olevat mu töökoorem liiga raske, ma pidavat end hoidma, mees pidavat minu järele valvama, et ma enesele liiga ei teeks. Nõnda rääkides nimetab ta mind ikka nooreks prouaks, kes ei tohtivat nõnda elada kui teised inimesed, kui taluinimesed, kes maast-madalast kõigega harjunud. Heitke armu iseenda ja oma lapse peale, noor proua, ütleb mulle Ossa ema ja mõnikord on tal

pisarad silmis, mispärast? seda pole ma temalt küsinud. Mul on hea, kui ta mind sõnadegagi hellitab, sest muud pole tal ju võimalik ja ma lähen ehk nii mõnigi kord ainult selleks asuniku tallu, et Ossa ema hellitavaid sõnu kuulda......

„Kõik tuli teisiti, kui mina või mõni teine oskas oodata või oletadagi. Siin ma nüüd olen. Ma loen kõigi nägudelt juba oma surma, isegi vanaisa näolt, kelle nad minu soovil siia tõid, ja ma suren kindlasti, sest ma tahan surra. Mu laps on juba surnud. Ta oli tütar ja Ossaks poleks võinud ma teda kunagi hüüda, kuigi me mõlemad oleksime elanud. Nõnda on hea, nõnda on kõige parem, sest ma tunnen, ma armastasin tema loodetavat nime rohkem kui teda ennast. Hea on seegi, et maailmas on midagi, mis toob unustuse, ainult kahju, et unustuses hävib ka armastus, mis on nii imeilus, nii hirmus ilus asi — nagu Teie seda kord ütlesite, kui ma veel ei teadnud, kui kole asi on armastus —, et tema ei peaks milleski hävima.

„Aga ehk ei too ka surm unustust? Ei, ei, see ei või olla! Jumal ei võinud seda teha, et ta oleks inimese maailma saatnud ja poleks talle unustuseks kaasa andnud surma! Jumal ei võinud inimesele anda armastust, ilma et poleks kaasa lisanud vahendit armukuritegude kustutamiseks mälestusest! Ja minu viimne palve, minu viimne ahastav hüüd siin põrmus tema poole on, et ta andestaks mulle mu kuriteo, mida mina ise pole suutnud endale andeks anda. Peetud tõotusega tapsin oma eluõnne, meie eluunistuse ja nüüd kisub tapetu mu endaga kaasa, nagu valitseksid surnud elavate üle.

„Aga ma ei kurda, ma ei kaeba. Ainult Teist on mul kahju. Mul on nii hirmus valus Teie pärast, et ma juba ainult sellepärast rõõmustan surma üle. Mul ei ole julgust, et Teilt oma kuritegu andeks paluda, palju kergem on mul surra. Kui Te aga siiski peaksite mulle andestama, siis ma tean, et me olime kaks rumalat last, kes arvestasid tuhat asja, mis minevikus, olevikus või isegi tulevikus, mitte aga oma armastust. Aga kui mind enam ei ole, siis ärge mõelge millelegi muule, kui ainult meie armastusele, see lohutab Teid. Armastage mind pisutki veel nõnda, nagu armastasite mind siis, kui olin alles elus. Nii kerge on surra armastatult. Mitte kahetseda, mitte leinata, ainult armastada!

„Paar neist esemeist, mis olid mul selles kulunud kohvrikeses, mida Teiegi tol õhtul kandsite ja mida ma pärast enam oma käest ei andnud, pannakse mulle kaasa, teised olen ma kõik hävitanud. Nõnda lähen ma ühes oma häbi ja armastusega. Armastage mind mu suure häbi pärast, mille ma endaga kaasa võtan.

Minu viimset soovi mööda pannakse mu surmakuulutus ka eesti lehte. See on Teie tarvis. Kui Te seda kuulutust loete — ta on täielik, et Te mu nimes ei eksiks, et Te mu ära tunneksite — ja minu saatusest veel sel määral huvitatud olete, et kolme päeva jooksul vanaisa juurde ilmute — ta ootab Teid —, siis saate temalt selle kirja. Ta lubas seda ja ma usun, ta peab oma lubadust samuti, nagu mina pidasin kord temale antud tõotust. Kui Teie aga kolme päeva jooksul vanaisa juurde mitte ei ilmu, siis põletab ta selle kirja, ilma et loeks ise või et annaks mõnele teisele lugeda. Nõnda ei tea peale vanaisa ja

meie kahe keegi sellest kirjast, ka Ervin mitte, ja teima sisu tean ainult mina ning saate teada ka Teie, kui ilmute kolme päeva jooksul.

„Ma olen kõik öelnud, mis mul öelda. Nüüd tunnen end puhtana ja õndsana, vähemalt Teie ees. Palun ainult — armastage mind natukenegi veel, natukene aegagi veel! Kui ma muidu Teile meelde ei tule, ehk siis ometi, kui satute juhuslikultki meie Valede Alleele, kus hoidsite millalgi mu jalgu ja kus mina tegin oma kuriteo. Mõelge siis silmapilgukski armastusega minule. Mõelge sellepärast, et kuigi ma tapsin meie eluunistuse, ometi tahtsin ma nii väga olla Teile kui avatud raamat ja kui ma ei saanud seda olla sureva kehaga, siis olen seda nüüd elava hingega. Võtke ja armastage teda, kuni Teil elu. Mina ei lakka Teid kunagi armastamast.

E r i k a."